

अध्याय-एक

शोध परिचय

१.१ शोध शीर्षक

प्रस्तुत शोधको शीर्षक कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषाको नेपाली भाषासँग तुलनात्मक अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोधको प्रयोजन

प्रस्तुत शोध पत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश शोधपत्र (नेपा. शि. ५९८) को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.३ समस्या कथन

भाषा भनेको त्यो वस्तु हो, जसले व्यक्तिका मन मष्तिष्कमा उब्जेका कुरालाई अरु समक्ष पुऱ्याउन सहयोग गर्छ । भाषा व्यक्ति, सन्दर्भ स्थान र समय अनुसार फरक-फरक हुन्छ । नेपालमा बोलिने धेरै भाषाहरू मध्येको नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा तथा माध्यम भाषा मानिन्छ । यो भाषा नेपालमा कूल जनसङ्ख्याको आधा प्रतिशतले मातृभाषाको रूपमा बोल्ने गर्छन् । डा.ईश्वर चन्द्र वाग्लेका अनुसार यो भाषा संस्कृतको खस प्राकृत र खस अपभ्रंशबाट विकसित भएको मानिन्छ । यसको उत्पत्ति स्थान जुम्लाको सिंजा क्षेत्रमा भएको कुरामा दुई मत छैन । यस भाषाको विस्तार नेपालमा मात्र नभएर नेपाल बाहिर पनि भएको छ ।

एउटा राष्ट्र एउटा भाषा भन्ने दृष्टिकोण आज विश्वका सबै देशहरूबाट हटि सकेको छ किनभने एउटा राष्ट्रभित्र विभिन्न भाषाभाषी समुदायहरू हुन्छन् । त्यस्तै गरी नेपाल पनि बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक र बहुधार्मिक मुलुक भएकाले यहाँ बयानबन्ने भन्दा बढी भाषाहरू बोलिन्छन् (वाग्ले, २०६५:४३) । नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले नेपाली इतरका अरु भाषालाई राष्ट्रिय भाषाको रूपमा परिभाषित गरेको छ । नेपालका विभिन्न

भागमा मातृभाषाका रूपमा बोलिने सबै भाषाहरू नेपालका राष्ट्रिय भाषा हुन् । नेपालको संविधानले मातृभाषामा प्राथमिक शिक्षा दिन पाइने व्यवस्था समेत गरेको छ ।

नेपालमा बोलिने भाषाहरूलाई चार भाषा परिवारमा वर्गीकरण गरिएको छ । ती भाषा परिवार भारोपेली, भोटबर्मेली, आग्नेली र द्रविडेली हुन् । थारू भाषा चाँहि भारोपेली भाषा परिवारभित्र पर्दछ । यो भाषा नेपालमा बसोबास गर्ने थारू जातिले बोल्ने भाषा हो । नेपालमा सबै भन्दा बढी जनताले बोल्ने भाषा क्रमशः नेपाली, मैथिली, भोजपुरी पछिको भाषा थारू भाषा नै हो । २०५८ सालको जनगणना अनुसार नेपालमा थारू भाषाका वक्ताहरू १३,३१,५४६ छन् भने जनसङ्ख्याको आधारमा ५.८६ प्रतिशत रहेका छन् । नेपालका विभिन्न भाग जस्तै तराईमा पूर्वदेखि पश्चिमसम्म र भित्री मधेशमा समेत थारू जातिको बसोबास पाइन्छ । यिनै थारू जाति मध्येको एउटा जाति देशहुरिया थारू हो । देशहुरिया थारू जातिको बसोबास कैलाली, कञ्चनपुर, बाँके, बर्दिया, दाङ्ग, कपिलवस्तु र चितवनका विभिन्न क्षेत्र लगायत तराईका अन्य जिल्लामा जहाँ अरु थारू जातिको बसोबास छ त्यहाँ यिनीहरूको पनि बसोबास रहेको पाइन्छ । यिनीहरूको भाषिक स्थितिलाई हेर्दाखेरि निकै महत्त्वको देखिन्छ । डा. ईश्वर चन्द्र वाग्लेका अनुसार यो भाषा मागधी प्राकृतबाट विकसित भएको पाइन्छ । यस भाषाका आफ्नै प्रकारका विशेषता रहेका छन् । यिनीहरू आदिवासी हुन भन्ने कुरा प्रमाणित भइसकेको छ । इतिहास शिरोमणि वाबुराम आचार्य (१९४४) का अनुसार “थारूहरू नेपालका आदिवासी हुन् । उनीहरूको उत्पत्ति नेपालमै भएको हो”। पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म फैलिएर रहेका थारूहरूको भाषामा व्यापक विविधता रहेको छ ।

कैलाली जिल्लामा विशेष गरी देशहुरिया थारूहरूको बसोबास बढी देखिन्छ । अधिकांश ग्रामीण क्षेत्रमा अरु समुदायभन्दा पनि देशहुरिया थारू भाषाकै बाहुल्य पाइन्छ । यस जिल्लामा देशहुरिया थारू भाषाकै बाहुल्य रहे पनि नेपाली भाषा भाषिकाको प्रभाव र अशिक्षित समुदायको आफ्नो मातृ भाषाको संरक्षणप्रतिको सचेतताको अभाव आदि कारणले यस भाषाको मौलिकता घट्टै गइ रहेको अनुभव गर्न सकिन्छ । आदिवासीका रूपमा चिनिने थारू जातिलाई विभिन्न तवरले पछाडि पारिएको देखिन्छ । सोभो र इमानदार यस जातिको आफ्नै किसिमको धर्म, संस्कृति, परम्परा र भाषा रहेको पाइन्छ । त्यसैले कैलाली जिल्लाका

थारूहरूले बोल्ने देशहुरिया थारू भाषाको शब्दवर्ग व्यवस्था के कस्ता छन् भन्ने सन्दर्भलाई केलाउनु पर्ने देखिएको छ ।

अतः थारू भाषाभिन्न रहेको देशहुरिया भाषाका शब्दवर्ग व्यवस्था के कस्ता छन् र तिनको नेपाली भाषाका शब्दवर्गसँग के कति समता विषमता रहेको छ भन्ने कुरामा तुलनात्मक अध्ययनको अभाव नै यस शोधपत्रको प्रमुख समस्या हो भने यिनको सामान्य परिचय समेत नपाइनु अर्को एउटा समस्या हो । यिनै समस्या र कठिनाइको समाधानतर्फ अगाडि बढेर प्रस्तुत शोध अध्ययनले निम्नलिखित प्रश्नहरूलाई समस्याका रूपमा लिइएको छ ।

क) देशहुरिया थारू भाषाको भाषिक स्थिति कस्तो छ ?

ख) देशहुरिया थारू भाषामा शब्दवर्गको के कस्तो व्यवस्था छ ?

ग) देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका शब्दवर्गमा के कस्ता समानता र भिन्नता छन्?

१.४ शोधका उद्देश्यहरू

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्न लिखित छन् :-

१. देशहुरिया थारू भाषाको सामान्य परिचय दिनु ,
२. देशहुरिया थारू भाषाको शब्दवर्ग व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु,
३. देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु ।

१.५ शोधकार्यको औचित्य

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा हो । यसका साथसाथै यो यहाँको सम्पर्क भाषा पनि हो । आधा भन्दा बढी जनसङ्ख्याले बोल्ने भाषाको रूपमा पनि यस भाषालाई लिन सकिन्छ । वि.सं.२०५८ को जनगणना अनुसार नेपाली मातृ भाषी ४८.६९ प्रतिशत रहेका छन् । नेपाली भाषीहरूको भौगोलिक विस्तार, जनसङ्ख्याको व्यापक वृद्धि, सम्पर्कको न्यूनता, विभिन्न भाषा भाषीहरूसँग सम्पर्क तथा तिनको प्रभाव आदि कारणले एउटै नेपाली भाषाका विभिन्न क्षेत्रीय भेदहरू देखा परेका छन् । हाल हाम्रो देशमा बोलिने मानक नेपाली भाषाको उद्गम स्थल कर्णाली अञ्चलको जुम्ला जिल्लामा पर्ने सिंजा हो । यसलाई प्राचीन समयमा खस भाषा भनिन्थ्यो । खस, गोर्खाली हुँदै नेपाली भाषा नामकरण भएको हो । यसरी

विविधता भित्र एकता भएको देश नेपाल भौगोलिक दृष्टिकोणले हिमाल, पहाड र तराई मिलेर बनेको भू-परिवेष्ठित देश हो । भू-बनोटमा विविधता भएजस्तै यहाँ प्रत्येक जातजाति, भाषा-भाषीहरूको आ-आफ्नै भाषिक र सांस्कृतिक विविधता रहेको छ । जसलाई राष्ट्रको सांस्कृतिक सम्पत्तिको रूपमा लिइन्छ । प्राचीन समयदेखि नै नेपालका विभिन्न भू-भागमा छरिएर रहेका आदिवासीका रूपमा परिचित थारू जातिको छुट्टै सांस्कृतिक महत्त्व र पहिचान रहेको पाइन्छ । यिनै थारू जातिमध्येको एउटा जाति देशहुरिया थारू हो । यो जाति कैलाली जिल्लाको उत्तरपूर्वी भागमा र केही मात्रामा जिल्लाका प्रायः सबै भागमा बसोबास गरिरहेका छन् । देशहुरिया कैलाली बाहेक कञ्चनपुर, बर्दिया, बाँके, दाङ तथा तराईका मध्ये र पूर्वी जिल्लाहरूमा समेत बसोबास गरिरहेका पाइन्छन् ।

भाषाको स्वरूप सबै ठाउँमा एकै नासको हुँदैन । समय, स्थान, सञ्चार सम्पर्क जस्ता कारणले भाषा भित्र भाषिकाहरू जन्मन्छन् । यस्ता अध्ययन अनुसन्धानबाट प्राचीन स्वरूप पहिल्याउन मद्दत मिल्छ । भाषाका स्थानीय भेदहरूमा रहेका शब्दभण्डार, उच्चारण व्यवस्था, वाक्यगठन तथा व्याकरणमा देखा परेका भाषिक विविधतालाई प्रस्ट पार्दछ । नेपाली भाषा र अन्य भाषामा कुन कुन कुरामा समता र कुन कुन कुरामा विषमता छ ? देशहुरिया थारू मातृ भाषी वक्तालाई स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा कहाँ कहाँ के कस्ता कठिनाइ आइ पर्न सक्छन् ? सम्भावित त्रुटिहरू के कस्ता हुन सक्छन् ? भनेर जान्न र सोही अनुसार पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामग्री, शैक्षिक सामग्री आदिको निर्माण गर्ने जस्ता कार्यमा प्रस्तुत शोधले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने हुँदा यसको अध्ययन औचित्यपूर्ण रहने ठानिएको छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले नेपाली इतरका सबै भाषालाई राष्ट्रिय भाषाको रूपमा परिभाषित गरेको छ । नेपालका विभिन्न भागमा मातृभाषाका रूपमा बोलिने सबै भाषाहरू नेपालका राष्ट्रिय भाषा हुन् । नेपाल राज्यको संविधानले नेपालका मातृ भाषामा पनि प्राथमिक शिक्षा दिन पाइने व्यवस्था गरेको छ । बाल बालिकाहरूलाई मातृ भाषामा शिक्षा दिँदा सिकाइ निकै प्रभावकारी हुन्छ । मातृ भाषामा शिक्षाको आवश्यकतालाई टड्कारो रूपमा महसुस गर्न थालिएको छ भने अर्कातिर विद्यालयहरूमा अध्ययनरत देशहुरिया थारू मातृ भाषी विद्यार्थीलाई कसरी शिक्षण गरेमा सिकाइ उपलब्धि अधिक हुन सक्छ, भन्नेतर्फ ध्यान पुऱ्याउनु जरूरी देखिन्छ । यिनै विविध पक्षका प्रमुख विषेशता

पहिल्याउने तथा शब्दवर्ग व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गरिने भएकाले यस शोधको औचित्यपूर्ण ठानिएको छ ।

कैलाली जिल्लाका टीकापुर नगरपालिका, दुर्गौली गा.वि.स., पथरैया गा.वि.स. लगायत अधिकांश भागमा छरिएर रहेका देशहुरिया थारू भाषाका वक्ताका विशेषताहरू मिल्नुका साथै यो नेपालकै चौथो स्थानमा बोलिने भाषाभित्र पर्ने भएकाले यसको महत्त्व भत्किन्छ । बाँके, बर्दिया, कञ्चनपुर र तराईका अन्य जिल्लाहरूमा समेत बोलिने भएकाले यसको औचित्य स्पष्ट हुन्छ । यसका साथै देशहुरिया थारू भाषा सम्बन्धी अध्ययन र अनुसन्धान कर्तालाई, शिक्षकलाई, देशहुरिया थारू मातृ भाषी विद्यार्थीलाई नेपाली भाषा सिकाउने शिक्षक, पाठ्यक्रम निर्माता र पाठ्यपुस्तक निर्माणकर्तालाई समेत उपयोगी हुने देखिएको छ । साथै यससँग सम्बन्धित अध्येता, जिज्ञासु, पाठक, आदि सबैलाई थप सहयोग पुग्ने हुनाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण ठानिएको छ ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको भारत इरानेली शाखाबाट संस्कृत अपभ्रंश हुँदै खस अपभ्रंशबाट विकसित भएको भाषा हो । वि.सं. १०३८ को दामुपालको शिलालेखलाई आधार मान्दा नेपाली भाषाको प्रारम्भ एघारौँ शताब्दीको आरम्भबाट भएको हो । तेन्ही सताब्दीमा सिँजा प्रान्तको राज भाषा बनेको पाइन्छ । कुनै पनि भाषाको लेख्य रूप प्रकाशित हुनु भन्दा पहिला लोक कथ्य रूप जीवन्त हुँदै आएको हुन्छ । नेपाली भाषाको विकासलाई नियाल्दा वि.सं. १०३८ को दामुपालको शिलालेखदेखि वि.सं. १४५० को मेदिनी वर्माको ताम्रपत्रलाई प्रारम्भ काल मानिन्छ (वाग्ले, २०६५:२३४) । धव कर्मठ लिखित वि.सं.१५५५ को कार्बोरिक विवोध शाहीको अभिलेखबाट आरम्भ भएको नेपाली भाषाको माध्यमिक काल गोर्खापत्रको प्रकाशनसम्म फैलिएको पाइन्छ । वि.सं. १९५८ सालमा गोर्खापत्रको प्रकाशन भएपछि नेपाली भाषाले आधुनिक कालमा प्रवेश गर्दछ । यस अवधिमा नेपाली भाषाको विस्तार नेपाल बाहिर पनि भएको पाइन्छ । नेपाली भाषाले राष्ट्र भाषाको महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै साझा भाषा पनि बनेको छ र सम्पर्क तथा माध्यम भाषाका रूपमा समेत प्रयोग भएको पाइन्छ ।

भारोपेली भाषा परिवारको सदस्य नेपाली भाषा भए जस्तै अर्को सदस्य देशहुरिया थारू भाषा पनि हो । देशहुरिया थारू जातिले बोल्ने भएकाले यस भाषालाई देशहुरिया थारू भाषा भनिएको हो । यो भाषा मागधी प्राकृतबाट विकसित भएको मानिन्छ । मोरङ, सुनसरी, सप्तरी, चितवन, कपिलवस्तु, दाङ, बाँके, बर्दिया कैलाली कञ्चनपुरका तराई र भित्री मधेश नै यस भाषाका वक्ताहरूको मूल थलो हो । पहिले-पहिले यस भाषाको लेख्य रूप थिएन भने हाल आएर केही मात्रामा पत्र पत्रिका तथा साहित्यका विभिन्न विधाहरूमा पुस्तकहरू प्रकाशित भएका पाइन्छन् । स्थानीय रेडियोहरूबाट समाचार वाचन र अन्य कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएको पाइन्छ । अहिले केही चलचित्रहरू पनि निर्माण भएका छन् । ती चलचित्रहरू “सुदूर पश्चिम भाषाभाषी चलचित्र विकास संस्थान” मा आवद्ध भएर निर्माण भएका पाइन्छन् । ती चलचित्र हुन् चलचित्र ‘कुहिरा’ वि.सं. ०५७/०५८ मा रंजित रानाद्वारा निर्देशित भएको छ । यसको निर्माण लक्ष्मण किशोर चौधरीले गरेका हुन् । यस चलचित्रमा प्रेम चौधरी, दिपाश्री निरौला, लक्ष्मण किशोर चौधरी आदि मुख्य पात्र रहेका छन् । अर्को चलचित्र ‘जीवन एक लडिया हो’ वि.सं. ०५९/०६० मा राजु ध्वज राणाद्वारा निर्देशित, चुलराम चौधरी र दिपेन्द्र शाहीद्वारा निर्मित यस चलचित्रका मुख्य पात्रहरू प्रेम चौधरी, शोभा पुन आदि रहेका छन् । त्यस्तै गरी अर्को चलचित्र चाँही ‘बौछार’ हो । यो वि.सं. ०६१/०६२ मा राजु ध्वज राणाद्वारा निर्देशित, परशु राम चौधरी र दिपेन्द्र शाहीद्वारा निर्माण भएको हो । देशहुरिया थारू भाषाका चलचित्रहरू यी बाहेक अरु पनि छन् जस्तै: ‘अभागन बनल सुहागन’, ‘जाली संसार’, ‘कमैया’, ‘मोर बस्ती’, ‘सावन’, ‘यी कैसिन नाता’, ‘डगर’, ‘भुइँचाल’, ‘साजनके सावरीया’ आदि रहेका छन् ।

शोधकार्य गर्नुभन्दा अगाडि त्यस पूर्व भएका कार्यको उचित रूपले अवलोकन गर्नु पर्ने हुन्छ । यस क्रममा पूर्वकार्यतिर दृष्टि दिँदा यस शोधकर्ताले उल्लेख गरेको शीर्षकमा कुनै पनि अध्ययन भएको पाइँदैन तर विभिन्न भाषा भाषिकाको चर्चा गरेको चाहिँ पाइन्छ ।

भाषाहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान ई.पू.कालदेखि नै हुँदै आइरहेको पाइन्छ तर भाषाहरूका बिचमा हुने तुलनात्मक अध्ययन गर्ने भाषा विज्ञानको जन्म उन्नइसौं शताब्दीमा भएको हो । तुलनात्मक भाषा विज्ञानका पिता फ्रान्ज बोप (१७९१-१८६७) लाई मानिन्छ । यिनले सन् १८१६ मा प्रकाशित आफ्नो एउटा कृतिमा संस्कृत, ग्रीक, ल्याटिन र फारसेली भाषाका क्रियाहरूको तुलना गरे । यिनको महत्त्वपूर्ण कृति **भारोपेली भाषाहरूको तुलनात्मक**

व्याकरण (१८३८) हो, त्यसपछि दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाहरूका बिच रहेका समानता तथा भिन्नता सम्बन्धी अध्ययन गर्ने व्यतिरेकी विश्लेषणको सूत्रपात अमेरिकामा फ्राइज (१९४५) ले गरेको पाइन्छ । जसलाई मूर्तरूप दिने काम बेन्ख (१९५३) र ल्याडो (१९५७) ले गरेका हुन् । यसपछि नेपाली भाषा र अन्य भाषा तथा भाषिका सम्बन्धी तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी अध्ययन त्यति भएको पाइँदैन । भाषा विद्हरू सूर्य विक्रम ज्ञवाली, बाबु राम आर्चाय र योगी नरहरि नाथ आदिले छुट्टाछुट्टै रूपमा विभिन्न सन्दर्भमा भाषा तथा भाषिकाको अध्ययन गरेका छन् ।

स्नातकोत्तर तहमा थारू भाषासँग सम्बन्धित शोधकार्य सीमित मात्र पाइन्छन् । यहाँ यस अध्ययनकर्ताबाट आफ्नो शोध प्रस्तावको शीर्षकसँग मेल खाने शोधहरूको अध्ययन गरी सारभूत निष्कर्षलाई पूर्वकार्यको समीक्षाको रूपमा प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

मञ्जु उप्रेती (२०५५) ले राजवंशी भाषाका व्याकरणिक कोटिहरू तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ । उक्त शोधमा नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाका बिच व्याकरण कोटिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ । उक्त शोधमा नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाका बिच व्याकरणिक कोटिको के कस्तो समानता र असमानता छ भन्ने उद्देश्य रहेको छ । शोध त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय (नेपा. शि. ५९८) को परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत गरिएको हो । यसमा तुलनात्मक तथा वर्णनात्मक विधिको साथै सर्वेक्षण विधिको प्रयोग गरिएको छ । त्यस अध्ययनमा शोधार्थीले भाषाको परिचय, कारक, लिङ्ग वचन, पुरूष आदर, काल, पक्ष, भाव र वाच्य जस्ता व्याकरणिक कोटिका आधारमा राजवंशी भाषालाई नेपाली भाषासँग तुलना गरेको पाइन्छ । यस शोधको अध्ययनपछि राजवंशी भाषा बङ्गाली भाषाबाट बढी प्रभावित भएकाले नेपाली भाषासँग बढी असमानता रहेको र सर्वनामको अन्त्यमा प्रत्यय नथपेर पनि बहुवचन बनाउने, लिङ्गको प्रभाव पदमा मात्र सीमित रहने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

राम कुमारी अधिकारी (२०५७) ले कछाडिया र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ । उक्त शोधमा पनि वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधिको प्रयोग गरी कछाडिया भाषा बोल्ने व्यक्तिसँग प्रत्यक्ष भेटघाट गरी सर्वेक्षण विधिलाई प्रयोग गरिएको छ । उक्त शोधमा कछाडिया भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिका

समानता र असमानता पहिल्याउने उद्देश्य रहेको छ । यो शोध पनि एम.एड. दोस्रो वर्ष (नेपा.शि. ५९८) को पाठ्यांशको परिपूर्तिका लागि रहेको छ । यो शोधमा नाम, सर्वनाम विशेषण, लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, क्रिया, काल पक्ष भाव वाच्य, प्रेरणार्थक क्रिया कारक र विभक्ति तहमा समवर्ती भाषा मैथिली, दनुवारी र थारूका साथै नेपाली भाषासँग तुलना गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । राम कुमारी अधिकारीले आफ्नो शोधमा नेपाली भाषा र कच्छडिया भाषा बिच व्याकरणिक कोटिका हिसाबले निकै असमानता रहेको हुँदा कच्छडिया भाषिकाका विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा निकै त्रुटि गर्ने निष्कर्ष निकालेकी छिन् ।

खेमनाथ पोखरेल (२०५७) ले मेचे र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ । यो पनि तुलनात्मक अध्ययन हो । यसमा पनि तुलनात्मक र वर्णनात्मक विधि नै अपनाइएको छ । यस शोधमा नेपाली भाषा र मेचे भाषाका बिच व्याकरणात्मक कोटिको तुलना गर्ने उद्देश्य रहेको छ । यो शोधको प्रयोजन स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश (नेपा.शि. ५९८) को परिपूर्ति गर्नु रहेको छ । यस शोधमा मेचे भाषाको सामान्य परिचय दिएको छ । मेचे भाषाका व्याकरणिक कोटि र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिका बिच तुलना गरिएको छ । यस शोधमा व्याकरणिक कोटि बिच असमानता हुँदा मेचे भाषाका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्दा निकै गाह्रो हुने कुरा निष्कर्ष निकालिएको छ ।

इन्दिरा गिरी (२०६०) द्वारा थारू भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । यो शोध पनि स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश (नेपा.शि.५९८) को परिपूर्तिको लागि तयार गरिएको हो । यसमा थारू भाषा र नेपाली भाषाका बिच लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, भाव, पक्ष, र करण-अकरण आदिको तुलना गर्ने उद्देश्य छ । यसमा स्थलगत सर्वेक्षण, वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस शोधमा थारू भाषा र नेपाली भाषा एकै भाषा परिवारका भए तापनि यिनीहरू बिच व्याकरणिक कोटिका आधारमा निकै भिन्नता रहेकाले थारू मातृ भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा त्रुटि गर्ने कुरा निष्कर्षमा छ ।

मञ्जु भट्टराई (२०६५) ले बर्दिया जिल्लाका थारू भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ । यो शोधको स्नातकोत्तर तह

दोस्रो वर्षको पाठ्यांश (नेपा.शि. ५९८) को परिपूर्तिको लागि तयार गरिएको हो । यसको उद्देश्य नेपाली भाषा र बर्दिया जिल्लाका थारू भाषाका बिच रहेका समानता र असमानता पत्ता लगाउनु हो भने यसमा तुलनात्मक, वर्णनात्मक र क्षेत्रीय सर्वेक्षण विधिको प्रयोग भएको छ । यस शोधमा थारू भाषाको सामान्य परिचय र वर्तमान स्थितिको वर्णन गरिएको पाइन्छ भने यो शोध व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा नेपाली भाषासँगको अध्ययनमा सीमित रहेको छ । यसमा पनि नेपाली भाषा र थारू भाषाका बिच व्याकरणिक कोटिका विभिन्न पक्षमा असमान भएका कारण थारू भाषाका वक्ताले नेपाली भाषा सिक्दा त्रुटि गर्ने गरेको कुरा निष्कर्ष निकालिएको छ ।

खड्गनारायण आडदेम्बे (२०६६), ले “लिम्बु र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन” शीर्षकमा शोध कार्य गरेको पाइन्छ । यो शोधकार्य स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश (नेपा.शि.५९८) को परिपूर्तिको लागि तयार गरिएको हो । यसको उद्देश्य लिम्बु र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको तुलना गर्नु हो । यस शोधकार्यमा तुलनात्मक विधिको प्रयोग भएको छ । यस शोधमा लिम्बुको जातीय परिचय, वर्तमान स्थिति, बसोबास र तिनको जनसङ्ख्या, पेसा, धर्म र लिम्बु भाषाका पुस्तक र पुस्तिका प्रकाशनका सम्बन्धमा पनि उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यो शोध लिम्बु र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनामा सीमित रहेको छ । यस शोधमा लिम्बु भाषा र नेपाली भाषा फरक फरक भाषा परिवारका हुनाले र यिनका व्याकरणात्मक कोटिहरूमा भिन्नता भएकाले लिम्बु भाषाका विद्यार्थीलाई स्तरीय नेपाली सिक्न गाह्रो हुने कुरा निष्कर्ष निकालिएको छ ।

महेश प्रसाद चौधरी (२०६६), ले “सप्तरी जिल्लामा बोलिने थारू भाषा एक अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरेको पाइन्छ । यो शोध स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश (नेपा.शि.५९८) को परिपूर्तिको लागि तयार गरिएको हो । यस शोधमा सप्तरी जिल्लामा बोलिने थारू भाषाका शब्दवर्ग उच्चारण व्यवस्था, थारू भाषाको रूपायन व्यवस्था, वाक्य व्यवस्थाको समानता र असमानता पत्ता लगाउने उद्देश्य रहेको छ । यस शोधमा थारू जातिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि सप्तरी जिल्लाको भाषिक स्थितिको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यो शोध सप्तरी जिल्लामा बोलिने थारू भाषी जनसङ्ख्याको आधारमा सीमित रहेको छ । यो शोधमा तुलनात्मक विधि र सर्वेक्षण विधि अपनाइएको पाइन्छ । यो शोधमा

सप्तरी जिल्लामा बोलिने थारू भाषा र नेपाली भाषा एकै भाषा परिवारका सदस्य भए तापनि यिनको रूपायन व्यवस्थामा निकै भिन्नता भएकाले, सप्तरीका थारू भाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा त्रुटि गर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

यसरी अन्य भाषा र नेपाली भाषासँग तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी अध्ययनहरू भएका देखिए पनि यो कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषाको नेपाली भाषासँग तुलनात्मक अध्ययन गरिने यो पहिलो अध्ययन हो । यस देशहुरिया थारू भाषाको अध्ययनले सम्पूर्ण थारू भाषाकै बारेमा समेत भावी अनुसन्धान गर्ने व्यक्तिलाई सहयोग गर्ने विश्वास लिइएको छ । साथै शैक्षणिक क्षेत्रमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शैक्षिक सामग्री आदि निर्माण गर्दा प्रस्तुत अध्ययनले सहयोग गर्ने छ भन्ने आशा गरिएको छ ।

यसरी केही अध्ययन भए पनि ती अपूर्ण र अधुरा देखिन्छन् अतः कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषाको नेपाली भाषासँग तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा थप अध्ययन गर्नु पर्ने देखिएकाले यस अध्ययनकर्ताद्वारा अध्ययन अगाडि बढाउन थालिएको हो।

१.७ शोध विधि

यस शोधकार्यलाई पुरा गर्नका लागि प्राथमिक र गौण सामग्रीको प्रयोग गरी पुस्तकालयीय देखि लिएर वर्णनात्मक, तुलनात्मक र सर्वेक्षण विधि अपनाइ सम्पन्न गरिएको छ । यस क्रममा आफूले सङ्कलित गरेका सामग्रीहरू थारू मातृ भाषीलाई पढ्न लगाइएको छ भने कतिपय सन्दर्भमा आफूले पढेर सुन्न लगाई रूजु गरिएको छ । साथै केही व्यक्तिलाई अनुवाद गर्न लगाइएको छ । नेपाली र देशहुरिया दुवै भाषाको लेखाइको शुद्धतामा जोड दिइएको छ । नेपाली भाषाको शुद्धताको लागि नेपाली बृहद् शब्दकोश र थारू भाषाका लागि थारू-नेपाली-अंग्रेजी शब्दकोषको प्रयोग गरिएको छ।

१.७.१ तथ्याङ्कका स्रोत

क) प्राथमिक स्रोत

प्रस्तुत कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषाको नेपाली भाषासँग तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा आधारित भई शोधकार्य गर्नका लागि देशहुरिया थारू भाषिक

भेदका सामग्री सङ्कलनको मुख्य स्रोत यिनको बसोबास गर्ने क्षेत्र र त्यहाँका व्यक्तिहरूसँग प्रत्यक्ष छलफल, संवाद, अवलोकन, अनुवाद, प्रश्नावली, अन्तरर्वाता जस्ता विधिको प्रयोग गरी सामग्रीको सङ्कलन गरिएको छ । साथै यस शोधकार्यको शोधकर्ता बाल्यकालदेखि नै देशहुरिया थारू मातृ भाषिसँग बढ्दै हुर्कदै हालसम्म पनि त्यही समुदायसँग बसोबास गर्दै आइरहेकाले आफ्नो अनुभवको पनि प्रयोग गरिएको छ । यसरी सङ्कलन गरिएका सामग्रीको अनुवाद र प्रश्नावलीको तरिकाले सत्यापन गरिएको छ ।

ख) द्वितीय स्रोत

थारू जाति र थारू भाषाको विषयमा प्रकाशित कृति समीक्षात्मक सामग्री र पुस्तकहरूको अध्ययनलाई सहायक सामग्रीको रूपमा लिइएको छ । यसका साथै पूर्ववर्ती शोधकर्ताहरूका मिल्दा शोधहरूको अध्ययन गरी उपयुक्त सामग्रीलाई आवश्यकता अनुसार ग्रहण गरिएको छ । शोधकार्यलाई निश्चित परिणाममुखी बनाउन सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञहरू, अनुसन्धानकर्ता, थारू समुदायका शिक्षकहरूको मार्गदर्शनलाई पनि आत्मसात गरिएको छ ।

१.७.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययनको जनसङ्ख्या कैलाली जिल्लामा पर्ने टीकापुर नगरपालिका दुर्गौली गा.वि.स. तथा पथरैया गा.वि.स.का गाउँहरूमा बसोबास गर्ने देशहुरिया थारू जातिका व्यक्तिहरू रहेका छन् ।

१.७.३ जनसङ्ख्याको छनोट

यादृच्छिक छनोट पद्धति अनुसार टीकापुर नगरपालिका, दुर्गौली गा.वि.स. र पथरैया गा.वि.स.का गाउँहरूमा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूबाट आधार शब्दहरू र वाक्यहरू सङ्कलन गरिएका छन् । उक्त सङ्कलित सामग्रीलाई भरपर्दो र विश्वस्नीय बनाउनका लागि नमुना छनोटका आधारमा छनोट गरिएका गा.वि.स. र नगरपालिका ३०/३० जना सूचक र उक्त स्थानका स्तरीय ५ जना वक्ताबाट रूजु गरिएको छ ।

१.७.४ सामग्री निर्माण

देशहुरिया थारू भाषाका वक्ताहरू बसोबास गर्ने गाउँहरूमा गएर प्राथमिक स्रोत सङ्कलन गर्ने अवस्थामा आधारभूत शब्दहरू र वाक्यहरू सोध्नका लागि प्रश्नावलीको निर्माण गरिएको छ र शिक्षित अशिक्षित, महिला, पुरुष प्रत्येकको समूहलाई प्रश्नहरू सोधिएका छन्। यसरी पूर्वपरीक्षणबाट प्राप्त तथ्यको सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएको छ।

१.८. शोधको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधकार्य निम्नलिखित सीमाभित्र रही सम्पन्न गरिएको छ।

- क) यस शोधपत्रलाई थारू भाषा र जातिको सम्पूर्ण सांस्कृतिक परम्परा र लोकजीवनतिर नलागी सामान्य परिचय दिनतर्फ केन्द्रित गरिएको छ।
- ख) प्रस्तुत अध्ययन टीकापुर नगरपालिकाका सीतापुर, राजीपुर, विजयनगर, शक्तिनगर, नुक्लिपुर दुर्गौली गा.वि.स.को भगतपुर, दुर्गौली, लायकपुर, पथरैया गा.वि.स.को खैरीपुर, भगरैह्या, अमरावती आदि गाउँहरूमा बस्ने देशहुरिया थारू भाषामा सीमित रहेको छ।
- ग) यो अध्ययन देशहुरिया थारू र नेपाली भाषाको शब्दवर्ग व्यवस्थाको, तुलनामा सीमित रहेको छ।
- घ) देशहुरिया थारू जातिका आधारभूत शब्दहरू र नेपाली भाषाका शब्दावलीहरूको मात्र अध्ययन गरिएको छ।

१.९. शोधपत्रको रूपरेखा

यस शोधपत्रको रूपरेखा देहाय बामोजिम रहेको छ :

अध्याय- एक : शोध परिचय

यस अध्यायमा शोधपत्रको शीर्षक, शोधको प्रयोजन, समस्या कथन, शोधको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनको औचित्य, अध्ययनको विधि, शोधको सीमाङ्कन, शोधको रूपरेखा समावेश गरिएको छ।

अध्याय- दुई : देशहुरिया थारू भाषाको परिचय

यस अध्यायमा भाषा भाषिका र देशहुरिया थारू भाषाको सामान्य परिचय, थारू जातिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, कैलाली जिल्लाको भाषिक स्थिति, देशहुरिया थारूको वर्तमान स्थिति, बसोबास र जनसङ्ख्या, धर्म र संस्कृति, पेसा र पुस्तक तथा पत्र पत्रिका प्रकाशनको उल्लेख गरिएको छ ।

अध्याय - तिन : देशहुरिया थारू भाषाको शब्दवर्गको अध्ययन

यस अध्यायमा देशहुरिया र नेपाली भाषाका नाम, विभिन्न आधारमा नामको वर्गीकरण, सर्वनाम र यसका प्रकार, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण र यिनीहरूका प्रकार नामयोगी, संयोजक, निपात, विस्मयादि बोधक आदिको अध्ययन रहेको छ ।

अध्याय-चार : देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलनात्मक अध्ययन

यस अध्यायमा नेपाली भाषाका र देशहुरिया भाषाका शब्दवर्गका बिच तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

अध्याय - पाँच: उपसंहार

यस अध्यायमा निष्कर्ष, शैक्षिक प्रयोजन, सुझावहरू र भावी अनुसन्धानका थप पक्षहरू रहेका छन् ।

अध्याय-दुई

देशहुरिया थारु भाषाको सामान्य परिचय

२.१ भाषा

मानव मनका भाव वा विचार विनिमय गर्ने सार्थक शब्द वा वाक्यहरूको समूहलाई भाषा भनिन्छ । मानव मनका भावहरू अभिव्यक्त गर्ने सार्थक ध्वनि वा आवाज नै भाषा हो । विचार विनिमय गर्ने तिन तरिका स्पर्श, सङ्केत र आवाज मध्ये भाषा आवाज, बोली र वाणीसँग सम्बन्धित हुन्छ (ढकाल, २०५५:४) । मानवीय अवयवद्वारा उच्चारण नगरी गरिएको विचार विनिमयलाई भाषा भनिदैन । भाषालाई परिभाषित गर्ने क्रममा देश, काल, परिस्थिति र वातावरणले प्रत्यक्ष प्रभावित पारेको हुन्छ । यही कारणले भाषा सम्बन्धी सर्वमान्य एउटै परिभाषा पाइँदैन । भाषा वैज्ञानिकहरूले खास किसिमको उत्तेजनाको प्रतिक्रिया, विचारको प्रकटीकरण, यादृच्छिक वाक्प्रतीकहरूको व्यवस्था तथा उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित मानवीय अभिव्यक्ति आदिका रूपमा भाषालाई परिभाषित गरेका छन् ।

भाषा संस्कृतको भाष् धातुबाट बनेको शब्द हो । यसले केही बोल्नु वा केही भन्नु भन्ने अर्थ दिन्छ । भाषाको शाब्दिक अर्थलाई हेर्ने हो भने जे भनिन्छ वा जे बोलिन्छ त्यसैलाई भाषा भनिन्छ । भाषा सामाजिक वस्तु हो, मानिस सामाजिक प्राणी भएकोले यसले भाषा समाजबाट सिक्छ । समाजबाटै आर्जित गर्छ । भाषाका आधारमा निर्मित समाज भाषिक समाज हो । भाषा समाज भूगोल र समय सापेक्ष हुन्छ । समाज निश्चित भू-भाग ओगटेर रहेको हुन्छ । भाषा यादृच्छिक हुने भएकाले भाषाका वाक् प्रतीक र त्यसका अर्थको सम्बन्ध अनिवार्य नभई स्वेच्छिक हुन्छ ।

यस संसारमा जबदेखि मानवको अस्तित्व देखा पर्यो तबदेखि नै भाषाको पनि विकास हुँदै आएको पाइन्छ । सुरुमा विश्व समुदायमा भाषाहरूको सङ्ख्या सीमित रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । समयको अन्तराल, भौगोलिक, विकटता, सांस्कृतिक तथा राजनीतिक विविधता र बसाइ-सराइका कारणले भाषिक रूपमा विविधता आउँछ । कालान्तरमा बोधगाम्यता हराउँदै जान्छ र नयाँ भाषाको अस्तित्व कायम हुन्छ । यसैको

फलस्वरूप संसारमा विभिन्न भाषाहरू अस्तित्वमा आएका हुन् । भाषालाई आकृतिमूलक र पारिवारिक आधारमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । आकृतिमूलक वर्गीकरणमा योगात्मक र अयोगात्मक गरी दुई प्रकारका भेद देखिन्छन् भने पारिवारिक वर्गीकरणमा भारोपेली, अफ्रिकाली, द्रविडेली, मलय-पोलेनेसियाली, ककेसियाली, अस्ट्रिक, जापानी-कोरियाली, युराल-अल्टाइली, अमेरिकाली, चिनियाँ-तिब्बती आदि भाषा परिवार देखिन्छन् । नेपालमा भारोपेली, भोटचिनियाँ, अग्नेली र द्रविडेली गरी चार भाषा परिवारका ९२ जति भाषाहरू बोलिन्छन् । नेपालमा सबैभन्दा बढी भारोपेली परिवारका भाषाहरू बोल्ने वक्ताहरू रहेका छन् । नेपाली भाषा पनि यही भाषा परिवारको वर्गभित्र पर्दछ भने थारु भाषा भारोपेली परिवार अन्तर्गत थारु जातिले बोल्ने भाषा हो । जनसङ्ख्याको हिसाबले यो नेपालको चौथो ठूलो भाषा हो ।

एउटै साभा कोडहरूको प्रयोग गर्नु एउटै भाषा हुनुको लक्षण हो । साभा कोडहरूको प्रयोग गर्ने समुदायलाई भाषिक समुदाय भनिन्छ (अधिकारी २०६२:६)। एउटै भाषा हो वा होइन भनेर छुट्याउने प्रमुख आधार बोधगम्यता हो । सामाजिक स्वीकृति, राजनीतिक सीमा, धार्मिक मान्यता, भाषा वैज्ञानिक आधार र सांस्कृतिक परिवेश आदिले पनि यसमा प्रभाव पार्दछन् । भाषिक निरन्तरता पनि एउटै भाषाको परिचायक हो । निरन्तरता भनेको बोधगम्यताको क्रम नटुट्नु हो । एउटा भाषाभित्र थुप्रै भाषिकाहरू हुन्छन् । भाषिकाहरूको समुच्चय नै भाषा हो । यसरी मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित हुने, मानवको भाव, विचार वा अनुभवलाई व्यक्त गर्ने, सार्थक ध्वनि सङ्केतको व्यवस्था हुने, विचार विनिमयको सर्वोत्तम माध्यम नै भाषा हो । विभिन्न भाषा वैज्ञानिकहरूले भाषालाई यसरी परिभाषित गरेका छन् ।

भाषा वैज्ञानिकहरू मध्ये ब्लुमफिल्डले भाषालाई यसरी परिभाषित गरेका छन् । “भाषा एक किसिमको उत्तेजनाको एक प्रतिक्रिया हो” (ढकाल, २०६७ : २) । भने अर्का भाषा वैज्ञानिक सपियरले भाषालाई आफ्नै प्रकारले परिभाषित गरेका छन् जस्तै : “स्वतन्त्र रूपमा उच्चारित ध्वनि सङ्केतद्वारा विचार, संवेग र चाहनालाई अभिव्यक्त गर्ने र उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित मानवीय व्यवस्थालाई भाषा भनिन्छ ।” अर्का भाषा वैज्ञानिक पतञ्जलिका अनुसार “उच्चारण अवयवबाट निःसृत मानवीय अभिव्यक्ति नै भाषा हो”

(ढकाल, २०६७ : २) । त्यस्तै प्रकारले अर्का भाषा वैज्ञानिक नोम चमस्कीका अनुसार भाषाको परिभाषा यस्तो छ :- “व्याकरणिक वाक्य बुझ्ने र प्रयोग गर्न सक्ने मातृभाषा-भाषीको सहज ज्ञान नै भाषिक स्वरूप हो । भाषा सीमित उच्चारक अवयवको समुच्चयबाट निर्मित निश्चित लम्बाइका सीमित-असीमित वाक्यहरूको समुच्चय हो ।” अर्का भाषा वैज्ञानिक भोला नाथ तिवारीले भाषाको परिभाषा यसरी उल्लेख गरेका छन् “भाषा उच्चारण, अवयवद्वारा उच्चारित, यादृच्छिक ध्वनि प्रतिकहरूको त्यो व्यवस्था हो जसका माध्यमले समाज विशेषका मानिसहरू परस्पर विचार विनिमय गर्दछन्” (अधिकारी, २०६५ : १३) । अर्का भाषा वैज्ञानिक चुडामणि बन्धुका अनुसार भाषाको परिभाषा यस प्रकारको छ :- “भाषा यादृच्छिक वाक्प्रतीकहरूको त्यो व्यवस्था हो । जसको सहायताले समाजका व्यक्ति सञ्चार गर्दछन्” (अधिकारी, २०६५ : १३) ।

यसरी भाषा वैज्ञानिकहरूले आ-आफ्नो मत अनुसार भाषालाई परिभाषित गरेको पाइन्छ ।

२.२ थारू जातिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

नेपालको समथल भू-भाग तराई क्षेत्रमा आदिकालदेखि बसोबास गर्दै आएका थारू समुदायको उदय तथा विस्तारको लामो इतिहास छ । नेपाली लेखक सुबोध कुमार सिंहका अनुसार ‘थारू जातिहरू क्रमिक रूपले नेपालका पहाड र हिमालबाट तराईमा भित्रिएका हुन् । थारूहरू बेग्लाबेग्लै किसिमका छन् ती मध्ये कोही थारू चाहीं नेपाल भारतका सीमा पारिबाट नेपालको तराई क्षेत्रमा प्रवेश गरेका हुन् ”। वि.सं.१९०३ असोजमा जंगबहादुर राणा नेपालका प्रथम राणा प्रधानमन्त्री भइसकेपछि उनले नेपालमा वि.सं.१९११मा मुलुकी ऐन लागू गरे जस अनुसार समाजलाई जातिय तथा पेशागत आधारमा वर्गीकरण गरियो । सुबोध कुमार सिंहका अनुसार “समाजमा छुत र अछुत वर्गहरू निर्धारण गरिए यसै अनुरूप थारू जातिलाई अछुत भन्दा माथि र छुतहरूको तल्लो वर्गमा समावेश गरियो ” । थारू जातिहरूमा केही जाति सुरुमा पश्चिमाञ्चलको रुपन्देही, कपिलवस्तु र नवलपरासी जिल्लाहरूमा बसोबास गर्दै आएको र कालान्तरमा तराईका विभिन्न स्थानहरूमा जस्तै: दाङको देउखुरी, सुर्खेतको उपत्यका, पूर्वतिर पर्सा, बारा,

रौतहट आदि ठाउँहरूमा बसाइ सार्दै गएको अनुमान गर्न सकिन्छ । थारू जातिले नै तराईको कैलाली, कञ्चनपुर, बाँके र बर्दियाका साथै अन्य जिल्लाका समथल भू-भागमा रहेका जङ्गलहरू फडानी गरेर चारकोशे भाडीको बिचमा बाघ, भालु, सर्प, बिच्छी र अन्य हिंस्रक जङ्गली जनावरसित सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो बस्ती बसाए । यो भू-भागमा सुरुको अवस्थामा भीषण मलेरियाको प्रकोप थियो । तथापि थारू जातिले मलेरियासित जुधेर यो भूमिमा मानव बस्ती बसाउन सफल भए । यस भूमिलाई उर्वर तथा मानव बस्तीका रूपमा परिणत गर्ने श्रेय थारू पुर्खालाई नै दिन सकिन्छ । “औलो जस्तो महामारी रोगसँग लड्न सक्ने क्षमता भएको थारू पुर्खाको कारणले थारू नै तराईका मूलबासी हुनुमा कुनै सन्देह छैन” भन्दछन् प्रथम “थारू अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन तथा बौद्ध बिचार गोष्ठी” का एक विद्वान डा.केशवमान शाक्य । त्यस्तै गरी अर्का विद्वान डा. कृष्ण भट्टचनको दाबी छ । “मच्छर जहाँ लाग्छ त्यो भूमि थारूको आदि थलो हो” ।

यसरी थारू समुदायले थुप्रै प्रकारका रोग, ब्याधी, दुःख कष्टसँग लड्दै तराईलाई आफ्नो राज्य बनाउन सफल भए र राज्य कायम गरेर शासन सत्ता आफै सञ्चालन गरेको इतिहास छ । यसबाट के देखिन्छ भने थारूहरूले यो भूमिमा मानव सभ्यताको सुरुवात गरेका हुन् । तर निकै पछि सन् १९५० मा विश्व स्वास्थ्य संघले नेपाल सरकारलाई तराई क्षेत्रमा औलो उन्मूलन गर्ने कार्यमा सहयोग गर्‍यो । यस कार्यक्रमबाट औषधी छर्केर औलो उन्मूलन भए पश्चात् यो भूमिमा चारैतिरबाट विभिन्न समुदायका मानिसहरू बसाइ सर्न थाले । तराईमा जीवनयापन गर्न सजिलो र उर्वर भूमिका कारणले यहाँ तिब्र गतिले जनसङ्ख्या बढ्न थाल्यो । यहाँका थारू समुदायलाई दखल पुऱ्याइयो । बाहिरबाट भित्रिएका मानिस अथवा यहीका केही थारूहरूबाट नै केही थारूहरूलाई कम परिश्रममा जमिन फडानी गर्न लगाई आफू नयाँ जमिन्दार बने र केही थारूलाई ऋणमा वन्धकी बनाई कामदारको रूपमा राखे । कालान्तरमा गएर यही रूप कमैया प्रणालीमा विकसित भयो ।

यसरी थारूहरूको बस्ती हजारौं वर्ष पहिलेदेखि रहेको पाइए पनि थारू जातिको ऐतहासिक ग्रन्थ वा त्यस्ता कुनै दस्तावेज फेला नपरेका कारण उनीहरूको यथार्थ विवरण

भने पाउन कठिनाइ छ । विभिन्न विद्वानहरूले थारूलाई शाक्य वंशका अवशेषका रूपमा उल्लेख गरेका छन् । जस्तै :

पार्जिटरले आफ्नो किताब “हिस्टोरिकल ट्राडिसन अफ इन्डिया” मा भनेका छन् “यदि कोही जाति बुद्धका अवशेष छन् भने ती थारू हुन् ।”

गोपाल गुरुङका अनुसार “बुद्धदेव जन्मनु भएको शाक्य वंशको अवशेष आजका तराइका थारू हुन् उनीहरू आर्य होइनन् । ”

इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य (१९४४) का अनुसार “थारूहरू नेपालका आदिवासी हुन् उनीहरूको उत्पत्ति नेपालमै भएको हो । ”

यसरी विभिन्न विद्वानहरूले थारूहरूलाई शाक्य वंशका भएको उल्लेख गरेको पाइन्छ । इतिहासलाई अध्ययन गर्दा नेपालको विभिन्न क्षेत्रमा विभिन्न समयमा थारू राजाहरू भएको पाइन्छ । जस्तै : दाङ्मा थारू राजा दङ्गीशरण, कपिलवस्तुमा राजा शुद्धोदन थिए भने सप्तरीमा पनि मानराजा गढका राजा मानसिंह थारू जाति नै थिए । थारू जाति नेपालमा मात्र नभएर नेपाल भन्दा बाहिर जस्तै: भारत, मलेसिया, श्रीलङ्का, कतार, जापान र अमेरिकामा पनि रहेका छन् ।

२.३ थारू भाषाको सामान्य परिचय

नेपाल एउटा बहुजातिय र बहुभाषिक राष्ट्र हो । यहाँ सयौं जात-जातिको बास स्थल पाइन्छ । यहाँ बस्ने थुप्रै जाति मध्ये थारू जाति पनि एक हो । यो जाति नेपालको तराईमा पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म बसोबास गर्दै आएका छन् । मोरङ, सुनसरी, सप्तरी, कपिलवस्तु, दाङ्, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुरका तराई र भित्रिमधेशमा यस जातिको बसोबास बढी नै देखिन्छ । थारूहरूको बसोबास गर्ने क्षेत्रलाई थारुवान, थरुहट वा थरोट भनिन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०४८ अनुसार नेपालमा थारूहरूको जनसंख्या बाह्रलाख सम्म देखाइएको र यस समयमा कूल जनसंख्याको ५.६७ प्रतिशत वक्ताले थारू भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ । २०५८ को जनगणना अनुसार

नेपालमा थारु भाषा बोल्नेहरूको जनसङ्ख्या १३,३१,५४६ अर्थात ५.८६ प्रतिशत रहेको छ ।

नेपालका थारू जातिले बोल्ने मातृभाषालाई थारू भाषा भनिन्छ । “थारू भाषा मागधी प्राकृतबाट विकसित भएको भाषा हो । यो नेपालको तराईमा पूर्वदेखि पश्चिमसम्म र भित्री मधेशमा बोलिन्छ ” (गौतम, २०६१:२८२) । यस भाषाको जन्म एघारौँ शताब्दीदेखि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । नेपालमा बोलिने चार भाषा परिवार भारोपेली, चिनियाँ-तिब्बती, द्रविडेली, अग्नेलीमध्ये थारू भाषा भारोपेली परिवारमा पर्दछ । भारोपेली भाषा परिवारका विभिन्न भाषाहरू नेपाली, मैथिली, भोजपुरी, थारू, अवधी, उर्दु, राजवंशी (ताजपुरीया), हिन्दी, दनुवारी, बङ्गाली, मारवाडी, माझी, दरै, कुमाल, बोटे, अंग्रेजी, चुरेटी, मगही आदि भाषाहरूमध्ये थारू भाषा वक्ताका आधारमा नेपाली, मैथिली, भोजपुरीपछि चौथो स्थानमा रहेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले नेपाली भू-भागमा बोलिने नेपाली भाषा बाहेक अन्य सबै मातृ भाषाहरूलाई राष्ट्रिय भाषाको रूपमा मान्यता दिए अनुरूप थारू भाषा पनि नेपालको मान्यता प्राप्त राष्ट्रिय भाषा हो । यस भाषाका वक्ताहरू अरु जिल्ला भन्दा बर्दिया जिल्लामा अत्यधिक मात्रामा छन् । भाषाको स्वभाव परिवर्तनशील हुन्छ । भाषा समयक्रममा परिवर्तन भइरहन्छ । यो भौगोलिक विकटता, जनसम्पर्कको विच्छेद, सामाजिक र राजनैतिक विविधताले पनि फरक पर्दै गएको हुन्छ । त्यही प्रभाव थारू भाषामा पनि परेको छ । यस भाषामा पूर्वमा मैथिलीको प्रभाव, बारा-पर्सातिर भोजपुरीको प्रभाव, पश्चिमी खण्डमा अवधीको प्रभाव र त्यसै गरी अरु भागमा पनि विभिन्न भाषा भाषिकाको प्रभाव परेको देखिन्छ । थारू भाषामा एकरूपता छैन । जसरी थारू जातिहरू फरक-फरक किसिमका छन् त्यसै गरी उनीहरूले बोल्ने भाषा पनि फरक फरक किसिमका छन् जस्तै: डगौरा थारूको भाषा, राना थारूको भाषा, कठरिया थारूको भाषा, देशहुरिया थारूको भाषामा केही न केही भिन्नता पाउन सकिन्छ । थारू भाषा नेपाली भाषा जस्तो समृद्ध छैन । हाल यो भाषा देवनागरी लिपिमा नै लेखिन्छ । यो भाषा निकै पुरानो भए पनि पुराना तथा ऐतिहासिक ग्रन्थहरू प्राप्त गर्न सकिएको छैन । यस भाषाको मौलिकता लोप भइरहेको छ । विभिन्न भाषा भाषिको असर तथा प्रभाव र आफ्नो भाषा तथा संस्कृतिको मौलिकता जोगाई रहनुपर्छ भन्ने सचेतताको अभावले यो भाषाको मौलिकता लोप हुँदै गएको देखिन्छ । तापनि वर्तमान समयमा केही मात्रामा थारू भाषाका पत्र पत्रिका, साहित्य रचना, शब्दकोश निर्माण, रेडियो कार्यक्रम, चलचित्र निर्माण तथा गीत एल्बम,

नाटक, महोत्सव, सि.डी. भि.सी.डी आदिको निर्माणले थारू भाषा र संस्कृतिको विकास संरक्षण र सम्बर्द्धनमा ठुलो टेवा पुग्न गएको छ । यसले भाषाको विकास र विस्तारका साथै भाषाको मानकीकरण र स्तरीकरणमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

तालिका नं. १

२०५८ को जनगणना अनुसार थारू भाषाको भाषिका स्थिति

जिल्ला	जिल्लाको जनसङ्ख्या	थारूको जनसङ्ख्या	प्रतिशत
मोरङ	८४३२२०	६३६७३	५.२
सुनसरी	६२५६३३	८७५२३	१४.०
उदयपुर	२८७६८९	२२३२३	७.८
सप्तरी	५७०२८२	७३१६१	१२.८
बारा	५५९१३५	६३२५९	११.३
पर्सा	४९७२१९	४०९७०	८.२
चितवन	४७२०४८	६०१२१	१२.७
नवलपरासी	५६२८७०	९२७७९	१६.५
रुपन्देही	७०८४१९	७०८८८	१०.६
कपिलवस्तु	४८१९७६	६०५७४	१२.६
देउखुरी (दाङ्ग)	४६२३८०	१४७३२८	३१.९
बाँके	३८५८४०	६३३४४	१६.४
बर्दिया	३८२६४९	२६९५२१	५२.६
कैलाली	६१६६९७	२०१२७६	४३.७
कञ्चनपुर	३७७८९९	८८१५५	२३.३

स्रोत : चौधरी महेश, “नेपालको तराई तथा यसका भूमिपुत्रहरु”, राष्ट्रिय जनगणना वि.सं. २०५८

माथिको तालिका हेरेर हामीलाई यो थाहा हुन्छ कि तराई क्षेत्रमा थारू भाषाका वक्ताहरूले यसको कुल जनसङ्ख्याको लगभग आधा भाग ओगटेका छन् । अरू जिल्लाको दाँजोमा बर्दिया र कैलालीमा यस थारू भाषाका वक्ताहरू अत्याधिक मात्रामा छन् ।

२.४ देशहुरिया थारू भाषाको सामान्य परिचय

वि.सं. १८७२ को सुगौली सन्धि पूर्व कालदेखि नै यस देशहुरिया थारू जातिको बसोबास हालको नेपालको बाँके, वर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर र भारतको उत्तर प्रदेशको लखनपुर जिल्लाको पलिया र तिकुनिया क्षेत्रमा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । सुगौली सन्धिमा नेपालले आफ्नो धेरै भू-भाग गुमाउँदा काला पानी क्षेत्र (कैलाली, कञ्चनपुर, बाँके, वर्दिया) अङ्ग्रेजको अधिनमा रहन गयो तर धेरै पछि आएर वि.सं. १९१० मा जङ्ग बहादुरको वेलायत भ्रमण पछि उनी मार्फत् नेपाललाई काला पानीको भू-भाग उपहार स्वरूप प्राप्त भयो । यसलाई नयाँ मुलुक भनिन थालियो । यो भू-भाग पुनः नेपालको भए सँगै यस नयाँ मुलुकका बासिन्दा पनि नेपाली नै हुन पुगे । तत्कालिन काला पानीका बासिन्दा देशहुरिया थारू र राना थारू मानिन्छन् । यसरी कहिले नेपाल देशका जनता र कहिले अङ्ग्रेजका जनता हुँदै दुवै देशको लडन्त भिडन्त अनि अनेक सन्धि र सम्झौता हुँदै देश-देशको मिलाप भयो । त्यसपछि यहाँका बासिन्दाले यसलाई देशाहुर भन्न थाले । यी थारूहरूले आफ्नो थातथलो यही देशाहुरलाई बनाएका हुनाले नै यिनीहरूलाई देशहुरिया थारू भन्ने गरेको अनुमान बुढा तथा पुराना देशहुरिया थारू जातिको छ ।

देशहुरिया थारू जातिले आफ्नो मातृ भाषाको रूपमा बोल्ने भाषालाई देशहुरिया थारू भाषा भनिन्छ । मैथिली र भोजपुरी भाषाको जन्म एघारौँ शताब्दीमा भएसँगै थारू भाषाको जन्म पनि एघारौँ शताब्दीमा भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । यही थारू भाषा भित्र देशहुरिया थारू भाषा पर्ने हुनाले यस भाषाको जन्म पनि एघारौँ शताब्दीतिर भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । यो भाषा थारू भाषा कै शाखा हो र भारोपेली भाषा परिवार भित्र पर्ने एउटा सदस्य हो । एउटै भाषा परिवारका सदस्य भएकाले होला यो भाषा नेपाली, हिन्दी, भोजपुरी, मैथिली र अवधी भाषासँग निकै नै मिल्दोजुल्दो छ । एउटै भाषा बोल्ने थारूहरू ५० भन्दाबढी थरहरूमा विभाजित छन् । थारूका दहित, कुर्मी, कठरिया, दगौरा, डगौरा, चौधरी , राना, दनुवार, खरल, खवास, गच्छेदार, भगत, विश्वास, कोचिला, राजवंशी, खस, कुसुम्या आदि उल्लेखनीय थरहरू हुन् । गोपाल दहितले थारू-नेपाली- अङ्ग्रेजी शब्दकोशमा ७१ थर उल्लेख गरेका छन् ।

थारू भाषाको आफ्नो लिपि नभए भै देशहुरिया थारू भाषाको पनि आफ्नो छुट्टै लिपि छैन । यो भाषाको सम्पूर्ण लेखन कार्य देवनागरी लिपिबाट गरिन्छ । यो भाषा एउटा पुरानो भाषाको रूपमा परिचित भए तापनि अहिले सम्म यसको प्राचीन लेख्य रूप तथा त्यस्तो ऐतिहासिक दस्तावेज फेला परेको पाइदैन । समयको चक्रसँगै देशहुरिया थारू भाषाको मौलिकतामा अभाव उत्पन्न भएको महसुस गर्न सकिन्छ । सरकारी कामकाजमा यो भाषा प्रयोग नहुने र सबै सरकारी कर्मचारीले यो भाषा नबुझ्ने हुनाले यस भाषाका वक्ताहरूले खुलेर आफ्नो भाषाको प्रयोग गर्न सार्वजनिक स्थल वा सरकारी कार्यालयमा अप्ठ्यारो मान्न थाले र नयाँ पुस्ताका वक्ताहरूले आफ्ना सन्तानलाई नेपाली भाषातिर अग्रसर गराउन थाले । यसरी नेपाली तथा अन्य भाषाको प्रभाव र असरले यस भाषाको मौलिकतामा कमी आएको मान्न सकिन्छ ।

अहिले आएर शिक्षित तथा विद्वान् केही देशहुरिया थारू भाषीहरूमा आफ्नो भाषा तथा संस्कृति जोगाएर राख्न जरूरी छ भन्ने चेतना जागृत भएपछि त्यसको संरक्षणमा जुटेका छन् । त्यसैको फलस्वरूप वर्तमान समयमा केही पत्र पत्रिकाहरू, शब्दकोश, साहित्यिक कृति, चलचित्र प्रकाशित भइरहेका छन् ।

यस भाषाका वक्ताहरू आजभोलि देशका विभिन्न भागमा फैलिएर बसोबास गरिरहेका भए पनि विशेष गरी बर्दिया जिल्लाका गाउँहरू जस्तै मनिकापुर, सदगुरुवा, भुरीगाउँ, भौरा टप्पु, कैलाली जिल्लाको मलवारा क्षेत्र र कञ्चनपुर जिल्लाको पूर्वी भेगको क्षेत्रमा बसोबास गरिरहेका छन् । बर्दिया जिल्लामा यो भाषा अत्यधिक बोलिन्छ ।

२.५ देशहुरिया थारूको वर्तमान स्थिति

कैलाली जिल्ला सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको सेती अञ्चलमा पर्दछ । हेर्दा खेरि झलकक आयातकार जस्तो देखिने यो जिल्ला सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको मूल द्वारको रूपमा चिनिन्छ । यहाँ विभिन्न किसिमका जात-जातिको बसोबास पाइन्छ । यहाँ वर्षेनी पहाडी भागबाट बसाई सार्दै मानिसहरू ओइरिने क्रम चलिरहेको छ । यो जिल्ला जनसङ्ख्या वृद्धिको हिसाबले हेर्दा सबै भन्दा तिब्र गतिले जनसङ्ख्या बढ्ने जिल्लाहरू मध्येमा पर्दछ । यस जिल्लाको आदिवासी चाहीं थारू जाति नै हुन् । जसरी यहाँ विभिन्न जात-जातिहरूको बसोबास छ त्यसै गरी विभिन्न किसिमका भाषा बोल्ने गरिन्छ ।

कैलाली अन्न उत्पादनको लागि नेपालको अग्रणी जिल्लाहरूमा पर्दछ । नेपालकै कृषि निर्भर जनसङ्ख्या ८१ प्रतिशत भएकोमा यहाँको औषत ७९.८ प्रतिशत रहेको छ । यो जिल्ला कृषिप्रधान जिल्ला हो । यसको कूल क्षेत्रफल ६२३५ वर्ग कि.मि.अर्थात् ३२३५०० हेक्टर रहेको छ । जिल्लाको नामकरणको सन्दर्भमा उहिले राणाहरूको पालामा विभिन्न वस्तुहरूको निकासी पैठारीबाट महसुल असुल गर्ने चार वटा नाका रहेको र ती नाकाहरूलाई बजार अड्डा भन्ने गरिन्थ्यो । ती चार बजार अड्डामा सत्ती बजार अड्डा, भजनी बजार अड्डा, कैलाली बजार अड्डा र धनगढी बजार अड्डा थिए । हाल बसौटी गा.वि.स.को कैलाली गाउँमा रहेको बजार अड्डा क्षेत्रको हिसाबले विचमा रहेको र पछि आएर यसैको नामबाट यस जिल्लाको नाम कैलाली रहेको भनाई छ । जिल्लाको सीमानाको हकमा पूर्वमा कर्णाली नदी, बर्दिया र सुर्खेत जिल्ला पर्दछन् भने पश्चिममा कञ्चनपुर र डडेल्धुरा जिल्ला पर्दछन् । दक्षिणमा मित्र राष्ट्र भारतको लखिमपुर खिरि जिल्ला पर्दछ र उत्तरमा डोटी,, डडेल्धुरा र सुर्खेत जिल्लाहरू रहेका छन् । यो जिल्ला २८° २२" उत्तरदेखि २९° ५" उत्तर अक्षांश र ८०° ३०" पूर्वदेखि ८१° १८" पूर्व देशान्तरमा पर्दछ । जमिनको भू-बनोट अनुसार यस जिल्लाको ४० प्रतिशत चुरे पहाडी क्षेत्र पर्दछ भने ६० प्रतिशत जमिन तराई क्षेत्रमा पर्न आउँदछ । उष्ण, उपोष्ण, समशितोष्ण हावापानी भएको यस जिल्लामा गर्मीयाममा अधिकतम तापक्रम ४३° सेलसियस् सम्म र जाडोयाममा न्यूनतम तापक्रम ५° सेलसियस् सम्म पुगेको पाइन्छ । यस जिल्लामा औषत १८४० मिलिमिटर वार्षिक वर्षा हुने गरेको छ । पहाडी क्षेत्रमा ७ र तराई क्षेत्रमा ३५ गरी जम्मा ४२ वटा गा.वि.स. र धनगढी र टीकापुर २ वटा नगरपालिका रहेको यस जिल्लामा १३ वटा इलाका तथा ५ वटा निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन् । समुन्द्री सतहबाट १०८ मिटरदेखि १९५० मिटरसम्म उचाई रहेको यस जिल्लाको आधा भन्दा बढी भू-भाग वन क्षेत्र तथा बुट्यानले भरिएको छ । यस जिल्लामा खाद्धान्न उत्पादनका दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण स्थानहरू मालाखेती, बौनिया, राजीपुर, जोशीपुर, मुनुवा, सत्ती, भजनी, हसुलिया, आदि छन् ।

जिल्लाका ठुला नदीहरूमा कर्णाली, मोहना, खुटिया, पथरैया, गोदावरी, कनरा, गौरीगङ्गा, पर्न आउँछन् भने साना नदी र खोलाहरूमा गुलरा, चौमाला, शिवगङ्गा, मनहरा, लिक्मा, रोडा नदी र सुराघा आदि पर्दछन् । त्यस्तै प्रसिद्ध तालहरूमा, घोडाघोडी, जोखर ताल, तिलको, बेहडाबाबा र कोइलही पर्दछन् । घोडाघोडीलाई पर्यटकीय एवम् धार्मिक दुबै दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिन्छ भने बेहडाबाबालाई हिन्दुहरूको लागि धार्मिक

दृष्टिले बढी महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । हातको पन्जाको आकार भएको भनौं अथवा कुनै अक्टोपसको आकार भएको भनौं धेरै किंवदन्ती बोकेको घोडाघोडी ताल यस जिल्लाको अमूल्य निधिको रूपमा रहेको छ । समग्रमा भन्नुपर्दा कैलाली जिल्लाको प्रमुख सांस्कृतिक, पुरातात्विक र पर्यटकीय स्थलका रूपमा घोडाघोडी ताल रहेको छ ।

यस कैलाली जिल्लामा थुप्रै प्रकारका जातजातिहरू बसोबास गर्दछन् । हिमालका भोटेदेखि तराईका थारू र पूर्वका भ्जापालीदेखि पश्चिमका दार्चुलेलीहरूको सुन्दर क्रिडा थलोको रूपमा यस जिल्लालाई लिन सकिन्छ । सदियौंदेखि यहाँका समुदायहरूमा सद्भाव र भाइचाराको सम्बन्ध रहेको पाइन्छ । यिनै विभिन्न जातजातिहरू माझका थारू जातिलाई यहाँका आदिवासीका रूपमा लिइन्छ । आदिवासी थारू जाति मध्येकै एउटा थारू जाति देशहुरिया थारू जाति हो । यो जाति नेपालको बाँके जिल्लाको पश्चिमी भेग, बर्दियाको भौरा टप्पु, कैलालीको टीकापुर आसपासको गाउँहरू र पश्चिम भेगको मलवारा क्षेत्रका विभिन्न गाउँ तथा कञ्चनपुरका पूर्वी तराई भेगका गाउँमा बसोबास गर्ने गर्छन् । यस जातिका बुढा पुरानाका अनुसार यिनीहरू बस्ने ठाउँलाई देशाहुर भनिन्थ्यो । यहाँ बसोबास गर्ने सबैभन्दा पुरानो जाति यही हो । यसरी देशाहुरका बासिन्दा भएकाले यस जातिले आफूलाई देशहुरिया भन्दछन् ।

यस जिल्लाको साक्षरता दर ५२.०६ प्रतिशतमा पुरुष ६३.२९ प्रतिशत र महिला ४०.४९ प्रतिशत रहेको छ (टीकापुर नगरपालिकाको बुलेटिन, २०६६) । यस जिल्लामा धेरै जात-जाति, वर्ग र समुदायहरूको बसोबास छ र तिनीहरूको बोल्ने भाषा पनि फरक-फरक रहेको पाइन्छ भने यस जिल्लाका प्रमुख भाषाहरूमा नेपाली र थारू भाषा नै पर्दछ । यहाँका प्रमुख चाडपर्वहरूमा दशैं, तिहार, फागु, गौरा, तीज, माघी, अटवारी र कृष्णजन्माष्टमी हुन् । यहाँका मानिसहरूले हिन्दु, इस्लाम, बौद्ध, क्रिश्चियन र जैन धर्म मान्ने गर्दछन् ।

कैलाली जिल्लाको हकमा मुख्यतया देशहुरिया थारू जाति टीकापुर नगरपालिका र अन्य गा.वि.स.हरू दुर्गौली, पथरैया, प्रतापपुर, थापापुर, जानकी नगर, नारायणपुर, धनिसिंहपुर, जोशीपुर, खैलाड, भजनी, लालबोभी, आदिमा बसोबास एकदमै घना रूपमा पाइन्छ । अन्य गा.वि.स.हरू जस्तै बलिया, बसौटी, वेलादेवीपुर, बौनिया, चौमाला, चुहा, दरक, धनगढी नगरपालिका, दोदोधारा, गदरिया, गेटा, हसुलिया, कोटा तुलसीपुर, मालाखेती, मसुरिया, मनुवा, पहलवानपुर, पबेरा, फुलवारी, रामशिखरभाला, रतनपुर, साँडेपानी, श्रीपुर, उदासीपुर र उर्मा

गा.वि.समा यस जातिको मिश्रित अथवा मध्यम किसिमको बसोबास छ । यी बाहेक पहाडी भागमा पर्ने सात ओटा गा.वि.स. जस्तै खरौला, मोहन्याल, गोदावरी, निगाली, सहजपुर, पन्डौन र सुगरखाल गा.वि.स.मा देशहुरिया थारू जातिहरु स्थायी बासिन्दाको रुपमा प्राय छैनन् । उनीहरु जागिर, रोजगार अथवा अन्य कारणले एकदमै कम मात्रामा अस्थाइ बासिन्दाको रुपमा त्यहाँ पाउन सकिन्छ ।

यस जातिका बुढा पुराना मानिसका अनुसार यिनको पुरानो बसोबास थलोलाई देशाहुर भनिन्छ । सुदूर पश्चिमको नेपाल-भारत, सीमा क्षेत्र नजिक राना थारुहरुको बसोबास छ । उनीहरु भन्दा पूर्वपट्टि कठरिया, देशहुरिया (देसाउरी) र दङ्गौरा थारुहरु बसोबास गर्दछन् । दङ्गौराको पुरानो थलो दाड भएकाले उनीहरुलाई दङ्गौरा थारु भनिएको हो । देशहुरियाको पुरानो थलो देशाहुर (विशेष गरी कैलाली, बर्दिया) भएकाले उनीहरुलाई देशहुरिया भनिन्छ (चौधरी, २०६४:७३) । यस जातिमध्ये कसैले आफूलाई कश्यप गोत्रको मान्दछन् । यिनीहरुले बोल्ने देशहुरिया थारू भाषा सबै थारूहरुले राम्रैसँग बुझ्दछन् । विभिन्न थारू जाति विचको सम्पर्कको भाषा पनि देशहुरिया थारू भाषा नै हो । हाल रेडियो तथा पत्र पत्रिकाको प्रयोग गरिने थारू भाषा पनि देशहुरिया थारू भाषा हो । कैलाली जिल्लामा थारू जाति मात्र नभएर विभिन्न किसिमका जातजाति भए जस्तै विभिन्न किसिमका भाषाहरु बोल्ने गरिन्छ । २०५८ सालको जनगणना अनुसार कैलाली जिल्लाको भाषिक स्थितिलाई तुलनात्मक रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २

कैलाली जिल्लाको भाषिक स्थिति- २०५८

भाषा	प्रतिशत
नेपाली	५२.३७
थारू	४१.७६
हिन्दी	०.७७
मगर	२.०२
मैथली	०.३८
अन्य	२.७०
जम्मा	१००

स्रोत : टीकापुर नगरपालिकाको बुलेटिन-२०६६

माथि प्रस्तुत गरिएको तालिका अध्ययन गर्दा कैलाली जिल्लाको कुल जनसङ्ख्याको आधारमा थारू भाषी वक्ताहरू ४१.७ ६% छन् । कैलाली जिल्लाको हरेक गा.वि.स.को स्थिति हेर्दा समग्र जिल्लामा कुल थारू भाषी वक्ताका आधा भाग जति वक्ता देशहुरिया थारू छन् । यसबाट के अनुमान गर्न सकिन्छ भने देशहुरिया थारू भाषी वक्ता यस जिल्लाको कुल जनसङ्ख्याको आधारमा लगभग २०% छन् ।

२.६ बसोबास र जनसङ्ख्या

वर्तमान नेपालको समथल तराई भागका जिल्लाहरू जस्तै कैलाली, कञ्चनपुर, बाँके, वर्दिया लगायत देशका अरु तराई भागका जिल्लाहरूमा समेत बसोबास गर्ने देशहुरिया थारूहरूको मातृ भाषा हो । देशहुरिया थारू भाषा नेपालमा बोलिने प्रमुख चार, भाषा परिवार मध्ये भारोपेली परिवारको थारू भाषा भित्र पर्दछ । देशहुरिया थारू भाषीहरू बस्ने वर्तमान नेपालको बाँके, वर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लालाई नयाँ मुलुक भनिन्छ । वि.सं.१८७१ देखि १८७३ सम्मको अङ्ग्रेजसँगको युद्धमा नेपालले आफ्नो धेरै भू-भाग जस्तै पश्चिमको कागडा, देवथल, देहरादुन, लुधियाना, तारागढ, रामगढ, मनाउ, नैनी ताल दशिनको कालापानी (बाँके, वर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर) लगायत हाल भारतको लखिमपुर खिरी हुँदै लखनउ सहर सम्म गुमाउनु पयो समयको अन्तरालपछि नेपालमा जंग बहादुर राणाले वि.सं.१९०३ मा शासन शक्ति आफ्नो हातमा लिइसकेपछि उनी वि.सं. १९१० मा वेलायत भ्रमण गए र वेलायत सरकारबाट कालापानीको भू-भाग उनी मार्फत् नेपाललाई उपहार स्वरूप प्राप्त भयो । त्यसपछि यो कालापानीलाई नयाँ मुलुक भनिन थालियो । यही नयाँ मुलुक अन्तर्गत पर्ने वर्तमान नेपालको सेती अञ्चलको कैलाली जिल्ला र भेरी अञ्चलको वर्दिया जिल्लामा यस जातिको घना बसोबास पाइन्छ । यस भूमिलाई यिनीहरूले आफ्नो थातथलो मान्दै आइरहेका छन् ।

देशहुरिया थारूहरू हाल देशका विभिन्न भागहरूमा छरिएर बसेका पाइन्छन् । कामको खोजीको क्रममा, जागिर तथा रोजगारीको क्रममा उनीहरू विभिन्न सहर, देश तथा गाउँहरूमा अस्थायी रूपमा बसिरहेका पाइन्छन् । अहिलेको समयसम्म उनीहरूको जनसङ्ख्या वृद्धि भएर तराईका धेरै जिल्लाहरूमा बसाइ सदैँ त्यहीका बासिन्दाका रूपमा स्थापित हुन पुगेका छन् ।

यसरी देशहुरिया जातिहरु धेरै स्थानमा छरिएर रहे पनि आफ्नो बसोबास क्षेत्र मुख्य गरी कैलाली र बर्दिया जिल्लाको तराई भागलाई मान्दछन् । कञ्चनपुरमा राना थारूको बासोबासको सुरुवातसँगै कैलालीमा देशहुरिया थारूको बसोबास पनि थियो भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । अहिलेको समयमा यस कैलाली जिल्लाका थुप्रै गा.वि.स.हरुमा यस जातिको घना बस्ती पाइन्छ । यिनीहरु अन्य सबै थारू जाति भन्दा केही कम मात्र छन् भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

२.७ धर्म र संस्कृति

थारू जातिमा विभिन्न किसिमको भिन्नता पाइएभै धर्ममा पनि भिन्नता देखिन्छ । पूर्वका थारूहरु मध्ये कसैले इस्लाम धर्म मान्दछन् । त्यस्तै गरी कपिलवस्तु, नवलपरासी रुपन्देही तर्फका थारूहरुले बौद्ध धर्म मान्दछन् । हालसालै ठुलो सङ्ख्यामा थारू जातिहरु बौद्ध धर्ममा रुपान्तरित भएका छन् । पछिल्लो समयमा देशमा धर्म निरपेक्षको व्यवस्था भएपछि केही थारूहरु क्रिश्चियन धर्ममा पनि प्रवेश गरेका छन् भने अन्य धर्महरु पनि अपनाएका देखिन्छन् । वि.सं. २०५८ को जनगणना अनुसार कुल थारू जनसङ्ख्याको ९७.६३ प्रतिशत थारूहरु हिन्दू धर्मबाट प्रभावित छन् । प्रायः जसो थारूहरु हिन्दू धर्म निकट देखिन्छन् । उनीहरुले हिन्दूका देवताहरु जस्तै गणेश, लक्ष्मी, शिव पार्वती, सीता राम, राधा कृष्णको पूजा तथा आरधना गर्ने गर्दछन् । थारू जातिले मान्ने सबैभन्दा ठुलो चाड माघीमा हिन्दू देवी देवताहरुको पूजा गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ । थारूहरु एक आपसमा भेट हुँदा सीता राम वा राम राम भनी अभिवादन आदान प्रदान गर्दछन् । यसले पनि उनीहरु हिन्दू धर्मबाट प्रभावित रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । वि.सं. २०५८ को जनगणना अनुसार कुल थारू जनसङ्ख्याको २.३७ प्रतिशत अन्य धर्म मान्दछन् ।

इस्लाम धर्म मान्ने थारूहरुले इस्लाम धर्म अनुरूप पूजा प्रार्थना गर्दछन् । बौद्ध धर्म मान्नेले गुम्बामा गएर पूजा र प्रार्थना गर्दछन् । क्रिश्चियन धर्म मान्नेले चर्चमा गएर प्रार्थना गर्दछन् । दाङ्गदेखि कञ्चनपुरसम्मका थारूहरु प्रायः हिन्दू धर्मसँग नजिक रहेका छन् । देशहुरिया थारू जातिको मुख्य बसोबासको थलो कैलाली र बर्दिया जिल्ला हो । यहाँ बस्ने देशहुरिया थारू जातिले आफूलाई हिन्दू धर्मावलम्बी भन्न रुचाउँछन् । उनीहरुले लक्ष्मी, गणेश, शिव पार्वती, सीता राम, राधा कृष्ण जस्ता भगवान्को पूजा तथा अर्चना गर्ने गर्दछन् । उनीहरु विशेष गरी शिवजीका भक्त हुन् । सत्यनारायणको कथा तथा पूजा

लगाउँछन् र भजन कृतन पनि गर्छन् । देशहुरिया लगायत अन्य थारू जाति प्रकृतिका पूजारी हुन्छन् र हरेरी पूजा (हरियो खेतीपातीको पूजा) गर्छन् । प्रायः जसो थारू जातिको घरमा आफ्नै परम्परागत देवताको मूर्ति हुन्छ । यी मूर्तिहरु माटोबाट बनाएका हुन्छन् । आफ्ना-आफ्ना जात र थर अनुसार फरक-फरक देवताहरुका मूर्तिका बिचमा घोडाको मूर्ति राखिएको हुन्छ । जसलाई उनीहरुले कुल देवताको रुपमा पूज्ने गर्छन् ।

देशहुरिया जातिले पशु पूजा पनि गरेको पाइन्छ । उनीहरुले कुखुरा तथा परेवाको बली चढाएर आफ्ना देवी देवतालाई खुशी पार्ने चलन रहेको छ । पशु पूजामा गाई, गोरु, कुकुर तथा कागको पनि पूजा गर्ने गर्दछन् । उनीहरुले आफ्नो भगवानमाथि भरपुर विश्वास तथा आस्था राख्दछन् । आफ्नो घरमा कुनै नराम्रो अवस्था, दुर्घटना तथा रोग व्याधीले छोयो भने त्यसको उपचार तथा समस्या समाधानको लागि भगवानलाई भाकल गर्दछन् । कुनै वस्तु वा पशु चढाउने प्रतिज्ञा गर्दछन् । डाक्टरसँगको उपचार भन्दा गुरुवा कहाँ जान्छन् र भारफुक गर्दछन् ।

देशहुरिया थारू जातिको अलग्गै संस्कृति तथा रीतिरिवाज छ । आफ्नै परम्परा, चालचलन र संस्कार छ । यिनीहरुको गुरुपुरोहित (गुरुवा)ले पुराना पौराणिक, ऐतिहासिक, सृष्टिवर्णन, मानव उत्पत्ति आदिका विषयमा रोचक लोक कथाहरु भन्ने गर्दछन् । यस जातिको लोक संस्कृति निकै नै समृद्ध छ । देशहुरिया थारू जातिका लोक गीत साहित्य अन्तर्गत धेरै गीतहरु रहेका छन् । जो विशेष समय अथवा अवसरहरुमा गाउने गरिन्छ । ती लोकगीतहरु- सजना, भुमरा, मागर, धमार, (धमरु डफैया) सुर्खेल, लगनी, सजनी, उदासी, सिगरु, सखिया, मघौटा, अस्टिमिक गीत, पचरा, मैना, ढक्हेर गीत आदि हुन् । विभिन्न लोकगीतहरुमा- भुमरा गीत र नाच एउटा प्रचलित र मुख्य गीत मानिन्छ। यो विशेष गरी चाडपर्व, उत्सव मेला, वनभोज, साथीसङ्गी र रमाइलो अवसरहरुमा सामूहिक रुपमा गाउने र नाच्ने गरिन्छ । अर्को गीत सखिया गीत हो । यो विशेष गरी आइमाईको समूहिक गीत हो । यो गोलाकार रुपमा पङ्क्तिवद्ध उभिएर मादलको तालमा नाच्दै गाइन्छ । यो गीतलाई थारू जातिले आफ्नो देवदेवताहरुको स्तुति गानको रुपमा लिन्छन् । गीत सुरु गर्नुभन्दा अगाडि देवताको नाममा छाँकी (रक्सी) चढाउँछन् । त्यो गीत हरेरी पूजा (खेतीपाती वा प्रकृति पूजा) पछि सुरु भई देवारी (दिपावली) सम्म चल्छ । त्यसैले यो गीत यस अवसर भन्दा अघिपछि गाउँनाले अशुभ हुन्छ भन्ने यिनको जनविश्वास छ ।

यस्तै बड्कीमार पनि सखिया गीत जस्तै देवताको पूजा वा स्तुतिमा गाइने गीत हो । यसको सुरुवात पनि देवतालाई छाँकी चढाएर मात्र गरिन्छ । यी बाहेकका हर्दुङ्गा, लठ्ठीहवा, मुङ्गरहवा आदि नाच पनि छन् । तर सबै नाच नाच्नु पर्दा गीत नै गाउनु पर्छ भन्ने छैन, मादलको तालमा नाचन सकिन्छ । मघौटा गीत, थारूको महान चाड माघीको अवसरमा सामूहिक रूपमा नाच्ने र गाउने गरिन्छ । माघी थारू जातिको एउटा ठुलो पर्व हो । उनीहरूले यस चाडलाई नयाँ वर्षको रूपमा पनि मनाउँछन् । विभिन्न नदी, खोला, ताल, तलैयामा गएर स्नान गरी आफन्तकहाँ पुगेर ढोग भेट गरी आशीर्वाद लिने-दिने तथा चेली वेटीहरूलाई दान दक्षिणा दिने पनि गर्छन् । यो चाड पुस महिनाको अन्तिम दिन सुँगर मारेर सुरु हुन्छ र हप्ता दिनसम्म मनाउँछन् । हेरौं मघौटा गीतको एक झलक-

धाई धाई मै गैलु रे हाँ

सकिरी गलिवा

सखिया हो सेदुरा पहिरती

मोर हुइल यति बेर

सखिया हो .....

यस जातिका महिलाले आफ्नो पतिको दीर्घायुको कामना गर्दै कृष्ण जन्माष्टमी धुमधामसँग ब्रत र पूजापाठ गरी मनाउँछन् । यो चाडमा कृष्ण भगवानको विशेष स्तुति गान गाइन्छ । यी गान विभिन्न अध्यायमा रचिएका हुन्छन् जस्तै : कोहरा-तोरैयक पैधार (अध्याय), नथवा सोलखु पैधार, गीरहुल पर्वतके पैधार, बड्की बनारसके पैधार, गुटिया फुलक पैधार, औँठा नगटियक पैधार, इन्जल वृक्षक पैधार आदि यस जातिले विभिन्न ऋतुमा ऋतु गीतहरू पनि गाउने गर्दछन् । ऋतु गीतमा पनि विभिन्न प्रकारका छन् जसमा सजना गीत मुख्य मानिन्छ । विभिन्न गीतहरूमध्ये माँगर चाँहि विवहा तथा भोजमा गाउने गर्दछन् । माँगर गीतका विभिन्न चरण हुन्छन् । जस्तै : दिउली धर्ना, दुल्हा सप्रेना, दुलहा निकरना, डोली उठैना, बैठाकुर, सम्धी-सम्धा लगना, पाउ पुज्ना, विदा मग्ना, दुल्ही निकरना, डोली उठैना, उल्टा चल्ता, दुल्हनियक माँगर, उल्टा बैठाकुर र छपिया लगायत १५ किसिमका माँगर हुन्छन् ।

यी अनेक प्रकारका गीतहरू हालको समयसम्म आइपुग्दा लगभग लोप भइसकेको अवस्था छ । किनकी यी गीतहरू धेरै जसो देवी देवताहरूको स्तुति गानमा आधारित भएकाले निकै धर्म, कर्म गर्नु पर्ने मात्र नभई निश्चित समय अवधीमा मात्र गाइने हुँदा र

नयाँ पुस्ताले यस्ता पुराना चलन तथा संस्कारलाई सहजै आत्मसात पनि गर्न चाहदैनन् बरु अन्य भाषा-भाषीका आधुनिक गीत र संङ्गीतबाट प्रभावित हुन्छन् अनि तिनैको सिको गर्न खोज्छन् ।

यो समाजमा प्रचलित संस्कारहरु मध्ये जन्म, विवाह र मृत्यु यी तिन घटनालाई प्रमुख रूपमा लिइन्छ भने उपनयन संस्कार वा ब्रतबन्ध कार्य यो जातिमा गरिएको पाइदैन । यस देशहुरिया थारू जातिको विवाह पद्धति पनि आफ्नै प्रकारको छ । दुलही भित्र्याउने काम जून नआउन्जेल गरिदैन । आफ्नै किसिमको जन्ती तथा भोजको व्यवस्था हुन्छ । दुल्हा र दुल्हीको मगनी कार्य चाँही दुईवटा महिला गर्भवती हुँदाको अवस्थामा नै यदी विपरीत लिङ्गी सन्तान पायौं भने सम्धी सम्धीना बन्ने र केटा-केटीको विवाह गरिदिने भन्ने बाचा कवुलको साथ गरिन्छ । यिनीहरुमा दाजु मरेमा भाउजु स्याहारने चलन थियो । तर अहिलेको समयमा शिक्षा तथा स्वतन्त्रताको कारण र विभिन्न कठिनाइ अथवा अप्ठ्यारोका कारण यो चलन लोप नै भइसकेको छ । यो जातिमा जन्म संस्कारलाई खासै महत्व दिएको पाइदैन । नवजात शिशुको जन्म हुँदा आफ्नै प्रकारले न्वारण गरिन्छ । बालक जन्मेको सात, नौ वा दश दिनमा नामकरण गरी दिएर सुत्केरी चोख्याइन्छ । बच्चाको साल नाल नभरेसम्म भुइ मै सुताइन्छ । साल नाल भरेपछि खाट वा पलङ्गमा सुत्न दिइन्छ । नवजात शिशुको नामकरण कुनै घटना, बार, महिना अथवा अवस्थासँग सम्बन्धित रहेर गरिन्छ ।

यस जातिका मानिसको मृत्यु हुँदा नजिकैको जङ्गल वा नदी, खोला तथा ताल तलैयाको किनारतिर गाड्ने वा जलाउने चलन छ । लास बोक्न मृतकका रक्त सम्बन्धी गोतियार बाहेक अरुलाई दिइदैन । आफ्नै जातिका गुरुवा तथा पुरोहितका सहायताले किरिया काज गर्ने चलन छ । क्रिया तेह्र दिनसम्म नै बस्छन् र चोखिन्छन् । चोखिँदाका दिनमा रक्सी र मासुका साथ भोज गराएर मृत्यु संस्कार समापन गरिन्छ ।

देशहुरिया थारू जातिहरुका घर लामा आकारका उत्तर दक्षिण फैलिएर पूर्वतिर मोहडा भएका हुन्छन् , खरको छाना भएका, काठ तथा माटाका भित्ता भएका एक तले हुन्छन् । एउटा घरमा लगभग पचास भन्दा बढी सदस्यहरु अटाउन सक्ने किसिमका हुन्छन् । उनीहरु चार, पाँच पुस्तासम्म पनि नछुट्टिएर संयुक्त परिवारको रूपमा एउटै घरमा बस्दै आएका पाइन्छन् । घर भित्र गल्ली र गल्लीका दुबैतिर लहरै कोन्टी (कोठा) हुन्छन् । त्यस्ता कोन्टीहरु डेहरी (अनाज राख्ने माटोको भाडो) ले विभाजित गरिएका

हुन्छन् । आज भोलि पक्की घरहरु पनि बनाएका हुन्छन् । पक्की घर हुनेहरुका पनि कुल देवता भने खरको घरमै राखिएका हुन्छन् । पक्की घरमा देवताहरु बस्न मान्दैनन् भन्ने मान्यता यिनीहरुमा पाइन्छ । घर चलाउने एउटा मुख्य मानिस हुन्छ । उसैको अनुसार घरको सम्पूर्ण काम काज र आम्दानी अनुसार खर्च पनि चलिरहेको हुन्छ । घर चलाउने मानिसलाई किसनुवा भनिन्छ ।

यस जातिका पुरुषहरुले धोती, कमिज, इस्टकोट र टाउकोमा फेटा बाध्ने गर्दछन् भने स्त्री जातिले लेहङ्गा, चोली र अर्गाहन लगाउने गर्दछन् । देशहुरिया थारु महिलाहरु गहना लगाउन असाध्यै मन पराउँछन् । यिनीहरुले लगाउने गहनामा हातका पाखुरा र कुहिनामा चुरा र बाजु घाँटीमा हंसुली, सिक्काका माला, कानमा कर्णफूल, औलामा औँठी र असर्फी, कम्मरमा कम्मर पेटी, गोडामा पाउजेव, गोडाका औलामा बिछीया, शिरमा शिरबन्दी, नाकमा बुलाकी र नत्थे, निधारमा टिकुली लगाउँछन् । यी सबै गहना चाँदी कै हुन्छन् तर नाकमा सुनको हुन्छ । जनजातिहरुमा सबैभन्दा बढी गहना लगाउने जाति थारु जाति नै हो । यिनीहरुले लगभग सात किलो सम्मका चाँदीका गहना लगाउने गरेको पाइएको छ । स्त्री जातिले आफ्ना हात, खुट्टा, निधार, चिउडो र पाखुरामा देवी-देवताका चित्र र सुन्दर फुल तथा बुट्टाका आकृतिहरु कुदाउने गर्दछन् । शरीरमा बुट्टा कुदाउने मात्र नभएर यस जातिका स्त्रीहरुले आफ्नो घरको भित्तामा समेत माटोबाट हात्ती, घोडा र फुलहरुका सुन्दर चित्रहरु बनाउने गर्दछन् । रङ्गीचङ्गी, ढक्की, गुन्डी, चटाई, पङ्खा आदि बनाउने गर्दछन् । स्त्री जातिले माटाका साना-ठुला डेहरी (भकारी) पनि बनाउने गर्दछन् । तीनै डेहरीलाई लाइनसँग राखेर घरमा धेरै कोठाहरु बनाउँछन् जस्लाई कोन्टी भनिन्छ । घरको सब भन्दा भित्रको कोन्टीमा देवताको स्थापना गरिएको हुन्छ । हरेक गाउँका आफ्ना देवता हुन्छन् ती देवतालाई 'बरमथान' भनिन्छ । वर्तमान समयमा आएर विभिन्न संस्कृतिको आदान-प्रदान, नयाँ पुस्तालाई आफ्नो लोक संस्कृति र चालचलन जोगाइ रहनु पर्छ भन्ने चेतनाको अभाव, प्रजातन्त्र, लोकतन्त्रको प्रभाव, शिक्षाको प्रचुरता, बसाइ-सराइ आदि कारणले यी चालचलन तथा रहन-सहनलाई संरक्षण गर्न सकिएको छैन । अधिकांश थारुहरु आर्थिक रुपबाट ज्यादै शोषित अवस्थामा छन् । आर्थिक अवस्था माथि नउठेसम्म उनीहरुको सामाजिक, सांस्कृतिक जीवन कहिलै उठ्न सक्दैन । यसरी धर्म र संस्कृतिका कारणले देशहुरिया थारू भाषामा प्रत्यक्ष प्रभावित पारेको पाइन्छ ।

२.८ पेसा

पेसाले पनि भाषालाई प्रत्यक्ष प्रभावित पारेको हुन्छ । धर्म, वर्ण, जात, उमेर, लिङ्ग, आदिले पेशागत आधारमा प्रयोग गर्ने शब्दमा भिन्नता आउँछ । नेपाल परापूर्व कालदेखि हालसम्म कृषि पेसामा आधारित देश हो । यहाँका बहुसङ्ख्यक जनता कृषिमा नै निर्भर छन् । अन्य जनता र जातिहरू भै देशहुरिया थारू जाति पनि कृषिमा नै निर्भर देखिन्छन् । उनीहरूको प्रमुख पेसा खेतीपाती र पशुपालन नै हो । अन्य थारू मध्येबाट केही थारूहरू कमैयामा परिणत भए भै देशहुरिया थारूमध्येबाट पनि केही थारूहरूले आफ्नो भूमि तथा सम्पत्ती उचित तरिकाले परिचालन वा संरक्षण गर्न जानेनन् । कतिपय अवस्थामा थारू वा गैर थारू व्यक्तिबाट नै ठगिएर वा बाध्यतामा परेर आफू लगायत आफ्नो परिवारलाई ऋण बन्धकीमा अर्काको कामदारको रूपमा बन्धकी बनाए जसको फलस्वरूप कालन्तरमा कमैया बनेर रहनु पर्थो । वि.सं. २०५७ साउन २ गते नेपाल सरकारले उनीहरूको मालिकसँगको ऋण मिनाह गरी कमैया प्रथाबाट मुक्ति दिलायो । मुक्त कमैया देशहुरिया थारूसँग भूमिको नाममा घरवास मात्र सरकारले दियो, जसकारणले उनीहरूको पेसा कृषि मात्र नभई सानो तिनो व्यापार व्यवसाय सिकर्मी, डकर्मी र अन्य ज्याला मजदुरी समेत हुन पुग्यो ।

देशहुरिया थारूका पुरुषले बाँसको चोयाबाट छत्री (छाता) छिट्टुवा, छिट्टी, सुप्पा (नाङ्गो), खटिया खटौली, डिलिया, खैँचा बुन्ने गर्दछन् । उनीहरूले आफूलाई कृषि कार्यमा चाहिने हलो, जुवा तथा अन्य सर-समानहरू आफै बनाउने गर्दछन् । पुरुष जातिले गुर्ता (गुलेली) खेलेर चरा चुरङ्गीको सिकार गर्ने गर्दछन् । नदी, ताल, तलैया र कुलोहरूमा जाल तथा बल्छी खेलेर माछा पनि मार्ने गर्दछन् । खेतहरू खाली भएको बेला उनीहरूले कोदालोले खनेर मुसाको सिकार पनि गर्ने गर्छन् । स्त्री जातिले पनि फुर्सदको समयमा नदी तथा कुलोहरूमा हेलका (काठको डण्डीमा जाली बुनेर सिलाइएको माछा मार्ने वस्तु) लगेर माछा मार्ने गर्दछन् । यिनीहरू निकै सिपालु र मेहनेती भएकोले एक प्रकारको खरबाट सुन्दर र कलात्मक ढकिया, ढकली, भौका (कपडा राख्ने ठुलो ढक्कन लगाउने ढकिया) बनाउँछन् । कपडाका अनेक रङ्का टुक्राहरू काटेर काटौटी लेहङ्गा सिलाउने गर्दछन् । चैत्र वैशाखको गर्मी याममा माटोका डेहरी (भकारी) चुल्हा आदि बनाउँछन् । खेती पातीमा पुरुष जातिलाई सघाउँछन्, धान रोप्छन्, बाली स्याहार गर्ने गर्दछन् । यो जातिमा मदपान गर्ने चलन छ । पूजा आजामा रक्सी र जाँड चढाउनै पर्ने हुन्छ । विवाह

तथा भोज भतेरमा पनि जाँड-रक्सी चलाउनु पर्ने हुन्छ । त्यसकारणले यस समाजका महिलाले जाँड-रक्सी पनि प्रशस्तै बनाउने चलन छ । पहिला पहिला अशिक्षा र जनचेतनाको अभावको कारणले थारू गाउँका बाल बच्चाहरुलाई स्कूलमा पढ्न नपठाइने चलन थियो भने छोरीलाई त भन् कम पठाउने प्रचलन थियो । हाल आएर यी जातिहरु उद्योग धन्दा र सरकारी नोकरीतिर पनि आकर्षित भएका छन् । बालबालिकाहरुलाई पनि समान रूपले स्कूल पठाउने गर्छन् ।

२.९ पुस्तक, पत्र पत्रिका प्रकाशन

कुनै पनि भाषाको विकास हुनमा बोलचालको भाषा लेखपढको भाषाको रूपमा प्रयोग हुन नितान्त जरुरी छ । भाषाको प्रयोग गर्ने माध्यम वा अन्य व्यक्तिसँग व्यवहार गर्नको लागि मुख्य रूपमा कथ्य र लेख्य भाषाकै आवश्यकता पर्ने भएकाले देशहुरिया थारू भाषाको संरक्षण, संवर्द्धन र विकासको लागि हाल यी भाषाका वक्ताहरुमा जनचेतना आई आफ्नो मातृभाषाको रक्षाको निम्ति लागिपरेका छन् । त्यस्तै गैर थारू भाषाका विद्वान व्यक्तिहरुले पनि केही रूपमा सोध, खोज र अध्ययन गरी यसको विकासमा सहयोग गरेको पाइन्छ । यस भाषाको आफ्नो छुट्टै अलग्गै लिपि छैन तापनि आफ्नो भाषाको संरक्षणको लागि यस भाषाका वक्ताहरुले लेखन कार्यको लागि देवनागरी लिपिको प्रयोग गर्दै आइरहेका छन् । यही देवनागरी लिपिको प्रयोग गरी हाल निम्न पत्र पत्रिका, पुस्तक प्रकाशित छन् :

तालिका नं. ३

देशहुरिया थारू भाषाका कृति तथा पत्र पत्रिकाहरु

पत्रिकाको नाम	सम्पादक	वि.स.
लावा डगर	छविलाल कोपिला	२०६६
सरासर	सोम डेमनडौरा	२०६०
जलमौती	वीर बहादुर चौधरी	२०४२
पहुरा	स्माइल चौधरी	२०६२

कृति	लेखक	वर्ष
उपन्यास- तिरिया जलम	भोजराज चौधरी	२०५७
गजल- संग्रह फूलरिया	लाहुराम चौधरी (जहर)	२०६६
गीती कथा (संग्रह) - चर्कल ऐन	प्रेम दहित	२०६५
गीती संग्रह - जुगजुग जिओ	कामता प्रसाद	२०६५
पुस्तक - नेपालको तराई तथा यसका भूमिपुत्रहरु	महेश चौधरी	२०६४
थारु-नेपाली-अङ्ग्रेजी शब्दकोश	गोपाल दहित	२०५४

देशहुरिया थारु भाषाको कार्यक्रम प्रसारित हुने रेडियो तथा एफ.एम. रेडियोहरु निम्न रहेका छन् :

रेडियो नेपालको क्षेत्रीय प्रसारण	डोटी
सामुदायिक एफ.एम.	कैलाली
फूलवारी एफ.एम.	कैलाली
मालिका एफ.एम.	कैलाली
घोडाघोडी एफ.एम.	कैलाली
दिनेश एफ.एम.	कैलाली
भेरी एफ.एम.	बाँके
रेडियो कृष्णसार एफ.एम.	बर्दिया
हाम्रो फूलवारी एफ.एम.	बर्दिया
भेरी आवाज	बाँके
बागेश्वरी एफ.एम.	बाँके
नमस्ते एफ.एम.	कैलाली

तालिका नं. ४

देशहुरिया थारु भाषामा निर्माण भएका चलचित्रहरु

चलचित्र	निर्देशक	साल
'कुहिरा'	रञ्जित राना मगर	२०५७/५८
'जीवन एक लडिया हो'	राजु ध्वज राणा	०५९/६०
'बौछार'	राजु ध्वज राणा	२०६१/६२
'अभागन बनल सुहागन'	रञ्जित राना मगर	२०६१
'जाली संसार'	परशुराम चौधरी	२०६२
'कमैया'	रञ्जित राना मगर	२०६०/०६१
'मोर बस्ती'	रामभक्त श्रेष्ठ	२०६३/०६४
'सावन'	शीतल मियाँ	२०६५/०६६
'यी कैसिन नाता'	रञ्जित राना मगर	२०६५/०६६
'डगर'	रञ्जित राना मगर	२०६३
'भूईचाल'	लक्ष्मण किशोर चौधरी	२०६५/०६६
'साजनके सावरीया'	रमेश बहादुर मल्ल	२०६७/६८
'गोनियाक लागल्'	दिपक अधिकारी	२०६३

स्रोत : सुदूर पश्चिम भाषाभाषि चलचित्र विकास संस्थान

भाषा विचार विनिमयको साधन हो । नेपाल एक बहुजाति, बहुभाषी, बहुसंस्कृति र बहुधर्मी जनताले भरिपूर्ण देश भएकाले वि.सं. २०५८ को जनगणना अनुसार ९२ भन्दा बढी भाषा भाषीहरु भएको पाइन्छ । नेपालमा प्रमुख चार भारोपेली, चिनिया-तिब्बती द्रविडेली अग्नेली भाषा परिवारका भाषाहरुमा देशहुरिया थारु भाषा नेपालमा चौथो स्थानमा रहेको थारु भाषा भित्र पर्दछ । यस भाषाको उत्पत्ति एघारौं शताब्दीको आसपासमा संस्कृत भाषाको प्राकृत अपभ्रंश हुँदै विकसित भएको मानिन्छ । यो भाषा निकै पुरानो भएर पनि ऐतिहासिक ग्रन्थ वा त्यस्तो ठोस तथ्य हालसम्म फेला परेको छैन । यस भाषाको आफ्नो लिपि छैन । लेखन कार्यमा देवनागरी लिपिको प्रयोग हुन्छ । यो भाषा आदिकाल देखि नै नेपालको नयाँ मुलुक (बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर) मा बस्दै आएको मानिन्छ । यस जातिको आफ्नै संस्कृति र चालचलन छ । थारुहरु हिन्दू धर्म लगायत अन्य धर्म मान्दछन् ।

विभिन्न देवी देवताको पूजा र आराधना गर्दछन् । खेतीपाती र पशुपालनलाई आफ्नो प्रमुख पेसा मान्ने यो जाति निकै परिश्रमी, इमान्दार र सोभो हुन्छ । थारुहरुको जीवनमा तराईको विकटता, निर्जनता र समृद्धता, एक अर्कामा जोडिएका छन् । जहाँ थारुहरुले आदिम अवस्थादेखि अविच्छिन्न रूपमा जङ्गल, औलो र हिंस्रक जनावरहरूसँग सङ्घर्ष गरे, मितेरी गाँसे र यस क्षेत्रको पर्यायवरणलाई जीवन्त राखे । यहि कुरालाई हालसम्म उनीहरुले हासिल गरेको उपलब्धि ठानिन्छ ।

विभिन्न कारणवश यस जातिको मौलिकतामा निकै कमी आइरहेको हालको समयमा आफ्नो लोक संस्कृति जोगाई राख्नुपर्छ भन्ने जनचेतना जाग्न थालेकाले विभिन्न लेख, रचना, पत्र पत्रिका, रेडियो कार्यक्रम तथा चलचित्रहरु प्रकाशमा आएका छन् । देशहुरिया थारु भाषाको विकास र विस्तार गर्न पत्र पत्रिका, साहित्यिक कृति, शब्दकोश, एफ.एम. रेडियो तथा चलचित्र निर्माणले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याएको पाइन्छ ।

अध्याय-तिन

देशहुरिया थारू भाषाको शब्दवर्गको अध्ययन

देशहुरिया थारू भाषाको छुट्टै आफ्नै लिपि छैन । लिखित रूप दिँदा यस भाषालाई देवनागरी लिपिमा नै लेखिन्छ । त्यस्तै गरी यस भाषाको आफ्नो अलग्गै प्रकारको व्याकरण पनि छैन । नेपाली भाषाको व्याकरणलाई नै आधार मानेर हाल केही विद्वान्हरूले यस भाषामा व्याकरणहरू प्रकाशन गरेका छन् । देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषा एउटै भाषा परिवार भारोपेली भित्र पर्ने सदस्य भएकाले दुबै भाषाका वाक्यहरूका बनावटहरू मिल्न जान्छन् । त्यसैले नेपाली व्याकरणका सहायताले र देवनागरी लिपिले नै यो भाषा जीवन्त रहन सकेको छ । नेपाली भाषाको व्याकरण नै देशहुरिया थारू भाषाको व्याकरणिक आधार भएकाले यस भाषाका शब्दवर्गको अध्ययन गर्दा नेपाली भाषाका शब्दवर्गलाई मुख्य आधार बनाइएको छ ।

३.१ शब्द

विचार, घटना र भावलाई वहन गर्ने रूप वा रूप समूहबाट निर्मित भाषिक एकाइ शब्द हो । शब्द स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग हुने, सानो तर अर्थपूर्ण हुन्छ । अर्थले युक्त भएको व्याकरणिक एकाइ नै शब्द हो । रूप भन्दा माथिल्लो र पदावली भन्दा तल्लो भाषिक एकाइलाई शब्द भनिन्छ । रूप वा रूपहरूको संयोजनबाट निर्मित शब्द सरल र जटिल दुबै हुन्छ । यिनीहरूको निर्माण मूल र व्युत्पन्न दुबै प्रकारले हुन्छ । घर, रङ्ग, रुख, पात आदि मूल शब्द हुन् भने घरेलु रसिलो हतियार आदि व्युत्पन्न शब्दका उदाहरण हुन् ।

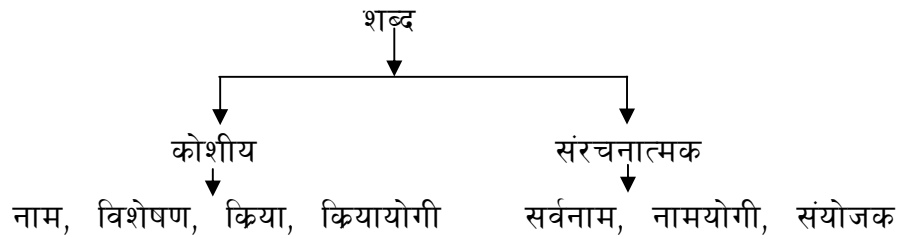
३.२ शब्दवर्ग

प्रत्येक भाषामा वस्तु, घटना र भावलाई जनाउने शब्दहरू हुन्छन् । ती शब्दलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । शब्दलाई विभिन्न वर्गमा छुट्याउने दृष्टिकोण नै शब्द वर्गीकरणका आधार हुन् । विभिन्न विद्वानका अनुसार शब्द वर्गीकरणका विभिन्न आधारहरू छन् । जस्तै : मोहन राज शर्माका अनुसार -

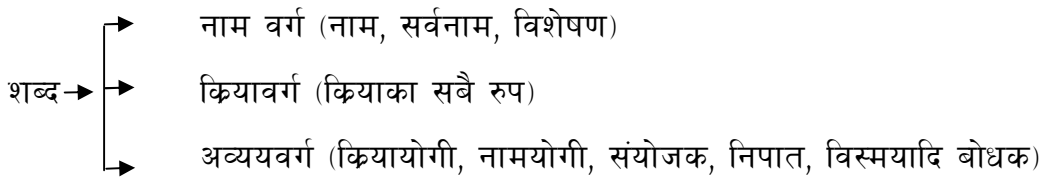
- १) स्रोतका आधारमा - मौलिक (तत्सम, तदभव) र आगन्तुक
- २) कार्यका आधारमा - नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया नामयोगी, निपात, संयोजक, क्रियायोगी र विस्मयादिबोधक ।
- ३) व्युत्पत्तिका आधारमा
- ४) अर्थका आधारमा - कोशीय र प्रतिफलनात्मक
- ५) रचनाका आधारमा - मूल, व्युत्पन्न

डा. हेमाङ्ग राज अधिकारीका अनुसार -

- १) परम्परागत व्याकरणका आधारमा शब्दवर्ग - नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, विस्मयादि बोधक र निपात ।
- २) कार्यगत आधारमा - नाम, क्रिया र अव्यय वर्ग
- ३) रूपापक आधारमा - विकारी र अविकारी
- ४) कोशीय र संरचनात्मक आधारमा -

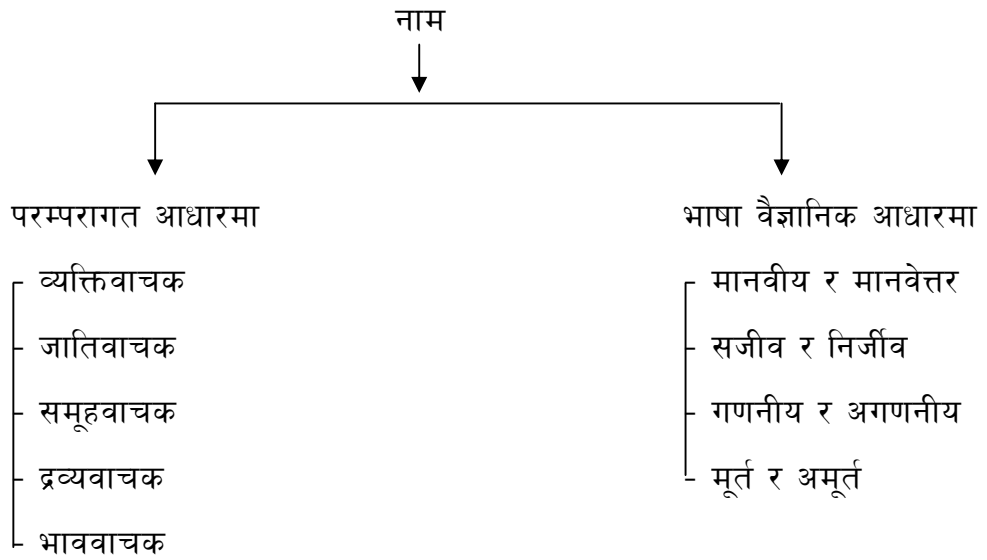

विस्मयादि बोधक शब्द वर्गीकरणका सबै आधारको चर्चा नगरी यस अध्यायमा कार्यात्मक आधारमा शब्दहरूको वर्गीकरण गरी यसको चर्चा गरिने छ ।

३.३ नामवर्ग

देशहरिया थारू भाषामा नामलाई नेपाली भाषामा जस्तै: कुनै व्यक्ति वस्तु, पदार्थ, स्थान, समूह, भाव विशेषलाई जनाउने, वाक्यमा आएर कर्ता, कर्म र पूरक भएर कार्य गर्ने विकारी शब्द वर्गमा पर्ने, लिङ्ग, वचन र कारकका आधारमा रूपायन हुने शब्द विशेषलाई नाम भनिन्छ । नामलाई परम्परागत र भाषा वैज्ञानिक आधारमा यसरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

अ) व्यक्तिवाचक नाम (मनै बुझैना नाउँ) = व्यक्ति, वस्तु र ठाउँलाई जनाउनेलाई व्यक्तिवाचक नाम

भनिन्छ ।

नाम - राम, श्याम, टीकापुर, कलम आदि

व्यक्ति - मोहन, राम, सीता र गीता

वस्तु - किताब, कलम, रामायण, मुनामदन

ठाउँ - कैलाली, टीकापुर, धरान, दाङ आदि व्यक्तिवाचक नामका उदाहरण हुन् ।

आ) जातिवाचक नाम (जातबुझैना नाउँ)-एउटै प्रकारका वा जातका सबैलाई बुझाउनेलाई जातिवाचक नाम भनिन्छ । मानिस, टोपी, फुल, चरा, पहाड, ताल, नदी, मन्दिर देशहरियामा चिरै, पहाड, ताल, लडिया, मन्डल) आदि जातिवाचक नामका उदाहरण हुन् ।

इ) समूहवाचक नाम (समूह बुझैना नाउँ) - व्यक्ति वा वस्तुको समूहलाई जनाउने जस्तै : हुल, भेला, ताँती, गोलो, भोख्खा, डप्फा, ढेर भने देशहरिया थारूका उदाहरण हुन् ।

ई) द्रव्यवाचक नाम (द्रव्य बुझैना नाउँ) - नाप, तौल गर्न सकिने एक रुपबाट अर्को रुपमा परिवर्तन गर्न सकिने र गन्त नसकिने पदार्थलाई बुझाउने शब्दलाई द्रव्यवाचक नाम भनिन्छ । जस्तै :

ठोस बुझाउने :	देशहरिया थारू	नेपाली
(ठोस बुझैना)	सोना	सुन
	मट्टी	माटो
	लोहा	फलाम
	पत्थर	ढुङ्गा
तरल बुझाउने :	पानी	पानी
(तरल बुझैना)	दूध	दूध
	दारु	रक्सी
	पेट्रोल	पेट्रोल
खाद्य पदार्थ बुझाउने	धान	धान
(खाद्य चिज बुझैना)	चावर	चामल
	पिठा	पिठो
	नोन	नुन
ग्याँस पदार्थ बुझाउने	हावा	हावा
(ग्याँस पदार्थ बुझैना)	धुँवा	धुँवा
	अक्सिजन	अक्सिजन
	नाइट्रोजन	नाइट्रोजन

उ) भाववाचक नाम (भाव बुझैना नाउँ) -कुनै व्यक्ति वा वस्तुको भावना, गुण धर्म र दशा बुझाउने शब्दलाई भाववाचक नाम भनिन्छ । अर्थात देख्न नसकिने केवल अनुभव मात्र गर्न सकिने शब्दलाई भाववाचक नाम भनिन्छ । जस्तै :-

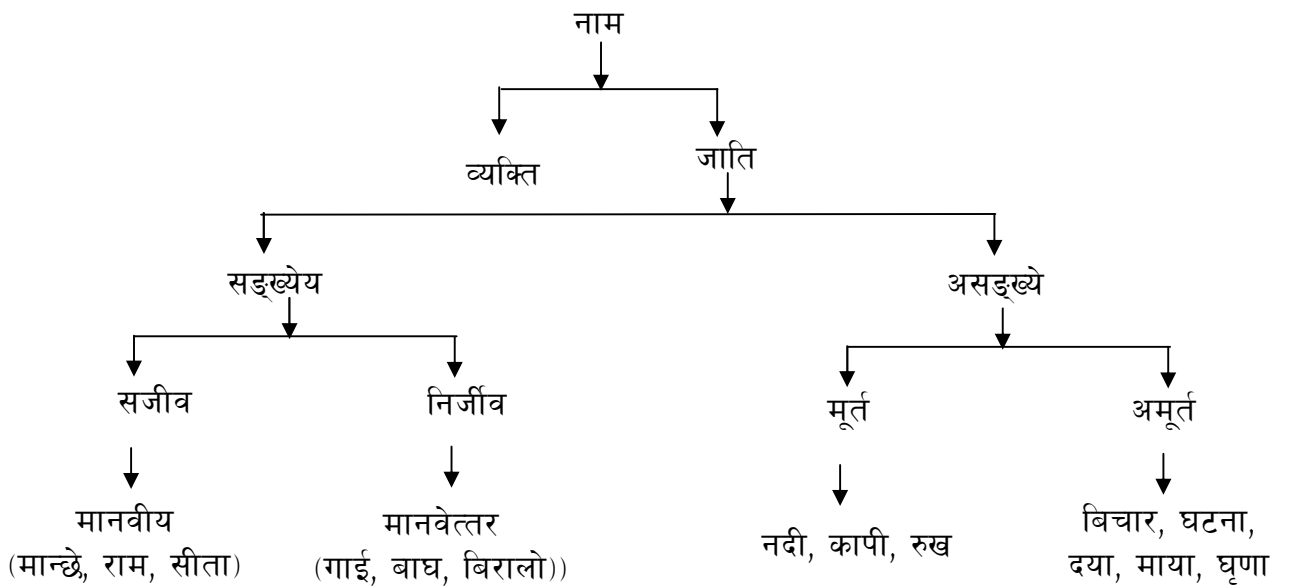
भाव बुझाउने :	देशहरिया थारू	नेपाली
	दुश्मनी	शत्रुता
	माया	माया
	दया	दया
स्वाद बुझाउने	तित	तितो

	खट्टा	अमिला
	नोनगर	नुनिलो
	करु	पिरो
अवस्था बुझाउने	जवान	जवान
	बुढ	बुढो
	यौवन	यौवन
गुण-अवगुण	चतुराई	चतुर्थाई
	सुगधर	सुन्दर
	खराप	खराब
क्रिया बुझाउने =	परहाइ	पढाइ
	लिखाइ	लेखाइ
	दौरधुप	दौडधुप

३.४ भाषावैज्ञानिक आधारमा

नामलाई आधुनिक भाषाविज्ञानले व्याकरणात्मक कार्यका आधारमा सजीव र निर्जीव, मानवीय र मानवेत्तर, गणनीय र अगणनीय, मूर्त र अमूर्त गरी वर्गीकरण गरेको पाइन्छ। भाषा वैज्ञानिक आधारमा नामलाई शान्ति प्रसाद ढकालले सामान्य र प्रायोगिक भाषा विज्ञान, २०६५ मा यसरी वर्गीकरण गरेका छन् :

३.५ सर्वनाम

कुनै पनि नामको सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । देशहुरिया थारू भाषामा पनि नामको सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई नै सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै राम घर जान्छ । ऊ नास्ता खान्छ । यहाँ 'ऊ' ले रामको सट्टामा काम गरेको छ तसर्थ ऊ सर्वनाम हो । नेपाली भाषा र देशहुरिया थारू भाषामा सर्वनाम थुप्रै छन् । जस्तै :

देशहुरिया थारू	नेपाली
मै, हमे, तैं, टु	म, हामी, त, तिमी
यी, जे, कोई, के	यो, जो, कोही, को
केहिन, सब	कसलाई, सबै
यहोर, ओहर	यता, उता

नामको सन्दर्भ जनाउने पदलाई सर्वनाम भनिन्छ । सर्वनामले अग्र र पश्च सन्दर्भलाई जाहेर गर्दछ (ढकाल, २०६५ : १४४) । जस्तै :

अग्र सन्दर्भ = हरिले ल्याएका फलफुल यी हुन् -

आँप, केरा, कटहर, स्याउ, उक्त वाक्यमा प्रयुक्त 'यी' ले पश्च सन्दर्भलाई देखाएको छ । नामिक पद, पदावली, वाक्यांश र कहिले काहीं वाक्यकै प्रतिनिधित्व गर्ने शब्द सर्वनाम हो (पहाडी, नेउपाने २०६७ : ९५) जस्तै : गोविन्द असल विद्यार्थी हो । ऊ मिहिनेती छ । यहाँ पहिलो वाक्यमा आएको नाम गोविन्दको प्रतिनिधित्व दोस्रो वाक्यमा 'ऊ' शब्दले गरेको छ । अतः ऊ सर्वनाम हो । अर्को शब्दमा भन्दा नाम वा नाम पदसमूहको पुनरुक्ति रोक्न त्यसको सट्टामा आउने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । वाक्यमा नामलाई पटक पटक दोहोर्‍याउँदा नराम्रो देखिने भएकोले सर्वनामको प्रयोग गर्ने गरिन्छ ।

३.६ सर्वनामका प्रकार (सर्वनाउँक मेर)

सर्वनामलाई निम्न प्रकारका वर्गीकरण गरिन्छ :

- १) पुरुषवाचक सर्वनाम
- २) दर्शक सर्वनाम
- ३) सम्बन्धवाचक सर्वनाम

- ४) प्रश्नवाचक सर्वनाम
- ५) निश्चयवाचक सर्वनाम
- ६) अनिश्चय वाचक सर्वनाम
- ७) पारस्परिक सर्वनाम
- ८) निजवाचक सर्वनाम

३.६.१ पुरुषवाचक सर्वनाम (पुरुष जनाइना सर्वनाम)

वाक्यहरुमा बोल्ने, सुन्ने र विषयको सन्दर्भ जनाउने सर्वनामलाई पुरुष वाचक सर्वनाम भनिन्छ । यी तिन किसिमका छन् ।

क) प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम (पहेला पुरुष जनाइना सर्वनाम) : जो बोल्छ त्यसलाई बुझाउने म, हामी जस्ता शब्दलाई प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै:

देशहुरियामा	नेपाली
मै, हम	म, हामी

ख) द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम (दोसर पुरुष जनाइना सर्वनाम) : जोसँग बोलिन्छ उसलाई बुझाउने तँ, तिमी, तपाईं जस्ता शब्दहरुलाई द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै:

देशहुरिया	नेपाली
तै, तु (यस भाषामा उच्च आदर सर्वनाम छैन)	त, तिमी, तपाईं, हजुर, यहाँ

ग) तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाम (तेसर पुरुष जनाइना सर्वनाम) : जसको बारेमा कुरा गरिन्छ त्यसलाई तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
ऊ, यैने, वैने	त्यो, ऊ, यिनी, तिनी
यैनेहुकरे, वैनेहुकरे	यिनीहरु, उनीहरु

३.६.२ दर्शक (देखाइना) सर्वनाम

कुनै टाढा वा नजिकको वस्तुलाई तोकेर देखाउनको लागि प्रयोग हुने सर्वनामलाई नै दर्शक सर्वनाम भनिन्छ । दर्शक सर्वनाम देशहुरिया थारूमा पनि दुई प्रकारका छन् ।

अ) निकटवर्ती दर्शक सर्वनाम

आ) दूरवर्ती दर्शक सर्वनाम

अ) निकटवर्ती दर्शक सर्वनाम :- नजिकका वस्तु वा पदार्थलाई तोकेर देखाउने सर्वनाम निकटवर्ती दर्शक सर्वनाम हो । देशहुरिया थारू भाषामा यसलाई लग्घे देखाइना सर्वनाम भनिन्छ जस्तै :

देशहुरिया थारू

नेपाली

यी, यैने

यो, यी, यिनीहरु

आ) दूरवर्ती दर्शक सर्वनाम :- टाढाका वस्तु वा पदार्थलाई तोकेर देखाउने सर्वनाम दूरवर्ती सर्वनाम हुन् देशहुरिया थारूमा दूर जनाइना सर्वनाम भनिन्छ जस्तै :

देशहुरिया थारू

नेपाली

ऊ, ओइने

ती, तिनीहरु

३.६.३ सम्बन्धवाचक सर्वनाम

एउटा उपवाक्यको अर्को उपवाक्यसँग सम्बन्ध जोड्न आउने सर्वनाम सम्बन्धवाचक सर्वनाम हो । यसलाई देशहुरियामा सम्बन्ध बुभैना सर्वनाउँ भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया थारू

नेपाली

जे, जौन

जो,जे जुन

जे जे, जौन जौन, चाहेजौन,

जो जो, जेजे, जुनजुन, जेसुकै, जुनसुकै

३.६.४ प्रश्नवाचक सर्वनाम

कुनै व्यक्ति वा वस्तुका विषयमा प्रश्न व्यक्त गर्ने सर्वनाम नै प्रश्नवाचक सर्वनाम हो । यसलाई देशहुरियामा सवाल बुभैना सर्वनाउँ भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

का खाइल ?

के खायो ?

के गैल ?

को गयो ?

कौन मजा वा ?

कुन राम्रो छ ?

का उरहल ?

के उड्यो ?

माथिका वाक्यमा रहेका देशहुरियाका के, कौन, का र नेपालीका को, कुन, र के शब्द नै प्रश्नवाचक सर्वनाम हुन् ।

३.६.५ निश्चयवाचक सर्वनाम

कुनै वस्तुको यति, उतिको निश्चय बुझाउने सर्वनामलाई निश्चय वाचक सर्वनाम भनिन्छ । यसलाई देशहुरियामा पक्का बुझाइना सर्वनाउँ भनिन्छ । जस्तै:

देशहुरिया

नेपाली

एक-एक, सक्क, दोसर, और

प्रत्येक, हरेक, सबै, अर्को, अभ, दुबै

३.६.६ अनिश्चयवाचक सर्वनाम

अनिश्चित सदन्र्भ जनाउने सर्वनाम नै अनिश्चयवाचक सर्वनाम हो । यसलाई देशहुरियामा अनिश्चयवाचक भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

कौनइ, चाहेकोई, चाहेजौन, कतना

कुनै, जोकोही, जुनसुकै, कतिपय

केही, कोही, कसै

चाहे कोई हो नाइ डराइम

जोसुकै होस डराउन्न

मोर घरेम कौनइ जिच नाइ हो

मेरो घरमा कुनै चिज छैन

माथिका वाक्यमा नेपालीका जोसुकै, कुनै र देशहुरियाका चाहेकोई, कौनइ

अनिश्चयवाचक सर्वनाम हुन् ।

३.६.७ पारस्परिक सर्वनाम

परस्पर वा एक-आपसको स्थितिलाई जनाउने सर्वनाम नै पारस्परिक सर्वनाम हो । यसलाई देशहुरिया भाषामा पारस्परिक सर्वनाम भनिन्छ । एक आपस, एक अर्का, आ-आफू यस सर्वनामका उदाहरण हुन् । पारस्परिक सर्वनामलाई वाक्य स्तरमा यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

देशहुरिया

नेपाली

राम व मै एक-आपस मिल्ठी ।

राम र म एक-आपसमा मिल्छौ ।

हाम्रे एक-औरनके मद्दत करठी ।

हामी एक-अर्कालाई सहयोग गर्छौ ।

माथि दिइएका वाक्यमा देशहुरियाका 'एक-आपस, एक-औरन' र नेपालीका 'एक-आपस र एक-अर्का' शब्द पारस्परिक सर्वनाम हुन् ।

३.६.८ निजवाचक सर्वनाम

आफू निजवाचक सर्वनाम हो । देशहुरियामा अप्नेन बुभ्कैना नाउं भनिन्छ । जस्तै :
अपनेह, आफू

देशहुरिया	नेपाली
मै अपनेह नाइ जाइम ।	म आफै जान्न ।
तुं अपनेह जाऊ ।	तिमी आफै जाऊ ।
यी अपनेह बिग्रल ।	यो आफै बिग्रियो ।

माथिका वाक्यमा देशहुरियाका 'अपनेह' र नेपालीको 'आफै' निजवाचक सर्वनाम हो ।

३.७. विशेषण

नामिक पदको वर्णन गर्ने अथवा नामको अर्थलाई स्पष्ट पार्ने, विस्तार गर्ने, सीमित वा विशिष्ट बनाउने शब्दलाई विशेषण भनिन्छ । देशहुरिया थारु भाषामा नाम र सर्वनामको विशेषता जनाउने शब्दलाई नै विशेषण भनिन्छ ।

देशहुरिया	नेपाली
भारी, छोट, तित, गुरी, कोरु खराप, मजा	ठुलो, सानो, गुलिया, पिरो, खराब, राम्रो

३.७.१ विशेषणका प्रकार

नाम र सर्वनामलाई पहिचान गराउने वाक्यमा प्रयोग हुँदा अर्थलाई सीमित, विशिष्ट र स्पष्ट पार्ने विशेषणलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । देशहुरिया र नेपाली भाषाको व्याकरण प्राय एउटै भएकाले यस भाषाका विशेषणलाई नेपाली भाषा अनुसार नै वर्गीकरण गरिएको छ ।

१. गुणबोधक विशेषण
२. परिमाण बोधक विशेषण
३. सार्वनामिक विशेषण - दर्शक

- सम्बन्ध
- प्रश्न
- निश्चय
- अनिश्चय

४. भेद विशेषण

५. सङ्ख्या बोधक विशेषण
- क्रम
  - गणना
  - आवृत्ति
  - अंश

६. तुलनात्मक

७. कृदन्त बोधक

३.७.१.१ गुणबोधक विशेषण

वाक्यमा के कस्ताको उत्तरमा आई नामको विशेषता, स्वरूप, गुण, दोष जनाउने गुणबोधक विशेषण हो यसलाई देशहरियामा गुण बुझैना विशेषण भनिन्छ । जस्तै :

स्थान बुझाउने : पर्वतीया, मधेशीया - पहाडी, मधेशी

जापानीया, गवाँर - जापानी, गाउँले

समय : हिउँदैया, वर्षया, अटवारीया, चैतैया - हिउँदे, वर्षे, आइतबारे, चैते

वस्तु : रिक्सावाल,भाडावाल, दाहीवाल,डोकाहा,पैसाहा -

रिक्सावाल,भाडावाल,दाहीवाल,डोके,पैसावाल

देशहरिया

नेपाली

छाँठ, चिप्टार, खस्रार, जिल्बुल, मोट, पात्तिर

किसिम, मसिनो, खस्रो, चिप्लो, वाक्लो पातलो

स्वभाव : लोभी, पापी, मिहिनेती

लोभी, पापी, परिश्रमी

आकार : लम्बा, ढेड, गुल्यार, कत्ना

लामा, अग्लो, गोलो, कत्रो

तौल : गन्हुड, हलुड

हलुका, गन्हौ ।

रङ्ग : लाल, पियर, हरियार, करीया, उज्जर

रातो, पहेलो, हरियो, कालो, सेतो

स्वाद : आमिल, कोरु, गुरी, नोनगर, मीठ

अमिलो, पिरो, गुलियो, नुनिलो, मिठो

अवस्था : अन्धा, बहिर, बलगर, गरीब, धनी

अन्धा, बहिरो, बलवान, गरिब, धनी

चरित्र : कोच्चीया, मिहिनेती, हराम्

अल्छी, मिहिनेती, छुच्चो

३.७.१.२ परिमाणवाचक विशेषण

के, कतिको जवाफमा अथवा मात्रा वा परिणाम बुझाउने विशेषण परिणामवाची हुन्छन् । देशहुरियामा परिणामवाची विशेषणलाई परिणम वाची विशेषण नै भनिन्छ ।

जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

धेरै, कम, एकैचुटी, टनिक्

धेरै, कम, अलिकति, अलि

३.७.१.३ सार्वनामिक विशेषण

विशेषणका रूपमा प्रयुक्त हुने सर्वनाम सार्वनामिक विशेषण हो । यस सार्वनामिक विशेषणलाई देशहुरियामा सर्वनाउँ बुझैना विशेषण भनिन्छ । नेपाली भाषामा भै देशहुरिया थारु भाषामा पनि सार्वनामिक विशेषण विभिन्न प्रकारका छन् । जस्तै :

क) दर्शक सार्वनामिक विशेषण : कुनै नजिक वा टाढाको व्यक्ति वस्तु र पदार्थलाई देखाउन प्रयोग गरिने शब्दलाई नै दर्शक सार्वनामिक विशेषण (देखैना सर्वनाउँक विशेषण) भनिन्छ । जस्तै:

देशहुरिया

नेपाली

यी, ऊ,यिहे, उहे

यो, त्यो, यही, त्यही

ख) सम्बन्धवाचक सार्वनामिक विशेषण : कुनै व्यक्ति वा वस्तुसँग सम्बन्ध जनाउन प्रयोग गरिने विशेषणलाई सम्बन्ध वाचक सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ भने देशहुरियामा सम्बन्ध जनैना सर्वनाउँक विशेषण भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

जौन, जतना, चाहे जौन

जो, जुन, जति, जुनसुकै

ग) प्रश्नवाचक सार्वनामिक विशेषण : कुनै व्यक्ति वस्तु सम्बन्धी प्रश्न गर्नको लागि प्रयोग गरिने शब्दलाई प्रश्न वाचक सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ । यो विशेषण देशहुरिया थारु भाषामा पनि पाइन्छ । यसलाई प्रश्न जनैना सर्वनाउँक विशेषण भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

कौन, का, कतना, कै, कोइ

कुन, के, कत्रो, कति, कोही

घ) अनिश्चयवाचक सार्वनामिक विशेषण : कुनै व्यक्ति वा वस्तुको अनिश्चितता जाहेर गर्ने शब्दलाई अनिश्चयवाचक सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ । यसलाई देशहुरिया थारु भाषामा अनिश्चित बुझैना सर्वनाउँक विशेषण भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

कोही, कुछ, कैयौ, कौने

कोही, केही, कतिपय, कुनै

ङ) निश्चयात्मक सार्वनामिक विशेषण : कुनै व्यक्ति वा वस्तुको निश्चितता जनाउने विशेषणलाई निश्चयात्मक सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ । यसलाई देशहुरिया थारु भाषामा निश्चित बुझैना सर्वनाउँक विशेषण भनिन्छ । जस्तै:

देशहुरिया

नेपाली

हर, सक्कु, आकुर

हरेक, प्रत्येक, सबै, अर्को

३.७.१.४ भेदक विशेषण

नाम वा सर्वनाममा षष्ठी विभक्ति लागेर बन्ने विशेषणलाई भेदक विशेषण भनिन्छ । भेदक विशेषण काल र स्थानवाचक शब्दसँग सम्बन्ध राख्ने हुन्छन् । भेदक विशेषणलाई देशहुरियामा भेदक विशेषण नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

नाम : श्यामक

श्यामका, श्यामकी, श्यामको

(देशहुरियामा केही शब्द वाहेक सबैमा स्त्री लिङ्ग हुँदैन ।)

सर्वनाम : मोर

मेरो, मेरा, मेरी

(देशहुरियामा, स्त्री लिङ्ग र पुलिङ्ग दुवै विशेषणसँग मोर लाग्छ) ।

आपन

आफ्नो, आफ्ना, आफ्नी

(देशहुरिया थारु भाषामा स्त्री र पुरुष दुबैसँग आपनको प्रयोग हुन्छ)

कालवाचक क्रियायोगी :

आजिक, कालिक,

आजको, हिजोको

पोहरसालिक, असौक

पोरसालको, यस ससालको

स्थानवाचक क्रियायोगी

यहाँक, वहाँक, उपारीक, यीपारीक

३.७.१.५ सङ्ख्यावाचक विशेषण

विशेष्यको सङ्ख्या जनाउने विशेषण सङ्ख्यावाचक विशेषण हो । यस विशेषणलाई देशहुरियामा गन्ति बुझैना विशेषण भनिन्छ । जस्तै :

क) गणनावाचक

देशहुरिया

नेपाली

एक, दुई, तिन, चार आदि

एक, दुई, तिन, चार आदि

ख) क्रमवाचक

पहिला, दोसर, तेसर

पहिलो, दोस्रो, तेस्रो

ग) आवृत्तिबोधक

एकवर, दोहर

एकोहोरो, दोहोरो

डब्वल, टेब्वल, चौब्वल

तेहरो, तेब्वर, चौब्वर

घ) अंशवाचक

आधा, पौने, साढे

आधा, पौन, साढे, अढाइ चौघाइ

३.७.१.६ तुलनात्मक विशेषण

दुई वा दुई भन्दा बढी वस्तुको तुलना बुझाउने विशेषण तुलनात्मक विशेषण हो । यो विशेषणलाई तुलनात्मक विशेषण भन्दछन् । विशेषणको अगाडि आउने तुलनीय शब्दसँग घटीबढी जनाउनु पर्दा भन्दा नामयोगी लगाइन्छ जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

हरिसे राम चलाख वा

हरि भन्दा राम चलाख छ ।

ऊ महिनसे छोट बा

ऊ म भन्दा सानो छ ।

त्यसैले माथिका वाक्यमा देशहुरियाका 'से' र नेपालीका 'भन्दा' तुलनात्मक विशेषण हुन् ।

नेपाली व्यकरण अनुसार तत्सम शब्दहरुमा तर, तम लगाउँदा तिन दर्जाको तुलनात्मक स्तरलाई देखाउँछन् तर देशहुरियामा त्यस्तो व्यवस्था नभएर सबैमा तुलना गर्दा 'ले' अथवा 'से' लगाउने गरिन्छ ।

३.७.१.७ कृदन्त बोधक विशेषण

धातुमा प्रत्यय जोडिएर नाम वा सर्वनामको विशेषता बुझाउने शब्दलाई कृदन्त बोधक विशेषण भन्दछन् । देशहरिया थारु भाषामा पनि यो विशेषण पाइन्छ । यसलाई कृदन्त विशेषण नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहरिया	नेपाली
- <u>उडल्</u> चिरै	- <u>उडेको</u> चरा
- <u>फूल्टी</u> गुलाब	- <u>फूल्दो</u> गुलाब
- <u>नाइपढ्ना</u> विद्यार्थी	- <u>नपढ्ने</u> विद्यार्थी
- <u>जानल</u> लड्की	- <u>चिनेकी</u> केटी
- <u>गइलक</u> ठाउँ	- <u>गएको</u> ठाउँ

माथि रेखाङ्कित शब्दहरूका धातुमा देशहरियाका अल, टी, ना, लक र नेपाली भाषाका एको, दो,ने, एकी, प्रत्यय जोडिएर नाम वा सर्वनामको विशेषता बुझाउन आएकाले यिनलाई कृदन्त बोधक विशेषण भनिन्छ ।

३.८. क्रिया

कुनै काम भएको वा हुने कुरा बुझाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्दा वाक्यमा कर्ताले गरेको काम, घटेको घटना, अवस्था वा स्थिति बुझाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव, पक्ष, वाच्य आदि व्याकरण कोटिका आधारमा रूपायन हुने शब्द विशेष नै क्रिया हो । क्रियापदले वाक्यमा विद्येयकको काम गर्छ र वाक्यलाई टुङ्ग्याउँछ । क्रियालाई देशहरियामा क्रिया नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहरिया	नेपाली
राम काम <u>करल</u> ।	रामले काम <u>गय्यो</u> ।
सीता भात <u>खाइटा</u> ।	सीता भात <u>खान्छे</u> ।
खेतुवाम पानी बा ।	खेतमा पानी <u>छ</u> ।
चिरै <u>उहरट</u> ।	चरा <u>उड्छ</u> ।

माथिका वाक्यहरूमा रेखाङ्कित शब्दहरू क्रिया हुन् ।

३.८.१ क्रियाका प्रकार

क्रियालाई भेद उपभेदमा वर्गीकरण गर्ने विभिन्न आधारहरु छन् । ती आधारहरु निम्न किसिमका छन् । देशहुरिया थारु भाषा अनुसार पनि क्रियाका प्रकार यसै अनुसार नै छन् ।

- १) अर्थका आधार - मुख्य क्रिया
- सहायक क्रिया
- २) कर्मका आधार - सकर्मक - एकर्मक
- द्विकर्मक
- पूरकपेक्षी
- अकर्मक
- ३) व्युत्पादनका आधारमा - व्युत्पन्न
- अव्युत्पन्न
- ४) समापनका आधारमा - समापिका
- असमापिका
- ५) संरचनात्मक आधारमा - सरल क्रिया
- संयुक्त क्रिया

३.८.१.१ अर्थका आधारमा

नेपाली भाषामा जस्तै देशहुरिया थारु भाषामा पनि अर्थप्राधान्यका दृष्टिले कुन क्रियाको अर्थ मुख्य भन्ने आधारमा क्रिया दुई प्रकारका हुन्छन् ।

क) मुख्य क्रिया : देशहुरिया भाषामा पनि वाक्यको मुख्य कार्यव्यापार बुझाउने क्रियालाई मुख्य क्रिया भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
खाइना पढ्न	खानु, पढ्नु
जाइना, बैठना	जानु, बस्नु

ख) सहायक क्रिया : देशहुरिया थारु भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै: वाक्यको मुख्य

कार्यव्यापार नबुझाउने तर वाक्यको समापनका लागि प्रयोग हुने क्रियालाई सहायक क्रिया भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
राम भात खाइटी रहे ।	राम भात खाँदै थियो ।
गणेश पढे सेकी	गणेश पढ्न सक्छ ।
भरत लिख्ठी बा	भरत लेख्दै छ ।

माथिका वाक्यहरूमा रेखाङ्कन गरिएका शब्दहरू दुबै भाषाका सहायक क्रियाहरू हुन् ।

३.८.१.२ कर्मका आधारमा

वाक्यमा के, कति र कस्ता पद क्रियाले समेट्न सक्छ भन्ने कुराको निर्याल अर्थ पक्षले मात्र गर्दैन । यसका लागि वाक्यात्मक पक्ष पनि जिम्मेवार हुन्छ । वाक्यमा क्रियाले एक वा एक भन्दा बढी शब्द लिन सक्दछन् । कर्मका दृष्टिले क्रियालाई देहाय अनुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

क) अकर्मक क्रिया : कर्म नलिने क्रियालाई अकर्मक भनिन्छ । अकर्मक क्रियामा कार्य व्यापारको असर कर्तामा नै पर्छ । अकर्मक क्रियामा के वा कसलाई को उत्तर आउँदैन र आएमा पनि उत्तर कर्म नभई कर्ता हुन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
उठ्ना, हसना	उठ्नु, हाँस्नु
कुद्ना, बैठ्ना	कुद्नु, बस्नु

ख) सकर्मक क्रिया : नेपाली भाषामा जस्तै देशहुरिया थारु भाषामा पनि कर्म लिने क्रियालाई सकर्मक क्रिया नै भनिन्छ । सकर्मक क्रिया एककर्मक र द्विकर्मक गरी दुई प्रकारका छन् ।

अ) एककर्मक क्रिया : एउटा मात्र कर्म लिने क्रियालाई एककर्मक क्रिया भनिन्छ । यस क्रियालाई देशहुरियामा पनि एककर्मक क्रिया नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
राम भात खाइट् ।	राम भात खान्छ ।
हरि पाठ पढल् ।	हरि पाठ पढ्यो ।

माथि रेखाङ्कित गरिएका शब्द कर्म हुन् । ती वाक्यमा एउटै मात्र कर्म रहेका छन् ।
तसर्थ 'खाइट्' 'पढल्' र 'खान्छ' 'पढ्यो' एककर्मक क्रिया हुन् ।

आ) द्विकर्मक क्रिया :- कतिपय सकर्मक क्रियाले मूल कर्मका साथै गौण कर्म पनि लिन्छन् ।
यसरी मूल कर्म र गौण कर्म लिने क्रिया द्विकर्मक क्रिया हो । देशहुरियामा यसलाई दुई
कर्मक क्रिया भनिन्छ ।

देशहुरिया	नेपाली
वेचना, ठग्ना, बाँड्ना	वेच्नु, ठग्नु, बाँड्नु
पढैना, लिखैना	पढाउनु, लेखाउनु
कहना, पुछ्ना	भन्नु, सोध्नु

ग) पूरकापेक्षी क्रिया : वाक्यमा कर्ता, कर्म आदिको पूरक भई आउन सक्ने क्रिया पूरकापेक्षी
क्रिया हो । यसलाई देशहुरिया भाषामा पूरकापेक्षी नै भनिन्छ । जस्तै : पूरकापेक्षी क्रिया
कर्ता र कर्मलाई पुरा गर्न आउँछ । जस्तै:

देशहुरिया	नेपाली
राम डाक्टरूवा हो ।	राम डाक्टर हो ।
कृष्ण हरि हेन मुख सोचल् ।	कृष्णले हरिलाई मुख सोच्यो ।
म टुहिनन ठुल देख्नु ।	मैले तिमिलाई मोटो देखे ।
ऊ कृष्णहिन डोगिल देखल् ।	उसले कृष्णलाई दुब्लो देख्यो ।

माथिका रेखाङ्कित शब्दहरू कर्म पदका पुरक भएकाले ती सबै क्रिया पूरकापेक्षी
क्रिया हुन् ।

३.८.१.३ व्युत्पादनका आधारमा क्रिया

नेपाली भाषामा प्रयुक्त क्रियापदलाई अव्युत्पन्न र व्युत्पन्न गरी दुई भागमा
वर्गीकरण गरिए भई देशहुरियामा पनि दुई भागमा नै वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । क) अव्युत्पन्न
क्रिया र ख) व्युत्पन्न क्रिया

क) अव्युत्पन्न क्रियाहरु : व्युत्पादक प्रत्यय नलागेका क्रियाहरु अव्युत्पन्न क्रिया हुन् । यसका तिन प्रकार छ ।

१) अकर्मक

देशहुरिया	नेपाली
उठ्ना, बैठ्ना, उहरना	उठ्नु, बस्नु, उड्नु
कुदगना, पुहना, जैना	कुदगनु, बगनु, जानु

२) सकर्मक

लेना, देना	लिनु, दिनु
सेक्ना, मिट्ना, थाप्ना	सक्नु, मेट्नु, थाप्नु

३) द्विकर्मक

तिर्ना, बेच्ना, ठगना	तिर्नु, बेच्नु, ठगनु
देना, कहना, पुछ्ना	दिनु, भन्नु, सोध्नु

ख) व्युत्पन्न क्रियाहरु : धातुमा प्रत्यय लागेर व्युत्पन्न भएका क्रियाहरु नै व्युत्पन्न क्रिया हुन् । यी तिन प्रकारका छन् । देशहुरियामा पनि व्युत्पन्न क्रिया तिन प्रकारका हुन्छन् ।

(१) व्युत्पन्न अकर्मक : नेपाली र देशहुरिया भाषामा व्युत्पन्न अकर्मक क्रिया दुई किसिमका छन् ।

अ) सकर्मकबाट व्युत्पादित अकर्मक (सकर्मक से व्युत्पादित अकर्मक)

देशहुरिया	नेपाली
जनइना, जानगिल	जनाउनु, जानिनु
भगैना, भागगिल	धपाउनु, धपिनु
सजैना सजगिल	सजाउनु सजिनु

आ) नामधातुबाट बनेका अकर्मक क्रिया (नाम धातुसे बनल् अकर्मक र देशहुरियामा पनि आहा, ही प्रत्यय लागेर पनि व्युत्पन्न अकर्मक हुन्छन् । जस्तै :

देशहुरिया थारू	नेपाली
रोग-रोगाहा	रोग-रोगिनु
भुख-भुखाहा	भोक-भोकाउनु
भोर-भोराहा	रस-रसाउनु

(२) व्युत्पन्न एककर्मक : देशहुरियामा पनि नेपालीमा जस्तै व्युत्पन्न एककर्मक क्रियाहरु पाइन्छ । यसलाई व्युत्पन्न एककर्मक क्रिया नै भनिन्छ । यी तिन प्रकार छन् ।

अ) अकर्मकबाट व्युत्पन्न अकर्मक जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
डराइना-डरना	तर्साउनु-तर्सनु
रोजैना-रोजना	रुचाउनु-रुचनु
भारना-भरना	भार्नु-भर्नु

आ) एककर्मकबाट व्युत्पन्न एककर्मक जस्तै :

पकरना-पक्रैना	पक्रनु-पक्राउनु
छोडना-छोडैना	छोडनु-छोडाउनु

इ) नाम धातुबाट व्युत्पन्न एककर्मक जस्तै :

जुठाइना-जुठा	जुठयाउनु-जुठो
धुराइना-धुर	धुल्याउनु-धुलो

(३) व्युत्पन्न द्विकर्मक : नेपाली यसका चार भाग भए जस्तै देशहुरियामा पनि यसका चार भाग छन् र व्युत्पन्न द्विकर्मक क्रिया नै भनिन्छ । जस्तै :

अ) अकर्मकबाट व्युत्पन्न द्विकर्मक :

देशहुरिया	नेपाली
चढना-चढैना	चढनु-चढाउनु

आ) एककर्मकबाट व्युत्पन्न द्विकर्मक जस्तै :

ओढना-ओढैना	ओढनु-ओढाउनु
टोक्ना-टोक्नैना	टोक्नु-टोकाउनु
छिट्ना-छिट्टैना	छर्नु-छराउनु

इ) द्विकर्मकबाट व्युत्पन्न एककर्मक

लिखना-लिखैना	लेखनु-लेखाउनु
तिरना-तिरैना	तिर्नु-तिराउनु

ई) नामधातुबाट व्युत्पन्न द्विकर्मक

रोग-रोगाहा	रोग-रोगाउनु
	बकस-बक्सनु

३.८.१.४ समापनका आधारमा क्रिया

वाक्य टुङ्ग्याउने क्रिया समापक हुन्छ र धातुमा कृत प्रत्यय लाग्दा असमापक क्रिया बन्छ । समापक क्रियाले वाक्यलाई पुरा गर्दछ भने असमापिका क्रियाले वाक्यलाई पुरा गर्दैन जस्तै :

तालिका नं. ५

समापनका आधारमा क्रिया

वाक्य		असमापिका	समापिका
नेपाली	म दौड्दै आँ	दौड्दै	आँ ।
देशहुरिया	दौरहटी आइनु	दौरहटी	आइनु
नेपाली	उसले चिठी लेखेको होला	लेखेको	होला
देशहुरिया	उ चिठी लिखल् हुई	लिखल	हुई
नेपाली	हरि अवेरसम्म पढेर सुत्यो	पढेर	सुत्यो
देशहुरिया	हरि बेरसम्म पढके सुतल्	पढके	सुतल्

३.८.१.५ संरचनाका आधारमा क्रिया

क्रियाको बनौट अर्थात् संरचनाका आधारमा क्रियालाई सरल र संयुक्त गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिन्छ । देशहुरिया र नेपाली दुबैमा संरचनाका आधारमा क्रिया दुई किसिमका हुन्छन् । ती हुन् :

अ) सरल क्रिया : एउटा मात्र धातुबाट बनेको क्रियालाई सरल क्रिया भनिन्छ । देशहुरिया

थारु भाषामा यसलाई सरल क्रिया नै भनिन्छ । जस्तै :

ऊ गौल ।

ऊ गयो ।

मै खाइनु ।

मैले खाँ ।

उमेश खेलट ।

उमेश खेल्ल ।

माथिका वाक्यमा रेखाङ्कित गरेका शब्द सरल क्रिया हुन् ।

आ) संयुक्त क्रिया : दुई वा दुई भन्दा बढी धातु मिलेर एक वा एक भन्दा बढी अर्थको संकेत

गर्ने क्रियालाई संयुक्त क्रिया भनिन्छ । यो क्रिया देशहुरिया थारु भाषामा पनि पाइन्छ ।

जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
खा सेकल	खाई सक्यो ।
लिख्ती बा	लेख्दै छ ।
पढे लागल् ।	पढ्न थाल्यो ।
हस्ती रहे ।	हाँसी रहेको थियो ।

३.९. क्रियायोगी

क्रियायोगीलाई क्रियाविशेषण पनि भनिन्छ । क्रियापदको विशेषता तथा परिवेश जनाउने शब्द क्रियायोगी हो । क्रियायोगीलाई देशहुरियामा क्रियायोगी नै भनिन्छ । किन, कसरी, कहाँ, कहिले, कति आदि प्रश्नको जवाफमा आउने शब्दलाई क्रिया विशेषण भनिन्छ ।

३.९.१ क्रियायोगीका प्रकार

नेपाली भाषामा जस्तै देशहुरिया थारू भाषामा पनि क्रियायोगीका विभिन्न प्रकार छन् :

३.९.१.१ कालिक क्रियायोगी

कहिलेको जवाफमा आउने क्रियायोगीलाई कालिक क्रियायोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
अबह, पहिले, जहिया	अहिले, पहिले, जहिले
परौं, कत्रा जुन, उतना जनु	पर्सी, कति वेला, उतिवेला

३.९.१.२ स्थानिक क्रियायोगी

कहाँको उत्तरमा आउने शब्दलाई स्थानिक क्रियायोगी भनिन्छ । स्थानिक क्रियायोगीलाई देशहुरियामा स्थानिक क्रियायोगी नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
टुँ <u>उपर</u> जाऊ	तिमी <u>माथि</u> जाऊ
टुँ <u>उहरलड</u> घुमो	तिमी उता पट्टि फर्क

माथिका रेखाङ्कित शब्द स्थानिक क्रियायोगी हुन् । ती क्रियायोगी बाहेक अरु पनि छन जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
यहाँ, उहाँ, कहाँ, जहाँ	यहाँ, उहाँ, कहाँ, जहाँ
पछि, आघे, भित्तर, बाह	पछि, अघि, भित्र, बाहिर
तरे, उप्पर, यिपार, उपार	तल, माथि, वारी, पारी

३.९.१.३ परिमाणबोधक क्रियायोगी

कतिको जवाफमा आउने क्रियायोगीलाई परिमाण बोधक क्रियायोगी भनिन्छ । जस्तै

देशहुरिया	नेपाली
धेरै, एकदम, अकुर, विल्कुल, टनिक, सक्कु	धेरै, एकदम, अरु, विल्कुल, अलि, सबै

३.९.१.४ रीतिवाचक क्रियायोगी

कसरीका जवाफमा प्रयुक्त हुने शब्द रीतिवाचक क्रियायोगी हुन् । यसलाई देशहुरियामा रीतिवाचक क्रियायोगी नै भनिन्छ जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
फटाफट, मजासे	फटाफट, राम्रोसँग
दगुरके, लिहुरके, हँस्टी	दगुरेर, निहुरेर, हाँस्टै
ऐसिके, वैसिके, कर्राके	यसरी, उसरी, गाऱ्हासँग

३.९.१.५ आवृत्ति वाचक क्रियायोगी

कतिपल्टको जवाफमा आउने शब्दलाई आवृत्तिवाचक क्रियायोगी भनिन्छ । यसलाई देशहुरियामा आवृत्ति वाचक क्रियायोगी नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
बारबार, सदियौं	बारम्बार, सधैँजसो
कब्बु फे, धेउरेअस	कहिल्यै पनि, धेरै जसो
कबु कबु,	यदाकदा

३.९.१.६ कारण बोधक क्रियायोगी

किनको जवाफमा आउने शब्दलाई कारणबोधक क्रियायोगी भनिन्छ । यो क्रियायोगी देशहुरिया थारु भाषामा पनि पाइन्छ, र यसलाई कारणबोधक क्रियायोगी नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

मै रिसक् मारे आँखी नाइ देख्नु ।

मैले रिसले आँखा देखिन ।

जुरिक् मारे मै नाई आइनु

ज्वरो आएकाले म आइँनँ ।

वाक्यमा प्रयुक्त, जुरिक मोर, रिसक मारे र रिसले, आएकाले जस्ता पदले कारण जनाएका छन् । त्यसैले यी कारण बोधक क्रियायोगी हुन् ।

३.९.१.७ परिणाम बोधक

परिणाम जनाउने शब्द परिणाम बोधक क्रियायोगी हो । यसलाई देशहुरियामा परिणाम बोधक क्रियायोगी नै भनिन्छ जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

आज जार बा उहेमारे मै सुइटर घाल्नु । आज जाडो छ त्यसैले मैले स्वीटर लगाएँ ।

कुलुवाम बहिया आइल उहे तो सक्कु पुह गइनै । खोलामा बाढी आयो अतहः सब्बै बगिहाले।

माथि रेखाङ्कित शब्द परिणाम बोधक क्रियायोगी हुन् ।

३.९.१.८ प्रयोजन बोधक क्रियायोगी

किन, केका निमित्तको जवाफमा आउने शब्दलाई प्रयोजन बोधक क्रियायोगी भनिन्छ । देशहुरिया थारु भाषामा पनि यो क्रियायोगीलाई प्रयोजन बोधक क्रियायोगी नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया

नेपाली

ऊ घरखर्चक लाग पैसा पढाइल ।

उसले घरखर्चका लागि पैसा पढायो ।

ऊ चावरक लाग पैसा देहल

उसले चामलको लागि पैसा दियो ।

ऊ खाइक बैठल् ।

ऊ खान बस्यो ।

माथिका रेखाङ्कित शब्दहरु प्रयोजनबोधक क्रियायोगी हुन् ।

३.९.१.९ सर्त बोधक क्रियायोगी

सर्त जनाउने शब्दहरूलाई सर्त बोधक क्रियायोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
दूध नाइ हुइ टो पानी पि बी	दूध नभए पानी पिऔला ।

३.९.१.१० परिस्थिति बोधक क्रियायोगी

परिस्थितिको बोध गराउने शब्द नै परिस्थिति बोधक क्रियायोगी हो । यसलाई देशहुरिया थारूमा परिस्थिति बुझैना क्रियायोगी नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
टुँ निवेदन <u>मग्लेकम</u> काकरे नाई देलो । तिमीले निवेदन <u>मागेकामा</u> किन दिएनौ ।	
श्याम पाँच हजार <u>लेलेकम</u> दुई हजार घुमा देहल	श्यामले पाँच हजार <u>लिएकामा</u> दुई हजार फर्काइ दियो ।
माथिका रेखाङ्कित गरिएका शब्द परिस्थिति बोधक क्रियायोगी हुन् ।	

३.९.१.११ विपरीत बोधक क्रियायोगी

कुनै पनि पदले विपरीत अर्थलाई वहन गर्दछ भने त्यो विपरीत बोधक क्रियायोगी हो । यसलाई देशहुरियामा उल्टा बुझैना क्रियायोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
सञ्भ्या <u>होइले से फे</u> कक्षा नाई छुटल हो ।	साँझ <u>परे पनि</u> कक्षा छुटेको छैन ।
ऊ परहट <u>तौन फे</u> पास नाई हुइट ।	ऊ पढछ <u>तै पनि</u> पास हुदैन ।

माथि रेखाङ्कित पदले विपरीत अर्थ बुझाउँछ । तसर्थ पद विपरीतार्थी क्रियायोगी हुन् ।

३.९.१.१२ माध्यम बोधक क्रियायोगी

कुनै साधन वा माध्यमबाट काम हुने भनेर जनाउनुलाई माध्यम बोधक क्रियायोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
ऊ कमल लेके लेखल्	उसले कलमले लेख्यो
गणेश गिलसाले पानी पिअल्	गणेशले गिलासबाट पानी पियो ।
माथि रेखाङ्कित पद माध्यमबोधक क्रियायोगी हुन् ।	

३.९.१.१३ सत्यापनीय क्रियायोगी

क्रियाव्यापारको प्रमाणीकरण वा पुष्टीकरणका निमित्त प्रयोग हुने क्रियायोगी नै सत्यापनीय क्रियायोगी हो । देशहुरियामा यसलाई सत्य बुझैना क्रियायोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
गौ किरिया ठाग्ल नाई हो ।	गाई खाने ठगेको छैन ।
सत्ते रामोराम बजार बन्द बा ।	सत्ते रामोराम बजार बन्द छ ।
माथि रेखाङ्कित गरिएका कुराले कथनलाई सत्यापन गरेको देखिन्छ । तसर्थ ती पदहरु सत्यापनीय क्रियायोगी हुन् ।	

३.१०. नामयोगी

नाम वा नामिक पदसँग विभिन्न किसिमको अर्थगत सम्बन्ध जनाउने अविकारी शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ । यस्ता शब्दले नाम वा नामस्थानिक पद/पदावलीसँग आई नाम वा क्रियासँग सम्बन्ध जनाउँछ । नामयोगी देशहुरिया भाषामा पनि पाइन्छ, यसलाई नामयोगी नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
आघे, पाछे ईपार, उपार	अघि, पछि, पारी, वारी
केलसम, सट्टा, विना	मात्र, सम्म, सट्टा विना
बेगर	बेगर

३.१०.१ नामयोगीका प्रकार

नेपाली भाषामा नामयोगी विभिन्न प्रकारका भएभै देशहुरियामा पनि धेरै प्रकारका छन् । ती निम्न अनुसार छन् ।

३.१०.१.१ कालिक नामयोगी (कालबुझैना नामयोगी)

समय बुझाउने नामयोगीलाई कालिक नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
आघे, पाछे, पूर्व, पश्चिम	अघि, पछि, पूर्व, पश्चिम, उप्रान्त, पालि

३.१०.१.२ स्थानिक नामयोगी (ठाउँ बुझैना नामयोगी)

ठाउँ वा स्थान बुझाउने नामयोगीलाई स्थानिक नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
इपार, उपार, उपर, तरे	वारि, पारि, माथि, तल, भित्र
भित्तर, बाहिर, सामन्ने	बाहिर, साम्मुने

३.१०.१.३ रीतिवाचक नामयोगी (रीत बुझैना नामयोगी)

रीति बुझाउने नामयोगीलाई रीतिवाचक नाम भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
अस, बरोबर	बमोजिम, मुताविक, अनुसार, समान, जस्तै

३.१०.१.४ दिशा बोधक नामयोगी (दिशा बुझैना नामयोगी)

दिशा बुझाउने नामयोगीलाई दिशा बोधक नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
टिर, साम्मने, लिड, पाछे	तिर, तर्फ, साम्मुने, पछि

३.१०.१.५ अवधिवाचक नामयोगी (अवधि बुझैना नामयोगी)

अवधि वा समय बुझाउने नामयोगीलाई अवधिवाचक नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
केल, सम्	मात्र, सम्म, पर्यन्त, केवल मध्ये

३.१०.१.६ विनिमय बोधक नामयोगी (विनिमय बुझैना नामयोगी)

विनिमय बुझाउने नामयोगीलाई विनिमय बोधक नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
सट्टा, बदली, ठाउँम,	सट्टा, बदला, ठाउँमा, वाफत

३.१०.१.७ तुलनावाची नामयोगी (तुलना कुझैना नामयोगी)

तुलना गर्न प्रयोग हुने नामयोगीलाई तुलनावाची नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
से, ले जस्ते	भन्दा, भै, जस्तै

३.१०.१.८ अभाववाची नामयोगी (अभाव बुझैना नामयोगी)

अभाव बुझाउने नामयोगी शब्दलाई अभाववाची नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
विन, बेगर	विना, बेगर, बाहेक

३.१०.१.९ परिमाणवाची नामयोगी (परिमाण बुझैना नामयोगी)

परिमाण वा मात्रा बुझाउने नामयोगीलाई परिमाणवाची नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
भर, जत्ना	भर, जति, भरि

३.१०.१.१० माध्यमवाची नामयोगी (माध्यमवाची नामयोगी)

माध्यम बुझाउने शब्दलाई माध्यमवाची नामयोगी भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
से, ले	माध्यम, ले, द्वारा

३.११ संयोजक

शब्द, पदावली वाक्यंश र वाक्यहरुलाई जोड्ने अव्यय शब्दलाई संयोजक भनिन्छ । यसलाई देशहुरिया थारू भाषामा संयोजक नै भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
राम व श्याम	राम र श्याम
गोपाल घरे जाइट मनो भात	गोपाल घर जान्छ तर भात खादैन ।
नाइ खाइट ।	

माथिका रेखाङ्कित शब्दले शब्द तथा पदावलीलाई जोड्ने काम गरेकाले ती शब्द संयोजक हुन् ।

३.११.१ संयोजकका प्रकार

नेपाली भाषामा संयोजक विभिन्न प्रकारका भएभै देशहुरिया थारू भाषामा पनि संयोजक विभिन्न प्रकारका छन् । जो निम्नानुसार रहेका छन् । वाक्य संयोजनका हिसाबले संयोजक दुई प्रकार छन् ।

३.११.१.१ निरपेक्ष संयोजक (समान एकाइलाई जोड्ने संयोजक)

नेपाली भाषामा भै देशहुरिया थारू भाषामा पनि स्वतन्त्र पद, पदावली, वाक्यांश र वाक्यलाई जोड्न अथावा सयुक्त वाक्यका स्वतन्त्र उपवाक्यलाई जोड्न प्रयोग हुने अव्यय शब्दलाई निरपेक्ष संयोजक भनिन्छ । जस्तै :

देशहुरिया	नेपाली
फे, व, या, और	पनि, र, तथा, अनि
या, टो, कि, न	या, त, कि, न, वा
टौन फे ,	तैपनि,
का करे कि, उहेमारे, उहे टो, यिह टो	किनभने, उसैले, तसर्थ, यसर्थ

३.११.१.२ सापेक्ष संयोजक (असमान एकाइलाई जोड्ने संयोजक)

नेपाली भाषामा जस्तै देशहरिया थारू भाषामा पनि मिश्र वाक्यका अधिन र स्वाधिन वाक्य खण्डलाई जोड्ने संयोजकलाई सापेक्ष संयोजक भनिन्छ । जस्तै:

देशहरिया

जहिया, तहिया, जहा, तहाँ, जब, तब,
का कर की, यिह, यदि, कि, कहिके

नेपाली

जहिले, तहिले, जहाँ, तहाँ, जब, तब
किन भने, यसैले, यदि, कि, भनेर

३.१२ विस्मयादि बोधक

मनका भाव, दशा वा वृत्तिलाई बुझाउने शब्द विशेषलाई विस्मयादि बोधक भनिन्छ । यस्ता शब्द वाक्यात्मक अङ्ग भन्दा पृथक अस्तित्वका हुन्छन् । विस्मयादि बोधकलाई देशहरिया थारू भाषामा विस्मयादि बोधक नै भनिन्छ । यी निम्न प्रकारका छन् ।

३.१२.१ विस्मयादि बोधकका प्रकार

देशहरिया	नेपाली
१) हर्षवाचक - आहा !, जय !	आहा!, आम्मै !, आच्चे !
२) आश्चर्य बोधक : आहा!, या !, डाइ !, वा परे !	आबुइ !, आदि
३) दर्द बोधक - ऐया !	ऐया !, आत्था !, आच्छु !, उफ !, हँ
४) उपेक्षा बोधक : ई !, धत्तेरि !,	ई !, धत्तेरि !, धिक्कार !,
५) शोक बोधक: हाय!, हरे !, शिवशिव !,	हाय !, हरे !, शिव शिव !, शुक्क !
६) उपहास बोधक: उस !, इस !	उस !, छस !
७) सम्बोधन बोधक: ऐ !, ओइ !, रे !	ए !, ऐ !, औ !, हे !, रे !, अरे !, हौ !
८) अभिवादन बोधक: राम राम !, सीताराम !, प्रनाम ! नमस्ते !, प्रणाय !, जदौ !, दण्डवत !,	
९) आभार बोधक: धन्यवाद, बधाइ,	धन्यवाद !, बधाई !, साधुवाद !
१०) स्वीकृति बोधक: हाँ !, ठीक !,	ल !, ह्वस !, है !, ज्यू !, ठीक !
११) निषेध बोधक : नाई !, नाइ !, हुई	नाई !, हुन्न !, अँह !
१२) अज्ञानता बोधक: काजुन !	कुन्नि
१३) निश्चय बोधक : सत्ते !, रामोराम !, गौकिरिया !,	साँच्चै !, धरोधर्म !, गाई खाने
१४) निर्देश : ई !, ऊ !,	ई !, ऊ !

३.१३ निपात

आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ नभएका एकाक्षरी अथवा दुई अक्षरी शब्दलाई निपात भनिन्छ । निपातले शब्द वा सिङ्गो वाक्यको अर्थलाई जोड दिने गर्दछ । निपातलाई देशहुरिया थारू भाषामा निपात नै भनिन्छ ।

देशहुरिया	नेपाली
अँ, अरे, कि, का	अँ, अरे, कि, के, क्यार
खै, हाँ, लेले	खै, ब्यारे, लौ, है
टो, नि, ना,	त, नि, नै, पो
अँ, खै	अँ, खै,
का हुँ	केरे, चाहिने
नाई, रै, का, ऐ	ए, कि, र, रे, हगि
रे, अरे	रे, अरे
कटि हुँ	रे,
खै, कि,	खोई, कि

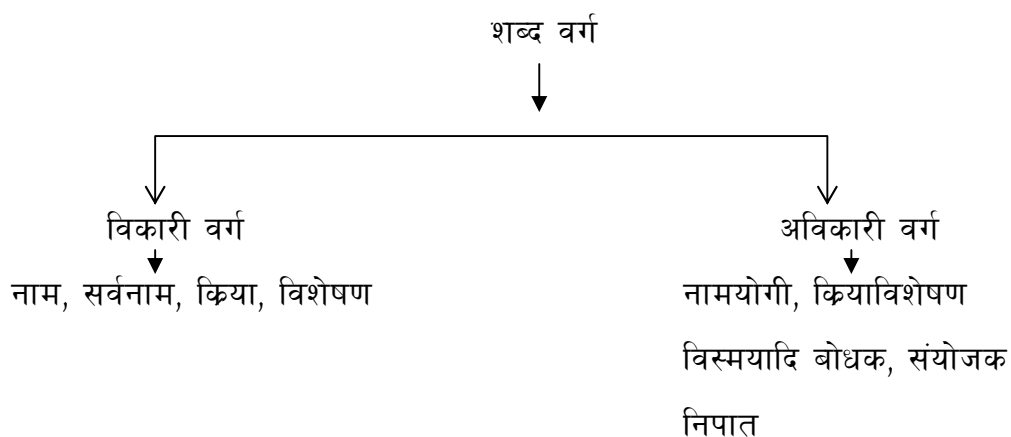
यसरी देशहुरिया थारू भाषाको शब्दवर्गका बारेमा अध्ययन गर्दा यो भाषा धेरै पुरानो भए पनि लिखित साहित्यका दृष्टिले निकै पछि परेको पाइयो । यसको आफ्नो लिपि तथा व्याकरण छैन । नेपाली भाषाको व्याकरण नै यस भाषाको व्याकरणिक आधार हो । नेपाली भाषाका शब्दवर्गहरूलाई देशहुरिया थारू भाषाका शब्दवर्गहरूमा रूपान्तरित गरिएको पाइन्छ । शब्दवर्गहरूमा नामपदमा नेपाली व्याकरणमा जस्तो व्यवस्था देशहुरियाको व्याकरणमा पनि ठिक त्यही प्रकारको छ । सर्वनामको सम्बन्धमा चाहिँ प्रथम पुरुषवाचक, द्वितीय पुरुषवाचक नेपालीमा जस्तै पाइन्छ भने तृतीय पुरुषवाचकको उच्च आदरार्थी (उहाँहरु) भने यस देशहुरिया पाइदैन । विशेषणका हकमा कुरा गर्दा नेपाली व्याकरण अनुसार स्त्री लिङ्गी विशेषण (राम्नी, काली, गोरी) देशहुरियामा निकै देखिन्छ, यस भाषामा स्त्री लिङ्ग वा पुलिङ्ग दुवैमा प्रायः एउटै विशेषणको प्रयोग हुन्छ । देशहुरिया थारू भाषामा स्त्री लिङ्गीय क्रियापदहरु पाइदैनन् । स्त्री होस् वा पुरुष दुवैसँग एउटै रूपको क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ । अव्यय पदहरुको विषयमा भन्नु पर्दा सबै अव्यय शब्दहरु नेपाली र देशहुरिया भाषामा समान पाइएका छन् । एउटै भाषा परिवार भारोपेली समूहभित्र पर्ने भएकाले होला नेपाली भाषाका शब्दवर्गसँग देशहुरियाका धेरै शब्दहरुको समानता पाइन्छ ।

अध्याय-चार

देशहुरिया थारू र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलनात्मक अध्ययन

यस अध्यायमा नेपाली भाषा र देशहुरिया थारू भाषाका शब्द वर्गका विच तुलनात्मक अध्ययन गरी समानता र असमानता देखाइएको छ । यस कार्यको लागि नेपाली भाषाको परम्परागत व्याकरणको सहयोग तथा देशहुरिया थारू भाषाको लागि यस जातिका स्तरीय वक्ताहरुका साथै थारू, नेपाली, अंग्रेजी शब्दकोशको सहयोग लिइएको छ ।

नेपाली व्याकरण अनुसार शब्दवर्गलाई रूपायनका आधारमा विकारी र अविकारी गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिन्छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष आदिका आधारमा परिवर्तन भई विकार देखिने विकारी र विकार नदेखिने अविकारी शब्दहरु हुन् (अधिकारी, २०६७ : ८४) । जस्तै :

नेपाली व्याकरण अनुसार शब्दवर्गको विकारी पद (रूप चलने) मा नाम, सर्वनाम, क्रिया र विशेषण पद रहे भै देशहुरिया थारू भाषामा पनि विकारी पद (रूप चलने) मा नाम, सर्वनाम, क्रिया र विशेषण नै पर्दछन् । त्यस्तै गरी शब्दवर्गको अविकारी पद (रूप नचल्ने) मा नेपाली भाषाका व्याकरण अनुसार नामयोगी, क्रियाविशेषण, विस्मयादि बोधक, संयोजक र निपात पर्दछन् । देशहुरिया थारू भाषामा पनि शब्दवर्गको अविकारी पद (रूप नचल्ने) मा नेपाली भाषाका भै नामयोगी क्रियाविशेषण, विस्मयादि बोधक, संयोजक र निपात नै पर्दछन् । नेपाली भाषा र देशहुरिया थारू भाषाका विचमा रहेका

समानता र असमानतालाई तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । नेपाली भाषा र देशहुरिया थारु भाषाका शब्दवर्ग बिचको तुलनात्मक अध्ययनलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

४.१ नामपदको तुलना

कुनै व्यक्ति, वस्तु, जाति, भाव, द्रव्य वा पदार्थ तथा समूह विशेषलाई बुझाउने शब्द नै नाम हो (भण्डारी, २०६३ : ३५) । देशहुरिया थारु र नेपाली भाषामा नामको परिभाषा एकै किसिमले गरिएको छ । जुन तरिकाले नेपाली व्याकरण वा भाषाले नामलाई परिभाषित गरेको छ ठिक त्यही तरिकाले देशहुरिया थारु भाषामा पनि नामको परिभाषा गरिएको छ । जस्तै: देशहुरिया थारु भाषा र नेपाली भाषामा नामलाई कुनै व्यक्ति, वस्तु, पदार्थ, स्थान, समूह भाव विशेषलाई जनाउने, वाक्यमा आएर कर्ता, कर्म र पूरक भएर कार्य गर्ने, विकारी शब्दवर्गमा पर्ने, लिङ्ग, वचन र कारकका आधारमा रूपायन हुने शब्दलाई नाम भनिन्छ । यसका आधारमा देशहुरिया थारु भाषाका नाम पदलाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ । जस्तै :

तालिका नं. ६

नामपदको तुलना

नाम	देशहुरिया थारु भाषा	नेपाली भाषा
१. व्यक्ति वाचक	काला पहार, रामायन, अजगर, ओजरार, अटवार अधनी, अमृत, अवध, राम	काला पहाड, रामायण, अजिङ्गर, प्रकाश, आइतवार, ओदान, अम्बा, अयोध्या, राम
२. जाति वाचक	सप्वा, भैसीनीया, गैया, मनैयाँ, फूला, चिरै	सर्प, भैसी, गाई, मान्छे, फूल, चरा
३. द्रव्य वाचक	चावर, सोन, मट्टी, दुद, लोहा, हावा, धुँवा	चामल, सुन, माटो, दूध, फलाम, हावा, धुँवा
४. समूह वाचक	ढेर, भोख्खा	रास, हुल, बगाल, बथान, भुप्पा
५. भाव वाचक	दुश्मनी, मैया, दया, बुढ, सुग्घर, यौवन, खराप	शत्रुता, माया, दया, बुढो, सुन्दर, यौवन, खराप

माथिको तालिका नं.६ को नम्बर १ मा दिइएका शब्दहरू कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू र नेपाली भाषाका व्यक्तिवाचक नामका उदाहरण हुन् । यिनमा अर्थगत रूपमा समानता पाइन्छ । मान्छे जनाउने व्यक्ति वाचक नामका उच्चारणमा समेत समानता पाइन्छ । जस्तै : मानिसको नाम दुबै भाषामा राम, सीता, श्याम, गीता आदि हुन्छन् । तालिकाको नं.२ मा दिएका शब्दहरू जातिवाचक नामका उदाहरण हुन् । यिनका अर्थहरूमा पनि समानता पाइन्छ । त्यस्तै गरी तालिकाको नं.३ मा रहेका शब्दहरू द्रव्यवाचक नामका उदाहरण हुन् । यिनमा पनि अर्थगत समानता पाइन्छ । तालिकाको नं.४ मा दिएका शब्दहरू समूह वाचक नामका उदाहरण हुन् । यिनमा पनि शब्दका अर्थहरू मिल्न जान्छन् र समानता देखिन्छ । तालिकाको नं.५ मा दिएका शब्दहरू भाव वाचक नामका उदाहरण हुन् । यिनमा पनि अर्थगत समानता पाइन्छ ।

केही व्यक्ति वाचक नामका शब्दमा असमानता पाइन्छ । जस्तै : अजगर (अजिङ्गर), ओजरार (प्रकाश), अटुवार (आइतवार) । कुनै नाममा उच्चारणगत भिन्नता पाइन्छ । जस्तै : रामायन (रामायण), पहार (पहाड) आदि । देशहुरिया थारू भाषामा 'रामायण' को उच्चारण गर्दा 'ण' को ठाउँमा 'न' प्रयोग हुन्छ भने, 'पहाड' को उच्चारण गर्दा 'ड' को ठाउँमा 'र' को प्रयोग गरिन्छ । जाति वाचक नामका शब्दहरूमा पनि असमानता पाइन्छ । त्यस्तै गरी द्रव्य वाचक नामका शब्दहरूमा असमानता पाइन्छ । समूह वाचक नामका शब्द निर्माण प्रक्रियामा असमानता पाइन्छ । भाव वाचक नाममा पनि शब्दहरू नै असमान देखिन्छन् ।

४.२ नामपदको रूपायन

नाम वर्गका शब्दलाई व्याकरणिक अर्थ जनाइने गरी परिवर्तन गर्नुलाई नामको रूपायन भनिन्छ (ढकाल, २०६५ : १२) । देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा नामपदको रूपायन हुँदा लिङ्ग, वचन र कारकका आधारमा भएको पाइन्छ ।

जस्तै :

तालिका नं. ७

लिङ्गको आधारमा नामको रूपायन

देशहुरिया		नेपली	
पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
कृष्ण	राधा	कृष्ण	राधा
दादा	भौजी	दाजु	भाउजू
बाबा	दाई	बुबा	आमा

तालिका नं. ८

वचनको आधारमा नामको रूपायन

देशहुरिया		नेपली	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
राम	राम हुक्ने	राम	रामहरु
दादा	दादा हुक्ने	दाजु	दाजुहरु
लवन्डा	लवन्डा हुक्ने	केटो	केटाहरु

तालिका नं. ९

कारकको आधारमा नामको रूपायन

कारक	देशहुरिया	नेपाली
कर्ता	राम लिखल	रामले लेख्यो
कर्म	रामहेन	रामलाई/कन
करण	रा लठ्ठी से मारल	रामले लठ्ठीले हान्यो
सम्प्रदान	राम जाँचक लाग कलम किनल	रामले परीक्षाको लागि कलम किन्यो
अपादान	राम गोजीमसे पैसा निकारल	रामले गोजीबाट/देखि पैसा भिक्न्यो
अधिकरण	राम चम्चासे भात खाइल	रामले चम्चाले भात खायो ।

माथिको लिङ्गको आधारमा नामको रूपायन भएको तालिका हेर्दा व्यक्तिवाचक नामलाई लिङ्गका आधारमा रूपायन गर्दा समानता पाइन्छ । जस्तै कृष्णबाट राधा पुलिङ्गबाट स्त्रीलिङ्ग भएको छ । साइनो वाची नामको शब्दको अर्थमा समानता पाइन्छ । माथि वचनको

आधारमा नामको रूपायन भएको तालिका हेर्दा समान किसिमले बहुवचन भएको पाइन्छ । त्यसै गरी कारकको आधारमा नामको रूपायन भएको तालिकामा रेखाङ्कन गरिएका नेपाली र देशहुरिया भाषाका शब्दहरू कारक हुन् । कर्ता कारकमा देशहुरिया थारू भाषामा कुनै विभक्ति चिन्ह लागेको पाइदैन भने नेपाली भाषामा ले, विभक्ति चिन्न लागेको पाइन्छ । नामको तुलना गर्दा देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका नामहरूमा समानता पाइन्छ ।

उच्चारणगत आधारमा केही भिन्नता पाइन्छ । नामको रूपायन अवस्थालाई तुलना गर्दा कर्ता, करण कारकमा र सम्बन्ध कारकमा असमानता पाइन्छ । वचनको आधारमा नामको रूपायन हुँदा देशहुरिया थारू भाषामा नामको पछाडि, 'हुक्के' प्रत्यय लगाएर बहुवचन बनाइन्छ भने नेपाली भाषामा नाम शब्दको पछाडी 'आ' अथवा 'हरू' प्रत्यय लगाएर बहुवचन बनाइन्छ ।

४.३ सर्वनामको तुलना

शब्दवर्गको विकारी पदमा पर्ने सर्वनाम देशहुरिया थारू र नेपाली दुवै भाषामा पाइन्छ । नेपाली भाषामा जस्तै देशहुरिया थारू भाषामा कुनै पनि नामको सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै : राम घर जान्छ । 'ऊ' नास्ता खान्छ । यहाँ 'ऊ' ले रामको सट्टामा काम गरेको तसर्थ 'ऊ' सर्वनाम हो । सर्वनाम कहिले कहि पद पदावली वाक्यांश र वाक्यको सट्टामा आएर प्रयोग हुन्छ । पुरुष, दर्शक, सम्बन्ध, प्रश्न तथा आत्म वाचकका आधारमा देशहुरिया थारू भाषाका सर्वनामलाई तुलनात्मक रूपमा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १०

सर्वनामको तुलनात्मक तालिका

सर्वनाम	देशहुरिया थारू	नेपाली भाषा	
पुरुष वाचक	प्रथम	मै , हम्मे	म, हामी
	द्वितीय	तैं, तुँ	त, तिमी, तपाईं, हजुर
	तृतीय	ऊ, वैनैहुक्के	ऊ, उनीहरू, उहाँहरू
दर्शक वाचक	ऊ, यी	यो, त्यो, यी, ती, तिनीहरू	
सम्बन्ध वाचक	जे, जे, जौन, ज्या	जो, जुन, जे	
प्रश्न वाचक	का ?, के? , कौन ?	के ?, को ?, कुन ?	
आत्म वाचक	मै, आपनेह	म, आफै	

देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका पुरुष वाचक सर्वनामका प्रथम पुरुष सर्वनामका मै (म), हम्मे (हामी) र द्वितीय पुरुष सर्वनामका त, तिमी भए भै देशहुरियाका टुँ, टै शब्द हुन्छन् । यी शब्दहरूमा अर्थगत समानता पाइन्छन् । तृतीय पुरुषका त्यो, ती जस्ता सर्वनाम देशहुरियाका ऊ , वैंने सर्वनाम हुन् । यिनमा अर्थगत समानता पाइन्छ । देशहुरियाका दर्शक सर्वनाममा समानता पाइन्छ । सम्बन्ध वाचक सर्वनाममा देशहुरिया भाषाका जो जो, जुन, जे हुन् । यिनका अर्थगत समानता पाइन्छ । प्रश्न वाचक सर्वनामको देशहुरियाको का ?, कौन ?, के ? जस्ता शब्दका ठाउँमा के ?, कुन ?, को ? को ?, प्रयोग हुन्छ यिनका अर्थमा समानता पाइन्छ । आत्म वाचक सर्वनाममा देशहुरियाका मै, अपनेहका ठाउँमा नेपालीका म, आफैँ , शब्दको प्रयोग हुन्छ । यिनका पनि अर्थगत समानता पाइन्छ ।

नेपाली भाषाका पुरुष वाचक सर्वनाम अन्तर्गत पर्ने द्वितीय पुरुषका उच्च आदरवाची सर्वनाम तपाईँ, हजुर जस्ता शब्द देशहुरिया थारू भाषामा पाइदैनन् । उच्च आदरवाची सर्वनाम तपाईँ, हजुर को साटो समान्य आदर वाची सर्वनाम 'टु' (तिमी) को प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तै गरी तृतीय पुरुष वाचक सर्वनामका उच्च आदर वाची शब्द 'उहाँहरू' शब्द देशहुरिया थारू भाषामा पाइँदैन । यो शब्दको साटो मध्यम आदर वाची शब्द वैंने हुक्के (उनीहरू) को नै प्रयोग गरिन्छ । दर्शक वाचक सर्वनामका ऊ यी (त्यो, यी) बाहेक 'ती' 'तिनीहरू' जस्ता शब्दहरू पाइँदैनन् । यी शब्दका बदलामा वैंनेहुक्के (उनीहरू) को प्रयोग हुन्छ । सम्बन्ध वाचक सर्वनामका शब्दहरूमा असमानता छ । प्रश्नवाचक सर्वनामका सबै शब्दका अर्थमा समानता भए पनि शब्द उच्चारणमा असमानता पाइन्छ । आत्म वाचक सर्वनामका शब्दमा मै, अपनेह (म, आफैँ) उच्चारणका आधारमा ससमानता छ । सर्वनामलाई आधार तत्त्वका रूपमा राखेर त्यसमा आधेयतत्त्व थपी सर्वनामको रूपायन हुन्छ ।

क) वचनका आधारमा सर्वनामको रूपायनको तुलना

तालिका नं. ११

वचनका आधारमा सर्वनामको रूपायनको तुलना

देशहुरिया थारू		नेपाली	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
मै	हम्रे	म	हामी / हामीहरू
तै / तुँ	तुँहुरे	तँ / तिमी	तिमीहरू
ऊ, वैंने	वैंनेहुके	ऊ / उनी	उनीहरू
यैंने	यैंनेहुके	यिनी	यिनीहरू
	(‘हजुर’ सर्वनाम पाइदैन)	हजुर	हजुरहरू
	(‘ती’ सर्वनाम पाइदैन)	ती	तिनीहरू

ख) पुरुषका आधारमा सर्वनामको रूपायनको तुलना

नेपाली र देशहुरिया दुबै भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तिन पुरुष छन् । यिनैका आधारमा सर्वनामको रूपायन गरिएको छ ।

तालिका नं. १२

पुरुषका आधारमा सर्वनामको रूपायनको तुलना

प्रथम पुरुष		द्वितीय पुरुष		तृतीय पुरुष	
देशहुरिया	नेपाली	देशहुरिया	नेपाली	देशहुरिया	नेपाली
मै, हम्रे	म, हामी	तै, तुँ	तँ, तिमी	ऊ वैंने	ऊ उनी
		(छैन)	तपाईं	(छैन)	त्यो
		(छैन)	हजुर	अपनेह	निज
				जे	जो
				(छैन)	उहाँ

ग) कारकका आधारमा सर्वनामको रूपायनको तुलना

तालिका नं. १३

कारकका आधारमा सर्वनामको रूपायनको तुलना

सरल कारक	कारक	विभक्ति	तिर्यक कारक	
			देशहुरिया	नेपाली
म	कर्ता	प्रथम	मै ('ले' हुँदैन)	मैले
	कर्म	द्वितीय	महिन	मलाई
	करण	तृतीय	मैहिनसे	मद्वारा
	सम्प्रदान	चतुर्थी	मोरीक लाग	मेरो निम्ति/लाई
	अपादान	पञ्चमी	महिनसे	मबाट/देखि
		षष्ठी	मोर	मेरो
	अधिकरण	सप्तमी	मोरीकम (मेरोमा को प्रयोग हुन्छ)	ममा

सम्प्रदान कारकको निम्ति प्रयोग हुँदा कतिपय सन्दर्भमा षष्ठी विभक्तिको को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी, रूप समावेश हुन्छन् । वचनको आधारमा सर्वनामको रूपायनको तुलना भएको तालिका हेर्दा म, (मै) टै, टुँ (त, तिमी) ऊ वैनै (ऊ उनी) यैने (यिनी) मा समान अर्थ पाइन्छ, समान रूप पाइन्छ । पुरुषको आधारमा सर्वनामिक रूपायन भएको तालिका हेर्दा देशहुरिया थारू भाषाका प्रथम पुरुष सर्वनाम 'मै' 'हम्मे' र नेपालीका 'म', 'हामी' समान रूप र अर्थका छन् । द्वितीय पुरुष वाचक सर्वनाम टै, टुँ भए जस्तै नेपालीका तँ, तिमी समान रूप र अर्थका छन् । देशहुरियाका तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाम ऊ, वैनै, भए भै नेपालीका ऊ, उनीहरु समान रूप र अर्थका पाइन्छन् । कारकका आधारमा सर्वनामको रूपायन तालिका हेर्दा कर्म, करण, सम्प्रदान अपादान, सम्बन्ध कारकका रूप र अर्थहरुमा समानता देखिन्छ ।

वचनका आधारमा सर्वनामको रूपायन हुँदा नेपाली भाषाका हजुर, हजुरहरु, तपाईं, तपाईंहरु, ती, तिनीहरु जस्ता सर्वनामहरु देशहुरिया थारू भाषामा पाइदैनन् । तपाईं र हजुरको साटोमा ती र तिनीहरु सर्वनामको बदलामा 'वैने वैनेहुके' को प्रयोग गरिन्छ । पुरुषका आधारमा सर्वनामको रूपायन हुँदा देशहुरिया थारू भाषामा द्वितीय पुरुषका टै र टुँ बाहेक अन्य सर्वनाम जस्तै तपाईं, हजुर सर्वनाम पाँइदैनन् । त्यस्तै तृतीय पुरुषका 'त्यो' उहाँ जस्ता सर्वनाम देशहुरिया थारू भाषामा पाँइदैनन् । यिनी सर्वनामको साटोमा 'ऊ' (त्यो) 'वैने' (उनी) को प्रयोग गरिन्छ । कारकका आधारमा सर्वनामको रूपायनको तुलना गर्दा कारक कर्तामा प्रथमा विभक्ति 'ले' को प्रयोगमा असमानता पाइन्छ । देशहुरिया थारू भाषामा मै (म) कर्तासँग 'ले' विभक्ति लागेको छैन । देशहुरिया थारू भाषामा षष्ठी विभक्ति को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी जस्ता रूपहरु लाग्दैनन् बरु को, का, की, को बदलामा इक र अक प्रत्यय लाग्छ । रो, रा, री को बदलामा 'मोर' र नो ना, नी को बदलामा 'आपन' लाग्दछ ।

४.४ विशेषणको तुलना

विशेषण देशहुरिया र नेपाली दुवै भाषामा पाइन्छ । दुवै भाषा अनुसार नाम र सर्वनामको पहिचान गराउने वाक्यमा प्रयोग हुँदा अर्थलाई सीमित, विशिष्ट र स्पष्ट गर्ने शब्दलाई नै विशेषण भनिन्छ । नेपाली भाषामा विशेषणहरु गुण बोधक, परिमाण बोधक, सार्वनामिक, भेदक, सङ्ख्या बोधक, तुलनात्मक र कृदन्त आदि विशेषण हुन् । यसलाई देशहुरिया थारू भाषामा गुण बुझैना, परिमाण बुझैना, सार्वनामिक, भेदक, सङ्ख्या बुझैना, तुलना कैना र कृदन्त बुझैना विशेषण भनिन्छ । यी विशेषणलाई तुलनात्मक रूपमा यसरी प्रस्तुत गरिन्छ ।

तालिका नं. १४

विशेषणको तुलना

विशेषण	देशहुरिया थारू भाषा	नेपाली भाषा
गुण बोधक	कोन्हीया, बलगर, करिया, हिउँदैया, अटवरीया, गुल्यार	अल्छी, बलवान, कालो, हिउँदै, आइतबारे, गोलो
परिमाण बोधक	एकैचुटी, टनिक, ठेउर	अलिकति, अलि, धेरै
सार्वनामिक	यी, ऊ, जौन, जे	यो, त्यो, जुन, जो, जहाँ
भेदक	नामसँग 'क' को प्रयोग 'मोर' को प्रयोग 'आपन' को प्रयोग	रामका, रामकी, रामको, मेरा, मेरी, मेरो, आफ्नो, आफ्ना, आफ्नी
सङ्ख्या वाचक	एक, दुई, दोसर, तेसर एकवर, आढा	एक, दुई, दोस्रो, तेस्रो एकहोरो, आधा
तुलनात्मक	से, ले (तर, तम) का रूप हुँदैनन् ।	भन्दा, तर, तम
कृदन्त बोधक	उडल, फूली, नाइपढना जानल, गाइलेक	उडेको, फूल्दै, नपढने चिनेको, गएको

माथिको तालिका हेर्दा गुणबोधक विशेषण दुबै भाषामा पाइन्छ । यी विशेषणको शब्दको बनावट हेर्दा केही नाम शब्दमा या, इ, यार, ओ आदि प्रत्यय लागेको पाइन्छ । परिमाण बोधक विशेषण पनि देशहुरिया र नेपाली दुबै भाषामा पाइन्छन् र शब्द अर्थहरू समान हुन्छ । सार्वनामिक विशेषणका दर्शक, सम्बन्ध र प्रश्न बोधक विशेषणका उस्तै उस्तै शब्द पाइएकाले दुबै भाषाका सार्वनामिक विशेषणमा समानता पाइन्छ । भेदक विशेषण पनि दुबै भाषामा पाइन्छ । सङ्ख्या बोधक विशेषण पनि देशहुरिया र नेपाली दुबै भाषामा पाइन्छ । यी विशेषणका शब्दहरूमात्र फरक हुन्छ र शब्दका अर्थमा समानता पाइन्छ । त्यस्तै गरी तुलनात्मक विशेषण पनि दुबै भाषामा पाइन्छ । दुबै भाषाका तुलनात्मक विशेषणले एक अर्काको गुण वा अवगुणमा फरक देखाउँछ । दुबै भाषाका सार्वनामिक विशेषणको प्रश्न बोधक विशेषण को 'कहाँ' शब्द र अर्थ दुबै भाषामा मेल खान्छ ।

गुण बोधक विशेषणका शब्दहरु देशहुरिया थारू भाषामा आफ्नै प्रकारका छन् । ती शब्द नेपाली भाषासँग मेल खादैनन् । जस्तै : लम्बा (लामो) बलगर (बलवान) कोहीया (अल्छी) आदि । परिमाण बोधक विशेषणका पनि शब्दहरु फरक फरक हुन्छन् । जस्तै : ढेउर (धेरै) टनिक (अलिकति) आदि । सार्वनामिक विशेषणका शब्दहरुमा पनि देशहुरिया थारू र नेपाली भाषाका विशेषणमा असमानता पाइन्छ । जस्तै : यी (यो), ऊ (त्यो), जौन (जुन), जे (जो), का (के), कौन (कुन) आदि माथिको तालिकामा नाम षष्ठी विभक्ति को, का, की लागेर भेदक विशेषण बनेको छ भने देशहुरिया को, का, कीको बदलामा 'क' मात्र लाग्छ । सर्वनाममा पनि रो, रा, री, को बदलामा मै (म) बदलेर मोर (मेरो) हुन्छ । तैं (तँ) बदलेर टोर (तेरो) हुन्छ । नो, ना, नी लागेर बन्ने आफ्ना, आफ्नै, आफ्नी जस्ता शब्द देशहुरिया थारू भाषामा पाँइदैन । यो यसको असमानता हो । सङ्ख्या बोधक विशेषणका शब्दमा उच्चारणगत भिन्नता पाइन्छ । तुलनात्मक विशेषणमा कुनै वस्तुको तुलना गर्दा नेपाली भाषामा 'भन्दा' को प्रयोग गरिन्छ भने देशहुरिया थारूमा 'से' (भन्दा) को प्रयोग गरिन्छ । नेपाली व्याकरण अनुसार तत्सम शब्दहरुमा 'तर' 'तम' लगाउँदा तिन दर्जाको तुलनात्मक स्तरलाई देखाउँछ तर देशहुरिया थारू भाषामा त्यस्तो व्यवस्था नभएर सबै व्यक्ति वा वस्तुमा तुलना गर्दा 'ले' अथवा 'से' लगाउने गरिन्छ । कृदन्त बोधक विशेषणका शब्दहरुमा असमानता पाइन्छ । जस्तै: उडल चिरै (उडेको चरा) गइलक ठाउँ (गएको ठाउँ) यहाँ रेखाङ्कन गरिएका शब्द कृदन्त बोधक विशेषण हुन् ।

४.५ विशेषणको रूपायन

विशेषणको रूपायन हुँदा लिङ्ग, वचन, कारक र आदरका आधारमा हुन्छ ।

तालिका नं. १५

विशेषणको रूपायन

लिङ्ग	पुलिङ्ग	होचो, सन्काहा, पढेको, बूढो, रखवाला, जस्तो	छोट, बौरहवा, पढल, बूढ, रखवाल, जस्टे
	स्त्रीलिङ्ग	होची, सन्काही, पढेकी, बूढी, रखवाली, जस्ती	छोट ढेङ्ग, बौरहवी, पढल, बुढल्ली, रखवाला, जस्टे
वचन	एकवचन	होचो, सन्काहा, पढेको, बूढो, रखवाला, जस्तो	छोटी ढेङ्ग, बौरहवा, पढल, बूढ, रखवाला, जस्टे

	बहुवचन	होचा, सन्काहा, पढेका, बूढा, रखवाला, जस्ता	छोटी ढेङ्ग हुके, बौरहवा हुके, पढल हुके, बूढ हुके, रखवाला हुके, जस्ते
कारक	सरल	होचा, सन्काहा, पढेको, बूढा, रखवाला, जस्तो	छोटी ढेङ्ग, बौरहवा, पढल, बूढ, रखवाला, जस्ते
	तिर्यक	होचा/होची, सन्काहा/सन्कही, पढेका/पढेकी बूढा/बूढी, जस्ता/जस्ती	छोटी ढेङ्ग, बौरहवा/बौरही, पढल, बूढ/बुढल्ली, जस्ते
आदर	आदररहित	कान्छो, माहिलो, जेठो, बडो	छोटका, मभला, बडका
	उच्च आदर	कान्छा, माहिला, जेठा, बडा	छोटका, मभला, बड्का

❖ आदरका आधारमा विशेषणको रूपायन गर्दा देशहुरिया थारु भाषामा एउटै हुन्छ ।

देशहुरिया थारु र नेपाली दुबै भाषामा विशेषणको रूपायन लिङ्गका आधारमा हुन्छ । स्त्रीलिङ्ग विशेषणलाई पुलिङ्गी विशेषण बनाउन सकिन्छ । वचनका आधारमा पनि विशेषणको रूपायन हुन्छ । दुबै भाषामा एकवचन विशेषणलाई बहुवचन बनाउन सकिन्छ । सरल कारकमा समानता पाइन्छ । शब्दका अर्थहरु समान रूपका छन् । तिर्यक कारकमा पनि केही समानता पाइन्छ बौरहवा (पागल) बौरही (पागलनी) जस्तै :

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा विशेषण लिङ्गको आधारमा रूपायन हुँदा पुलिङ्गबाट स्त्रीलिङ्ग बनाउँदा शब्दगत असमानताहरु पाइन्छन् । यसका साथै क्रियाबाट बन्ने स्त्रीलिङ्ग विशेषण देशहुरिया थारु भाषामा पाइदैन जस्तै : पढेकी क्रियाको समान रूप पाइदैन । यसको बदलामा पढल (पढेको) नै प्रयोग हुन्छ । वचनका आधारमा रूपायन हुँदा नेपालीमा शब्दसँग 'आ' वा 'हरु' प्रत्यय लगाइन्छ भने देशहुरियामा 'हुके' प्रत्यय लगाइन्छ । सरल र तिर्यक कारक पनि केही असमानता पाइन्छन् जस्तै : नेपालीमा 'जस्तो' बाट 'जस्ता' हुन्छ भने देशहुरियामा जस्ते (जस्तै) को रूप बदलिदैन । विशेषणको आदरको आधारमा रूपायन हुँदा नेपालीका आदर रहित शब्द कान्छो, माहिलो, जेठो, बाट कान्छा, महिला, र जेठा भए जस्तै देशहुरियामा यस्ता रूप हुँदैनन् । आदर र अनादर दुबै ठाउँमा समान रूपको प्रयोग हुन्छ ।

४.६ क्रियापदको तुलना

क्रियापद : कुनै काम भएको वा हुने भन्ने कुरा बुझाउने शब्दलाई क्रियापद भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्दा वाक्यमा कर्ताले गरेको काम, घटेको घटना अवस्था वा स्थिति बुझाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल भाव पक्ष वाच्य आदि व्याकरणिक कोटिका आधारमा क्रियाको रूपायन हुन्छ । नेपाली भाषा जस्तै : देशहुरिया थारू भाषामा क्रियाका समान रूप पाउन सकिन्छ । जस्तै:

तालिका नं. १६

क्रियापदको तुलना

देशहुरिया	नेपाली
गणेश काम <u>करल</u>	गणेशले काम <u>ग्यो</u> ।
सीता भात <u>खाइटा</u>	सीता भात <u>खान्छे</u> ।
खेतुवाम पानी <u>बा</u>	खेतमा पानी <u>छ</u> ।
चिरैयाँ <u>उहरट</u>	चरा <u>उड्छ</u> ।

माथिका वाक्यमा रेखाङ्कन गरिएका शब्दहरू दुबै भाषाका क्रिया हुन् । यिनमा शब्दगत भिन्नता भए पनि अर्थगत समानता पाइन्छ । नेपाली र देशहुरिया थारू भाषाका क्रियालाई निम्न आधारमा वर्गीकरण गरी तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. १७

क्रियाको तुलनात्मक अध्ययन

क्रिया	देशहुरिया	नेपाली	
समापनको आधारमा	समापिका क्रिया	लिखल, हेरल, सुनल	लेख्यो, हेयो, सुन्यो
	असमापिका	लख्ठी, सुन्टी, हेरटी	लेख्दै, सुन्दै, हेदै
संरचनाका आधारमा	सरल क्रिया	वैठट, करट, चरट	बस्छ, गर्छ, चर्छ
	संयुक्त क्रिया	करसेकट, कहिदेनु, आइसेक्नु	गरिसक्छ, भनिदिउँ, आइसके
अर्थका आधारमा	मुख्य क्रिया	पढट, भागट, रूकट	पढ्छ, भाग्छ, रोक्छ
	सहायक क्रिया	बा, हो	छ, हो

कर्मका आधारमा	सकर्मक	लिख्ना, पढ्ना, पिट्ना	लेख्नु, पढ्नु, पिट्नु
	अकर्मक	रोइना, डरइना	रुनु, हाँस्नु, डराउनु
व्युत्पादनका आधारमा	अव्युत्पन्न क्रिया	उठना, लेना, ठग्ना	उठ्नु, लिनु, ठग्नु
	व्युत्पन्न क्रिया	जनाइना, सजैना	जनाउनु, धपाउनु, सजाउनु

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा समापनको आधारमा रहेका क्रियापदहरू दुवै भाषामा पाइन्छन् । दुवै भाषाका अर्थगत आधारहरू समान रूपमा छन् । संरचनाका आधारमा देशहुरियामा सरल क्रिया र संयुक्त क्रिया गरी दुई किसिम छन् भने देशहुरियामा पनि दुवै किसिमका नै छन् । अर्थका आधारमा देशहुरियाको मुख्य र सहायक गरी दुई थरी क्रिया पाइन्छन् भने नेपालीमा पनि ठीक यसै गरी दुई थरी नै पाइन्छन् र अर्थमा पनि समानता पाइन्छ । कर्मका आधारमा देशहुरियामा सकर्मक क्रिया र अकर्मक क्रिया रहे जस्तै नेपालीमा पनि सकर्मक र अकर्मक पाइन्छन् । यिनका अर्थमा पनि समानता पाइन्छ ।

देशहुरिया थारू भाषाका क्रियाहरू जस्तै लिखल (लेख्यो), सुनल (सुन्यो) हेरल (हेच्यो) यिनी शब्दहरूमा देशहुरिया थारू भाषाका शब्दमा 'अल' प्रत्यय र नेपालीका शब्दमा 'यो' प्रत्यय लागेको पाइन्छ । असमापिका क्रियाहरूमा देशहुरियाका शब्दमा 'टी' प्रत्यय र नेपालीका शब्दमा 'तै' 'दै' प्रत्यय लागेको पाइन्छ । समापिका क्रियाहरूमा असमानता देखिदैन । सरल क्रियाका सामान्य पक्षका क्रियामा देशहुरिया भाषामा शब्दमा 'अट' प्रत्यय र नेपाली क्रियाका शब्दमा 'छ' को रूप बदलिन्छ । संयुक्त क्रियामा पनि फरक फरक प्रत्यय लागेर शब्दहरू बन्छन् । अर्थका आधारमा समानता रहेका क्रियामा शब्दगत असमानता बाहेक अरु भिन्नता पाइदैन । त्यस्तै गरी कर्मका आधारमा रहेका क्रिया र व्युत्पादनका आधारमा रहेका क्रियामा शब्दगत असमानता पाइन्छ ।

४.७ क्रियाको रूपायनको तुलना

क्रियाको रूपायन लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, आदर, करण-अकरण आदिका आधारमा हुन्छ । व्याकरणिक कोटि बुझाउने गरी रूपायक तत्त्वहरूले काम गर्दछन् त्यसैले क्रियाको रूपायन विस्तृत र व्यापक हुन्छ ।

क) लिङ्गका आधारमा रूपायन : लिङ्गको आधारमा नेपाली भाषामा क्रियाको रूप दुई प्रकारको हुन्छ । मानवीय स्त्रीलिङ्गी क्रियापदको लागि स्त्रीलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग हुन्छ । अन्य सबै सजीव र निर्जीव नामिक पदका लागि पुलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग हुन्छ । तर देशहुरिया थारू भाषामा मानवीय र मानवेत्तर तथा स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्गमा समान क्रियापदको प्रयोग हुन्छ । जस्तै :

तालिका नं. १८

लिङ्गका आधारमा क्रियापदको रूपायन

पुलिङ्ग		स्त्रीलिङ्ग	
देशहुरिया	नेपाली	देशहुरिया	नेपाली
राम जाइट ।	राम जान्छ ।	सीता जाइट	सीता जान्छे ।
काका भात खाइल	काकाले भात खानुभयो	काकी भात खाइल	काकीले भात खानुभयो
बरद घाँस खाइट	गोरु घाँस खान्छ ।	गैया घाँस खाइट	गाई घाँस खान्छ ।

दुबै भाषाका शब्दका अर्थहरू समान प्रकारका छन् । दुबै भाषामा समान प्रक्रियाले लिङ्गको आधारमा क्रियापदको रूपायन भएको पाइन्छ ।

माथिको तालिकामा दिएका वाक्यको अध्ययन गर्दा नेपाली भाषाका क्रियापदको रूपायन र कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषाको क्रियापदहरूको रूपायन प्रक्रियामा असमानता पाइन्छ । नेपाली भाषाका क्रियापदमा लिङ्ग भेद पाइन्छ भने देशहुरिया थारू भाषाका क्रियापदमा लिङ्गभेद पाँइदैन । जस्तै राम जाइट (राम जान्छ), सीता जाइट (सीता जान्छे) देशहुरिया थारू भाषामा राम, सीता जाइट (जान्छ) एउटै किसिमको क्रियापदको प्रयोग भएको छ भने नेपालीमा 'जान्छ' र 'जान्छे' पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग भएको छ ।

ख) वचनका आधारमा क्रियापदको रूपायन : वचनको आधारमा क्रियापदको रूपायन हुँदा नामिक पद(कर्ता) एकवचन भएमा क्रिया पनि एकवचनकै हुन्छ भने नामिक पद (कर्ता) बहुवचन भएमा क्रियापद पनि बहुवचनमा नै हुन्छन् । देशहुरिया र नेपाली दुबै भाषामा वचनका आधारमा हुने क्रियापदको रूपायन प्रक्रियालाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. १९

वचनका आधारमा क्रियापदको रूपायन प्रक्रिया

एकवचन		बहुवचन	
देशहुरिया	नेपाली	देशहुरिया	नेपाली
छावा खाइट	छोरो खान्छ ।	छावाहुके खाइटाँइ	छोराहरु खान्छन् ।
कुकुरा भुकट	कुकुर भुक्छ	कुकुराहुके भुक्टाँइ	कुकुरहरु भुक्छन् ।
विद्यार्थी लिखट	विद्यार्थी लेख्छ	विद्यार्थीहुके लिखटाँइ	विद्यार्थी लेख्छन् ।
टुँ पानी पिठो	तिमी पानी पिउँछौ ?	टुहुरे पानी पिठो	तिमीहरु पानी पिउँछौ ?

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा देशहुरिया थारू भाषामा एकवचन कर्तासँग एकवचन क्रियाको प्रयोग भएको छ भने नेपाली भाषामा पनि एकवचन कर्तासँग एकवचन क्रिया र बहुवचन कर्तासँग बहुवचन क्रियाको नै प्रयोग भएको छ । तालिकामा एकवचन कर्ता छावा (छोरो) सँग एकवचन क्रियापद 'खाइट' (खान्छ) को प्रयोग भएको छ । बहुवचन कर्ता छावा हुके (छोराहरु) सँग बहुवचन क्रियापद खाइटै (खान्छन्) को प्रयोग भएको पाइन्छ ।

ग) पुरुषका आधारमा क्रियाको रूपायनको तुलना

सर्वनामद्वारा प्रकट हुने व्याकरणिक कोटि पुरुष हो । यसले क्रियाको व्यापारमा संलग्न व्यक्तिलाई बुझाउँदछ । कथनको सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरुको प्रकृतिलाई जनाउने व्यकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ (अधिकारी, २०६२ : ८८) । पुरुष सर्वनाम र क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो । पुरुषका आधारमा क्रियाको रूपायनलाई तुलनात्मक रुपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २०

पुरुषका आधारमा क्रियाको रूपायनको तुलना

पुरुष	देशहुरिया	नेपाली
प्रथम पुरुष	मैं खाइटु । हम्रे खाइठी । मैं गीत सुन्हु । म भात निहन्हु ।	म खान्छु । हामी खान्छौं । म गीत सुन्छु । म भात पकाउँछु ।
द्वितीय पुरुष	टुं खाइठो । टैं खाइठे । टुहुरे गीत सुन्ठो । टुं भात नीहन्ठो । (उच्च आदरार्थी क्रियापद र सर्वनाम पाइदैन)	तिमी खान्छौं । तँ खान्छस् । तिमीहरु गीत सुन्छौं । तपाईं भात पकाउनु हुन्छ ।
तृतीय पुरुष	ऊ खाइट ऊ खाइट ।	ऊ खान्छ । राम खान्छ ।

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा प्रथम पुरुष सर्वनाम र क्रियापदमा समानता पाइन्छ, भने द्वितीय पुरुष सर्वनाममा आदरार्थी सर्वनाम तपाईं, हजुर जस्ता शब्द देशहुरिया थारू भाषामा पाइदैन यसको बदलामा टुं (तिमी) को नै प्रयोग भएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी उच्च आदरार्थी क्रियापद जस्तै : 'पकाउँनुहुन्छ' र 'भन्नुहुन्छ' जस्ता शब्द पनि पाइदैनन् यसको बदलामा सामान्य आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै दाइ भात निहन्ठाई (पकाउँछन्) (आमा भात पकाउनु हुन्छ) । 'पकाउनु हुन्छ' क्रियाको बदलामा 'निहन्ठाई' (पकाउँछन्) क्रियाको नै प्रयोग भएको छ ।

घ) कालका आधारमा क्रियाको रूपायन : क्रियाको रूप र त्यस रूपमा वर्णित कार्यव्यापार, अवस्था र समय अर्थगत सम्बन्धलाई काल भनिन्छ । काल क्रियापदको समय सङ्केतक कोटि हो । 'क्रियापदको समयको सङ्केत गर्ने व्याकरणात्मक कोटिलाई काल भनिन्छ' (अधिकारी, २०६२ : १७०) । क्रियाका कार्यव्यापारसँग सम्बन्धित समयलाई काल भनिन्छ । यो क्रियाको रूपायनमा व्यक्त हुन्छ । माथि दिइएका परिभाषाका आधारमा काल भन्नाले

क्रियाद्वारा व्यक्त हुने कार्यव्यापार अवस्था वा घटना घटित भएको वा हुने समय विशेषलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि हो भन्न सकिन्छ । काल दुई प्रकारका छन् भूत र अभूत । अभूत अन्तर्गत वर्तमान र भविष्यत काल पर्दछ । कालका आधारमा क्रियाको रूपायनलाई देशहुरिया र नेपाली भाषामा निम्नानुसार तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २१

कालका आधारमा क्रियाको रूपायन

कालका		देशहुरिया	नेपाली
भूत		मैं पहरनु । मैं पहरटी रहूँ । मैं पहरसेक्नु ।	मैले पढें । म पढ्दै थिएँ । मैले पढेको थिएँ ।
अभूत	वर्तमान	म पहरठु । मैं पहरटी बाँटु । टुँ पहरटी बाटो ।	म पढ्छु । म पढ्दै छु । तिमी पढ्दै छौँ ।
	भविष्यत	मै पहरम् । म पहरटीरहम् । टु पहरबो ।	म पढ्नेछु । म पढ्दै रहनेछु । तिमी पढ्नेछौँ ।

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा कालका आधारमा क्रियाको रूपायन समान रूपले भएको पाइन्छ । देशहुरिया थारू भाषामा क्रियाका तिन ओटा काल (भूत, भविष्यत्, वर्तमान) भए जस्तै नेपाली भाषाका क्रियाका पनि यिन तिन काल हुन्छन् ।

देशहुरिया थारू भाषाका भूत कालका क्रियामा सामान्यतथा धातुमा 'नु ली' प्रत्यय लाग्छ भने नेपाली भाषामा भूत कालका क्रियाका धातुमा 'यो' को रूप परिवर्तन हुन्छ । सामान्य वर्तमान कालका क्रियाहरू रूपायन हुँदा पनि असमानता पाइन्छ । जस्तै देशहुरिया थारू भाषाका सामान्य वर्तमान क्रियाका धातुमा 'ठु' प्रत्ययको रूप बदलिन्छ भने नेपाली भाषाका क्रियाका धातुमा 'छ' प्रत्ययको रूप बदलिन्छ त्यस्तै गरी भविष्यत् कालका क्रियाका धातुमा देशहुरिया थारू भाषामा 'बु', 'बी', 'म' जस्ता प्रत्यय लाग्छन् भने नेपाली भाषाका धातुमा 'नेछु' प्रत्ययको रूप बदलिन्छ ।

ड) पक्षका आधारमा क्रियाको रूपायनको तुलना : व्याकरणात्मक कोटि पक्षले क्रियाका कालको अवधि वा अवस्थालाई बुझाउँछ । पक्षले खास कालको परिवेश भित्र क्रियाको कार्यको प्रवृत्ति तथा विवरणलाई जनाउँछ । ‘पक्षले खास खालको परिवेश भित्र क्रियाको कार्यको प्रकृति तथा विवरणलाई जनाउँछ’ (अधिकारी, २०६२ : १२१) । व्याकरणात्मक कोटि पक्षले क्रियाका कालको अवधि र अवस्थालाई बुझाउँछ । त्यसैले यसबाट क्रियाको विभिन्न अवस्था वा चरणहरु व्यक्त हुन्छन् । कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका पक्षको रूपायनलाई तुलनात्मक रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २२

पक्षका आधारमा क्रियाको रूपायन

पक्ष	देशहरिया	नेपाली
सामान्य	पहरठुँ, पहरनु, पहरम, पहरठ, पहरल, पहरी	पढ्छु, पढे, पढ्नेछु, पढ्छ, पढ्यो, पढ्नेछ ।
पूर्ण	पहरल रहँ, पहरलबाँटु, पहरलेरहम्, पहरल रहे, पहरटी बाटे, पहरटी रहिस्	पढेको थिएँ, पढेको छु, पढेको हुनेछु, पढेको थियो, पढेको छ, पढेको हुनेछ
अपूर्ण	पहरटी रहँ, पहरटी बाटु, पहरटी रहम, पहरटी रहे, पहरटी बाटे	पढ्दै थिए, पढ्दै छु , पढ्दै हुनेछ, पढ्दै थियो, पढ्दै छस्
अभ्यस्त	पहरी, लिखी, खेली	पढ्थे, लेख्थे, खेल्थे, पढ्थ्यो, लेख्थ्यो, खेल्थ्यो ।
अज्ञात	(अज्ञाता पक्ष पाइदैन)	पढेछु, लेखेछु, खेलेछु, पढेछ, लेखेछ, खेलेछ

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा सामान्य पक्षमा क्रियाको रूपायन हुँदा देशहरिया थारू भाषाका धातुमा विभिन्न प्रत्यय लागेभै नेपाली भाषाका धातुमा पनि विभिन्न प्रत्ययहरु लाग्छन् । पूर्ण पक्षका क्रियाको रूपायन हुँदा दुबै भाषाका धातुहरुमा प्रत्यय लाग्छन् र रूप परिवर्तन हुन्छ । अपूर्ण पक्षमा पनि धातुमा प्रत्यय लागेर नै रूपायन प्रक्रिया हुन्छन् । दुबै भाषामा अभ्यस्त पक्षमा हुन्छ । अभ्यस्त पक्षका क्रियाहरु रूपायित हुँदा पनि विभिन्न प्रत्ययहरु लाग्छन् । अज्ञात पक्ष भने देशहरिया थारू भाषामा पाइदैन ।

देशहरिया थारू भाषाका सामान्य पक्षका धातुमा ‘ठु’ ‘नु’ ‘म’ प्रत्यय लाग्छन् भने नेपाली भाषामा छु, ए र नेछु जस्ता प्रत्ययहरु लागि क्रियाको रूपायन हुन्छ । पूर्ण पक्षमा

देशहुरिया थारू भाषाका धातुमा रहँ, बाटु, रहम, जस्ता प्रत्यय लागेर क्रियापद बन्दछन् भने नेपाली भाषाका धातुमा एको, एकी, एका प्रत्यय लागेर पूर्ण पक्षका तिन ओटै कालका क्रियापद बन्दछन् । अपूर्ण पक्षमा देशहुरिया थारू भाषाका धातुमा 'टी' प्रत्यय लाग्छ भने नेपाली भाषामा तै वा दै प्रत्यय लागेर तिन वटै कालका अपूर्ण पक्षका क्रियापदहरू बन्दछन् । अभ्यस्त पक्षमा देशहुरिया थारू भाषाका धातुमा 'उ', 'ऐ' प्रत्यय लागी भूत कालको अभ्यस्त पक्षको बोध हुन्छ । नेपाली भाषामा धातुमा थ्यो को रूप लगाइ अभ्यस्त पक्षको क्रियाको बोध हुन्छ । भूत कालको अज्ञात पक्ष देशहुरिया थारू भाषामा पाइदैन यो एक मुख्य असमानता हो । अज्ञात पक्षको कार्य व्यापार गर्दा (कति बेला यस्तो भयो थाहै भएन । भन्ने अर्थमा 'कत्ता जुन असिन हुइगील पत्तै नाइलागल' भन्ने गरिन्छ ।

च) भावका आधारमा क्रियाको रूपायन : वाक्यमा क्रियाले व्यक्त गर्ने अर्थलाई क्रियाको भाव भनिन्छ । क्रिया द्वारा वक्ताको मनोभाव र मनोवृत्ति जगाउने कोटिलाई भाव वा वृत्ति भनिन्छ (अधिकारी, २०६२ : १२५) । 'भाव क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो र यसको सम्बन्ध पुरै वाक्यसँग रहन्छ' (राई, २०५३ : १२५) । भाव भनेको अर्थ पनि हो र यसबाट वक्ताको मनोभाव भल्किन्छ । भावको आधारमा देशहुरिया थारू र नेपाली भाषाको तुलनात्मक रूपलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २३

भावका आधारमा क्रियाको रूपायन

भाव	वाक्यहरू	
	देशहुरिया	नेपाली
सामान्यार्थ	मै गीत गाइठु ।	म गीत गाउँछु ।
इच्छार्थ	मै गीत गाऊँ ।	म गीत गाऊँ ।
आज्ञार्थ	तुँ गीत गाऊ ।	तिमी गीत गाऊ ।
सम्भावनाार्थ	मै गीत गइम् ।	म गीत गाउँला ।
सङ्केतार्थ	सुग्घर गीत हुइ टो मै गइम् ।	राम्रो गीत भए म गाउँला ।

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा सामान्यार्थ वाक्यमा दुबै भाषा अनुसार सकारात्मक वा नकारात्मक अर्थको बोध गराएको छ । माथि तालिकामा दिइएका क्रियापद 'गाइठु' (गाउँछु) ले सकारात्मक पक्षको बोध गराएको छ । यो दुबै भाषामा समान रूपले पाइन्छ । इच्छार्थले दुबै भाषामा मनको चाहना वा इच्छा बुझाउँछ तालिकामा दिएका देशहुरिया र नेपाली भाषाका 'गाऊँ' (गाऊँ) क्रियाले मनको इच्छा बुझाउँछ यो दुबै भाषामा समान रूपले पाइन्छ । आज्ञार्थले कसैलाई काम गर्न आदेश वा आज्ञा दिन्छ । यो दुबै भाषामा समान रूपले पाइन्छ । माथि तालिकामा दुबै भाषाको 'गाऊ' (गाऊ) क्रियाले गीत गाउने आज्ञा दिएको छ । माथि सम्भावनार्थमा रहेका 'गइम्' र 'गाउँला' क्रिया दुबै भाषाको सम्भावनार्थ जनाउने क्रिया यिनीहरुमा समानता पाइन्छ ।

सङ्केतार्थ वाक्यले कुनै काम वा घटना हुनुको कारण वा सङ्केत बुझाउँछ यो दुबै भाषामा समान रूपले पाइन्छ । जस्तै: माथि तालिकामा दिएको 'सुग्घर गीत हुई टो मै गइम्' (राम्रो गीत भए म गाउँला) वाक्यमा 'मै गइम्' (म गाउँला) को कारण वा सङ्केत 'सुग्घर गीत' (राम्रो गीत हो)

देशहुरिया थारू भाषाका सामान्यार्थका क्रियापद र सम्भावनार्थका क्रियापद एउटै प्रकारका हुन्छन् जस्तै : देशहुरियाको 'मै गीत गइम्' वाक्यले सम्भावनार्थ र सामान्यार्थ दुबै भाव बुझाउँछ यो वाक्यको अर्थ नेपालीमा 'म गीत गाउँने छु' र 'म गीत गाउँला' दुबै थरी अर्थ लाग्छ । तर नेपालीको 'म गीत गाउँला' वाक्यले सम्भावनार्थ मात्र बुझाउँछ । सामान्यार्थ बुझाउँदैन ।

छ) वाच्यका आधारमा क्रियाको रूपायन : वाक्यमा कर्ता, कर्म र क्रियामध्ये कुनै एउटालाई प्रधानता दिने प्रक्रिया वाच्य हो । यो क्रियासँग सम्बन्धित हुन्छ । 'वाक्यको कर्ता, कर्म, भाव (क्रिया) मध्ये कुनै एकलाई प्रधान मान्ने व्याकरणात्मक युक्तिलाई वाच्य भनिन्छ' (अधिकारी, २०६२ : १६५) । नेपालीमा भैं देशहुरियामा पनि वाच्य तिन प्रकारका छन् । कर्तु, कर्म र भाव गरी वाच्य तिन प्रकारका छन् । देशहुरिया थारू र नेपाली भाषाका वाच्यलाई तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

वाच्यका आधारमा क्रियाको रूपायन

वाच्य	देशहुरिया	नेपाली
कर्तृ	हरि फूला लगाइठ । लरका रुअल ।	हरि फूल रोफ्छ / बालक रोयो ।
कर्म	हरिसे फूला लगाजाइठ ।	हरिद्वारा फुल रोपिन्छ ।
भाव	लर्कासे रुगइल ।	बालकद्वारा रोइन्छ ।

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा देशहुरिया र नेपाली दुबै भाषामा वाच्यका तिन प्रकार समान रूपले पाइन्छन् । दुबै भाषामा कर्म वाच्य, कर्तृवाच्य र भाववाच्य पाइन्छ र समान रूपले वाच्यको आधारमा क्रियापदको रूपायन हुन्छ । देशहुरियाको भाषाको 'लगाइठ' 'रुअल' र नेपाली भाषाको 'रोफ्छ' 'रुयो' क्रियापद दुबै भाषाका कर्तृवाच्यका रूप हुन् । त्यस्तै गरी देशहुरियाको 'लगाजाइठ' र नेपालीको 'रोपिन्छ' जस्ता क्रिया दुबै भाषाका कर्म वाच्यका रूप हुन् । देशहुरियाको 'रुगइल' र नेपाली भाषाको 'रोइन्छ' क्रिया भाववाच्यका समान रूप हुन् । यसरी तिनै प्रकारका वाच्यहरुमा समानता पाइन्छन् । दुबै भाषामा अकर्मक क्रियालाई मात्र भाव वाच्य बनाइन्छ ।

देशहुरिया थारू भाषाका कर्म वाच्यमा 'कर्ता' सँग से लगाएर क्रियामा 'इठ' जस्ता प्रत्यय लगाइन्छ भने नेपाली भाषामा 'कर्ता' सँग बाट वा द्वारा लगाएर क्रियापदमा 'इन्छ' प्रत्यय लगाइन्छ । कर्तृ वाच्यमा असमानता छैन । देशहुरियाका भाववाच्यका अकर्मक क्रियासँग 'गइल' र कर्तासँग 'से' जस्ता प्रत्यय लगाइन्छ भने नेपाली भाषाका अकर्मक क्रियासँग 'इन्छ' र कर्तासँग द्वारा वा बाट लगाएर भाववाच्य बनाइन्छ ।

ज) आदरका आधारमा क्रियाको रूपायन : आदर भन्नाले कुनै व्यक्ति प्रति गरिने सम्मानलाई बुझाउँछ । व्यक्तिको समाजिक इज्जत र प्रतिष्ठालाई अभिव्यक्त गर्न प्रयोग गरिने सार्वनामिक रूपलाई आदर भनिन्छ । आदर मुलतः द्वितीय, पुरुष, तृतीय पुरुषको सन्दर्भमा अभिव्यक्त हुन्छ (पोखरेल, २०६५ : १५५) । सम्मान जनाउने क्रियापदको प्रकृतिलाई आदर भनिन्छ (ढकाल, २०५७ : २०६) । आदरलाई नेपाली भाषामा आदर रहित, सामान्य आदर, उच्च आदर र उच्चतम आदर गरी वर्गीकरण गरिन्छ भने कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषामा आदर रहित र सामान्य आदर मात्र पाइन्छ । उच्च आदर

गर्नु पर्ने व्यक्तिलाई पनि सामान्य आदरका क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ । देशहुरिया र नेपाली भाषामा रहेका आदरलाई तुलनात्मक रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २५

आदरका आधारमा क्रियाको रूपायन

आदर	देशहुरिया	नेपाली
आदर रहित	लिखट, हेरट, हाँसट, पहरट्	लेख्छ, हेर्छ, हाँस्छ, पढ्छ
सामान्य	लिखटाँइ, हेरटाइ, हास्थाइ, पहरठै ।	लेख्छन्, हेर्छन्, हाँस्छन्, पढ्छन् ।
मध्यम	(मध्यम आदर छैन)	लेख्नुहुन्छ,
उच्च	(उच्च आदर छैन)	हाँसिबक्सिन्छ, पढिबक्सिन्छ

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा देशहुरिया थारू भाषामा आदर रहित र सामान्य आदरका क्रियापदमा समानता पाइन्छ । देशहुरियाका लिखट, हेरट, हाँसट, पहरठ र नेपालीका लेख्छ, हेर्छ, हाँस्छ, पढ्छ जस्ता क्रियापद दुबै भाषाका आदर रहित क्रियापद हुन् । यी समान किसिमका छन् । देशहुरियाका सामान्य आदरका क्रियाहरु जस्तै लिखटाँइ, हेरटाँइ, हास्थाइ पहरठाइ र नेपाली भाषाका सामान्य आदरका क्रिया लेख्छन्, हेरछन्, हास्छन्, पढ्छन्, समान, प्रकारका क्रिया हुन त्यसैले यिनमा समानता पाइन्छ । मध्यम र उच्च किसिमका आदर देशहुरिया थारू भाषामा पाइँदैन ।

देशहुरियाका आदर रहित क्रियामा ट, अल, ई लाग्छन् भने नेपाली भाषाका आदर रहित क्रियामा छ, थियो, थिइस जस्ता रूप लाग्ने हुनाले दुबै भाषाका आदर रहित क्रियामा असमानता पाइन्छ । देशहुरिया भाषाका सामान्य आदरका क्रियापदका धातुमा टाई, ठी, ठैं जस्ता प्रत्यय लाग्छन् भने नेपाली भाषाका सामान्य आदरका क्रियाका धातुमा छन्, छौ, थियौ, थिए जस्ता शब्द लागेर रूपायन क्रिया हुन्छ यो असमानता हो । नेपाली भाषामा उच्च आदर, उच्चतम आदरका क्रियापद पाइन्छन् भने देशहुरिया थारू भाषामा उच्च र उच्चतम आदरका क्रियापद पाइँदैनन् । उच्चतम क्रियाको ठाउँमा सामान्य आदरका क्रियाको प्रयोग गरिन्छ ।

भ) करण-अकरणका आधारमा क्रियाको रूपायन : वाक्यमा प्रयुक्त क्रियाले सकारात्मक भाव अभिव्यक्त गरेमा करण र नकारात्मक वा निषेधात्मक भाव व्यक्त गरेमा अकरण भनिन्छ । करण-अकरणका आधारमा निम्नानुसार तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २६

करण-अकरणका आधारमा क्रियाको रूपायन

करण		अकरण	
देशहुरिया	नेपाली	देशहुरिया	नेपाली
पहरठु	पढ्छु	नाइपहरठु	पढ्दिन
खा	खा	नाइखा	नखा
खाइटरहे	खान्थ्यो	नाइखाइटरहे	खादैनथ्यो

माथिको तालिकाको अध्ययन गर्दा देशहुरिया भाषाका पहरठु, खा, खाइटेहे र नेपाली भाषाका पढ्छु, खा, खान्थ्यो जस्ता क्रियापदले कुनै कार्य सकारात्मक, हुने वा हो भन्ने बुझाउँछ । त्यसैले यिनमा समानता देखिन्छ । त्यस्तै गरी देशहुरिया भाषाका 'नाइपहरठु', 'नाइखाइ', 'नाइखाइटेहे' र नेपाली भाषाका पढ्दिन, नखा, खादैनथ्यो जस्ता क्रियापदले नकारात्मक भाव, हुदैन वा छैन भन्ने बुझाउने हुनाले दुवै भाषाका अकरण क्रियापद हुन र यी समान प्रकारका छन् ।

देशहुरिया भाषाका क्रियापदहरू अकरणमा परिवर्तन हुँदा क्रियापदको अगाडि 'नाइ' जोडिन्छ जस्तै नाइखाइठु (खादैन), नाइखा (नखा), नाइखाइटेहे (खादैनथ्यो), जस्ता अकरण क्रिया बन्दा नेपालीका क्रियाका अन्त्यमा 'न' बिचमा 'न' र सुरुमा नलागेका छन् भने देशहुरिया भाषाका अकरण क्रिया बन्दा सबै क्रियाको सुरुमा 'नाइ' लागेको पाइन्छ ।

४.८ क्रियायोगीको तुलना

क्रियायोगी देशहुरिया थारु भाषा र नेपाली भाषामा क्रियापदको विशेषता तथा परिवेश जनाउने शब्दलाई क्रियायोगी भनिन्छ । यसलाई क्रिया विशेषण पनि भनिन्छ । यी दुवै भाषामा समान रूपले प्रयोगमा आएको पाइन्छ । क्रियायोगी किन, कसरी, कहाँ, कहिले,

कति जस्ता प्रश्नको जवाफमा आउने गर्छ । देशहुरिया र नेपाली भाषाका क्रियायोगीलाई तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २७

क्रियायोगीको तुलना

क्रियायोगी	देशहुरिया	नेपाली
कालिक	अबह, पहिले, जहिया, परौ, कत्ना जुन, उत्ता जुन	अहिले, पहिले, जहिले, पर्सी, कति वेला, उति वेला
स्थानिक	उपर, उहरलड, यहाँ, भित्तर, बाह, कहाँ, जहाँ, पाछे, आघे	माथि, उता, यहि, यहाँ, कहाँ, जहाँ, पछि, अघि, भित्र, बाहिर
परिमाण बोधक	धेउरे, एकदम, अकुर, विल्कुल, टनिक, सक्कु	धेरै, एकदम, अरु, विल्कुल, अलि, सबै
रीतिवाचक	फटाफट, मजासे, दगुरके, लिहुरके, हँस्टी, ऐसिके, वैसिके, कर्राके	फटाफट, राम्ररी, दुगुरेर, निहुरेर, हाँस्टै, यस्तरी, उस्तरी, गाऱ्होसँग
आवृत्ति वाचक	बारबार, सदिथौ कब्बुफे, धेउरेअस, कबु, कबु	बारम्बार, सधैजसो, कहिल्यै पनि, धेरै जसो, यदाकदा
कारण बोधक	रिसके मारे, मैयाँक मारे	रिसले, मायाले
परिणाम	उहेमारे, उहे ता	त्यसैले, अतहः

देशहुरिया थारू भाषामा पाइने कालिक क्रियायोगी नेपाली भाषामा पनि पाइन्छ । यो क्रियायोगीका शब्दहरू किन, कहाँ, कसरी र कहिलेका उत्तरमा आउँछन् । तालिकामा दिइएका देशहुरियाका भाषाका अबह, पहिले, परौ र नेपालीका अहिले, पहिले, पर्सी कहिका उत्तरमा आउने कालिक क्रियायोगी शब्द हुन् । तालिका दिइएका उपर, उहरलड, भित्तर, बाह, कहाँ, यहाँ, जहाँ, पाछे, आघे र नेपाली भाषाका माथि, उता, यहि, यहाँ, कहाँ, जाहाँ, पछि, अघि, भित्र, बाहिर, कहाँको उत्तरमा आउने स्थानिक क्रियायोगी शब्द हुन् । यी समान प्रकारका छन् ।

देशहुरिया थारू भाषाका ठेउर, एकदम, अकुर, विल्कुल, टनिक, सक्कु र नेपाली भाषाका धेरै एकदम, अरु, विल्कुल, अलि सबै परिणाम बोधक विशेषणका उदाहरण हुन्

यीनका अर्थहरु पनि समान प्रकारका छन् । रीति वाचक क्रियायोगी पनि दुबै भाषामा समान किसिमका छन् । देशहुरियाका फाटाफट, मजासे, दगुरके, लिहुरके, हस्टी, ऐसिके, वैसिके, कर्राके र नेपाली भाषाका फटाफट, राम्ररी, दगुरेर, निहुरेर हाँस्रै, यस्तरी, उस्तरी, गाञ्जोसँग जस्ता शब्दले रीतिको बोध गराउने हुनाले यी रीति वाचक शब्द हुन । दुबै भाषामा समान रूपले पाइन्छन् । त्यस्तै गरी तालिकामा दिइएका देशहुरिया थारू भाषाका बारबार, सिदियौ, कब्बुफे, ठेउरेअस, कबुकबु र नेपाली भाषाका बारम्बार, सधैजसो, कहिल्यै पनि धेरैजसो यढाकढा जस्ता शब्द आवृत्ति वाचक क्रिया विशेषण हुन् । यी शब्दले कुनै कुराको आवृत्ति भएको बुझाउँछन् । देशहुरिया थारू भाषाका 'रिसके मारे', 'मैयाक मारे' र नेपाली भाषाका 'रिसले' र 'मायाले' शब्द कारण बोधक क्रिया विशेषण हुन् । यी शब्द दुबै भाषामा समान रूपले पाइन्छ । परिणाम बोधक क्रिया विशेषण पनि दुबै भाषामा समान रूपले पाइन्छ । देशहुरियाका 'उहेमारे', 'उहे तो' र नेपाली भाषाका 'त्यसैले', अतह: जस्ता शब्द परिणाम वाचक क्रिया विशेषण उदारहण हुन् ।

देशहुरिया थारू भाषाका रीति वाचक शब्दहरुमा 'से' के, टी जस्ता प्रत्यय लाग्छन् तर नेपाली भाषाका शब्दहरुका 'अरी' 'एर' सँग प्रत्यय लाग्छन् । देशहुरियाका आवृत्ति वाचक क्रिया विशेषण शब्दहरुमा यौ, फे, अस जस्ता प्रत्यय लागेका पाइन्छन् भने नेपाली भाषाका यस्ता क्रियाविशेषणमा त्यस्ता प्रत्यय लागेको पाइदैन । देशहुरिया थारू भाषाका कारण वाचक शब्दमा 'मारे' प्रत्यय लाग्छ जस्तै : मैयाक मारे (मायाले) तर नेपाली भाषाका कारण बोधक क्रियाविशेषण शब्दमा 'ले' लाग्छन् । त्यस्तै परिणाम क्रियाविशेषणमा देशहुरिया थारू भाषामा उहेमारे, उहेटो जस्ता शब्दको प्रयोग गरिन्छ भने नेपाली भाषामा 'त्यसैले', 'अतह:' जस्ता शब्दको प्रयोग गरिन्छ ।

४.९ नामयोगीको तुलना

नामयोगी देशहुरिया र नेपाली दुबै भाषा अनुसार नाम वा नामिक पदसँग विभिन्न किसिमको अर्थगत सम्बन्धमा जनाउने अविकारी शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ । यस्ता शब्दले नाम वा नाम स्थानिक पद/पदावलीसँग आई नाम वा क्रियासँग सम्बन्ध जनाउँछ । नामयोगीको प्रयोग नेपाली तथा देशहुरिया दुबै भाषामा रहेका नामयोगीको तुलनात्मक अध्ययन यहाँ गरिएको छ :

तालिका नं. २८
नामयोगीको तुलना

नामयोगी	देशहुरिया	नेपाली
काल बोधक	आघे, पाछे, पूर्व, पश्चिम, उप्रान्त	अधि, पछि, पूर्व, पश्चिम, उप्रान्त
स्थान बोधक	इपार, उपार, उपर, तरे, भित्तर, बाहर, जस्टे	बमोजिक, मुताविक, अनुसार, समान, जस्तै
दिशा बोधक	टिर, सामने, लिङ्ग, पाछे	तिर, सामुन्ने, तर्फ पछि
अवधिवाचक	केल, सम्	मात्र, सम्म, पर्यन्त, केवल
विनिमय बोधक	सट्टा, बदली, ठाउँम	सट्टा, बदला, ठाउँमा वाफत
तुलनावाची	से, ले, जस्टे	भन्दा, भै, जस्तै
अभाववाची	विन, बेगर	विना, बेगर, बाहेक
परिमाणवाची	भर, जत्ना	भर, जति भरि
माध्यमवाची	से, ले	बाट, द्वारा

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा काल बोधक नामयोगी देशहुरिया थारू र नेपाली दुवै भाषामा न रूपले पाइन्छ । देशहुरियाका आघे, पाछे, पूर्व, पश्चिम उप्रान्त र नेपालीका अधि, पछि, पूर्व, पश्चिम, उप्रान्त जस्ता शब्दले काल बोधक नामयोगीको बोध गराउँछ । देशहुरिया भाषाका शब्दहरु टिर, सामने, लिङ्ग, पाछे, र नेपाली भाषाका तिर, तर्फ, सामन्जने, पछि जस्ता शब्दले दिशाबोधक नामयोगीको बोध गराउने हुनाले यी समान किसिमका छन् । देशहुरिया थारू भाषाका इपार, उपार, उपर, टरे, भित्तर, बहार र नेपालीका वारि, पारि, माथि, तल, भित्र, बाहिर जस्ता शब्दले स्थानको बोध गराउनाले यी शब्द दुवै भाषाका स्थान बोधक नामयोगी हुन् । तालिकामा दिइएका देशहुरिया थारू भाषाका 'सट्टा', 'बदलामा', 'ठाउँमा', 'वाफत' जस्ता शब्दले विनिमय शब्दको बोध गराउने हुनाले यी शब्द विनिमय बोधक शब्द हुन र यी दुवै भाषामा समान रूपले पाइन्छन् । देशहुरिया थारू भाषाका 'से', 'ले', जस्टे र नेपालीमा भन्दा भै, जस्तै शब्दहरुले तुलनाको बोध गराउँछन् । त्यसैले यी शब्दहरु तुलना बोधक शब्द हुन् र दुवै भाषामा समान रूपले पाइन्छन् । त्यस्तै गरी, देशहुरियाका 'भर', 'जत्ना' र नेपाली 'भर', 'जति', 'भरि' जस्ता शब्दले दुवै भाषामा परिमाण वा मात्रा बुझाउँछन् र यी समान छन् । तालिकामा दिइएका देशहुरिया थारू

भाषाका 'से', 'ले' र नेपालीका 'बाट' द्वारा जस्ता शब्द काम भए वा गरेको माध्यम बुझाउने हुनाले यी शब्द माध्यम बोधक शब्द हुन् । यी दुवै भाषामा समान रूपले पाउन सकिन्छ ।

देशहुरिया थारू भाषाका काल बोधक नामयोगी 'आघे' र 'पाछे' लाई नेपालीमा 'अघि', 'पछि' भनिन्छ यिनका शब्दमा असमानता छ । देशहुरियाका इपार, उपार, उपर तरे भित्तर बाहर जस्ता शब्द हुन्छन् भने नेपालीमा वारि, पारि, माथि, तल, भित्र, बाहिर जस्ता हुन्छन् । त्यस्तै दिशा बोधक नामयोगी पनि देशहुरियामा 'टिर' लाई तर्फ 'पाछे' लाई पछि भनिन्छ । तुलनावाची नामयोगीमा देशहुरियाका 'से, ले', 'जस्टे' शब्दलाई नेपालीमा भन्दा भै जस्तै भनिन्छ । अभाववाची नामयोगीमा देशहुरियाका विन, बेगर लाई नेपालीमा विना, बेगर, बाहेक भनिन्छ । देशहुरियाका परिमाणवाची नामयोगी 'भर', 'जत्ना' लाई नेपालीमा भर, जति, भरि भनिन्छ । देशहुरियाका माध्यमवाची नामयोगी 'से,ले' लाई नेपालीमा बाट, द्वारा भनिन्छ ।

४.१० संयोजकको तुलना

संयोजक शब्द, पदावली, वाक्यांश र वाक्यहरूलाई जोड्ने अव्यय शब्दलाई संयोजक भनिन्छ । संयोजक पद देशहुरिया थारू भाषामा पनि पाइन्छ र यसलाई संयोजक नै भनिन्छ । यी दुई भाषा तुलनात्मक रूपमा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २९

संयोजकको तुलना

संयोजक	देशहुरिया	नेपाली
निरपेक्ष	फे, व, या, और, या, टो, कि, न, टौन फे का करे कि, उहेमारे, उहे टो, यिह टो	पनि, र, तथा, वा या, त, कि, न, तै पनि किनभने, उसैले, तसर्थ, यसर्थ
सापेक्ष	जहिया, तहिया, जहाँ, तहाँ, जब तब, यदि, कहिके	जहिले, तहिले, जहाँ, तहाँ, जब तब, यदि भनेर

माथिको तालिकाको अध्ययन गर्दा देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषामा समान प्रकारका संयोजक भएको पाइन्छ । समान पदहरूलाई जोड्ने संयोजकलाई देशहुरिया र नेपालीमा सापेक्ष संयोजक भनिन्छ । असमान एकाइलाई जोड्ने संयोजकलाई देशहुरिया र नेपाली दुबै भाषामा निरपेक्ष संयोजक भनिन्छ । तालिकामा दिइएका देशहुरिया थारूका फे, वा, या, और, या, टो, कि, टौ फे, का करे की, उहेमारे, उहे टो, यह टो, र नेपाली भाषाका पनि र , तथा, वा, या, त, कि, न, तैपनि, किनभने, उसैले तसर्थ, यसर्थ जस्ता शब्दले निरपेक्ष संयोजकका काम गरेकाले यिनमा समानता पाइन्छ । देशहुरियाका जहिया, तहिया, जहाँ, तहाँ, जब जब, यदि कहिके र नेपाली भाषाका, जहिले, तहिले, जहाँ, तहाँ, जब, तब, यदि, भनेर जस्ता संयोजक दुबै भाषाका सापेक्ष संयोजक भएकाले यिनमा समानता पाइन्छ ।

देशहुरिया थारू भाषाका संयोजक र नेपाली भाषाका संयोजकमा शब्दहरू फरक फरक छन् देशहुरियामा, फे, व, या, और, या, टो, कि न, टौन फे जस्ता शब्दको प्रयोग गरिन्छ भने नेपाली भाषामा पनि, र, तथा, वा, या, त, नै, पनि जस्ता शब्दहरूलाई संयोजकका रूपमा प्रयोग गरिन्छ ।

४.११ विस्मयादि बोधकको तुलना

मानव मनका भाव, दशा वा वृत्तिलाई बुझाउने शब्द विशेषलाई विस्मयादि बोधक भनिन्छ । यो देशहुरिया थारू भाषामा पनि पाइन्छ । यसलाई देशहुरिया भाषामा पनि विस्मयादि बोधक नै भनिन्छ । विस्मयादि बोधक शब्द वाक्यात्मक अङ्ग भन्दा पृथक अस्तित्वका हुन्छन् । देशहुरिया थारू र नेपाली भाषाका विस्मयादि बोधक बिचको तुलनात्मक रूपलाई यहाँ तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ३०

विस्मयादि बोधकको तुलना

विस्मयादि बोधक	देशहुरिया	नेपाली
हर्षवाचक	आहा ! जय !	आहा ! जय
आश्चर्य	वापरे, वाप !, या ! डाई !	बाबारे ! आप्पुइ !
दर्दबोधक	ऐया ! उफ !	ऐया ! उफ !
उपेक्षा	ई ! धत्तेरि !	इ !, धत्तेरि !

शोक	हाय !, डैया !, शिव !	हाय !, कठै !, शिव ! शिव !
उपहास	उस ! इस !	इस !, उस !
सम्बोधन	ऐ !, ओई !, रे !	ऐ !, अइ !, रे !
अभिवादन	सीताराम, राम ! राम !	नमस्ते, प्रणाम !
आभार	धन्यवाद !	धनयवाद !
स्वीकृति	ले ! हा !	ल ! ह्वस !
निषधे	नाई ! नाइहुइ !	नाई ! हुन्न !
अज्ञानता	काजुन !	कुन्नि !
सत्ययनीय	गौ किरिया !, रामोराम !	गाइ खाने !, परोधर्म !
निर्देश	ई ! ऊ !	ई ! ऊ !

माथिको तलिका अध्ययन गर्दा विस्मयादि बोधक दुबै भाषामा समान किसिमका छन् । 'आहा' 'जय' शब्द दुबै भाषामा हर्षबोध गराउँछ । देशहुरियाका 'बापरे', 'वाप', 'या डाई' नेपालीमा बाबरे, आप्पुइले दुबै भाषामा आचार्य जनाउँछन् भने 'ऐया', 'उफ' ले दुबै भाषामा दर्दबोध गराउँछन्, 'इ', 'धतेरी' ले दुबै भाषामा उपेक्षाको बोध गराउँछ । 'हाय', 'शिव शिव' ले दुबै भाषामा शोक जनाउँछन् । उइ उसले उपहास ऐ, ओ, रे, ले दुबैमा सम्बोधन देशहुरियाका सीताराम, रामराम र नेपालीका नमस्ते प्रणामले अभिवादन जनाउँछन् । धन्यवाद शब्दले दुबै भाषामा आभार व्यक्त गरिन्छ । देशहुरियाका 'ले', 'हा' र नेपालीका ल, 'ह्वस', शब्दले स्वीकृति जनाउँछन् नाइ शब्दले दुबै भाषामा निषध जनाउँछन् । देशहुरियाका 'काजुन' र नेपालीका कुन्नि शब्दले दुबै भाषामा अज्ञानता जनाउँछन् । देशहुरियाका 'गौ किरिया, रामोराम र नेपालीका 'गाई खाने' धरोधर्म' जस्ता शब्दले दुबै भाषामा सत्यायनीयको बोध गराउँछन् र ई !, ऊ ! जस्ता शब्दले दुबै भाषामा निर्देशको काम गर्ने हुनाले संयोजकको तुलना गर्दा दुबै भाषाका संयोजकमा समानता देखिन्छ । अभिवादन जनाउने विस्मयादि बोधकका शब्दमा असमानता देखिन्छ । अभिवादन गर्दा देशहुरिया थारू भाषामा 'सीताराम' वा 'राम राम' भनिन्छ भने नेपालीमा नमस्ते वा प्रणाम भनिन्छ । सत्यायनीय प्रकट गर्दा देशहुरिया थारू भाषामा 'गौ किरिया', 'रामोराम' शब्दको प्रयोग हुन्छ भने नेपालीमा 'गाई खाने' र 'धरोधर्म' शब्दको प्रयोग गरिन्छ ।

४.१२ निपातको तुलना

निपात आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ नभएका एकाक्षरी वा दुई अक्षरी शब्दलाई निपात भनिन्छ । यो देशहुरिया थारू भाषामा पनि पाइन्छ । देशहुरिया थारू भाषामा यसलाई निपात नै भनिन्छ । निपातले सिङ्गो वाक्यको अर्थलाई जोड दिने गर्दछन । दुबै भाषामा रहेको तुलना यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ३१

निपातको तुलना

निपात	देशहुरिया थारू भाषा	नेपाली
एकाक्षरी	टो, न, ना, रे, ए, कि, (पो छैन), ले, रै	त, न, नि, रे, ए, पो, कि, ल, ऐ
अनेकाक्षरी	अरे, कारे, बारे, खोइ, नाउँ, कटिहुँ	अरे, क्यारे, व्यारे, खोइ, नाई, अहँ

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा देशहुरिया थारू भाषाका एकाक्षरी निपात र नेपाली भाषाका एकक्षरी निपात समान प्रकारका छन् । अनेकाक्षरी निपात पनि दुबै भाषामा समान किसिमका देखिन्छन् । देशहुरिया र नेपाली भाषाका एकाक्षरी निपातमा केहि शब्दहरूमा असमानता देखिन्छन् । जस्तै : देशहुरियाका निपात 'टो', को ठाउँमा 'त', 'ना' को ठाउँमा 'ती', 'ले', 'रै' को ठाउँमा ऐ प्रयोग भएको हुन्छ र नेपालीको 'पो' निपात देशहुरियामा पाइदैन ? त्यस्तै अनेकाक्षरी निपातमा देशहुरियाको 'काहुँ' को ठाउँको नेपालीको 'क्यारे' को प्रयोग हुन्छ ।

कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलना गर्दा दुबै भाषाका नाम पदमा समानता पाइन्छ । सर्वनाममा भने केही असमानता पाइन्छ । देशहुरियाका सर्वनाममा द्वितीय पुरुषको मध्यम र उच्च आदरवाची सर्वनाम छैनन् । तृतीय पुरुषको पनि मध्यम र उच्च आदरवाची सर्वनाम पाइदैनन् । नेपालीमा भने मध्यम र उच्च आदरवाची सर्वनाम पाइन्छ । नेपाली भाषा र देशहुरिया थारू भाषाका विशेषणमा पनि केही भिन्नता पाइन्छ । नेपाली भाषाका वाक्य संरचनामा भेदक विशेषणमा भेदक सङ्गतिबाट प्रभावित देखिन्छ भने देशहुरिया थारू भाषामा, भेदक विशेषणको को, का,की, को बदलामा (क) रो.रा.री को बदलामा (इक) को प्रयोग र नो,ना,निको बदलामा (आपन) को प्रयोग गरिन्छ । क्रियापदका केही रूपहरूमा समानता पाइए पनि क्रियाको रूपायन हुँदा

देशहुरियामा स्त्रीलिङ्ग क्रियापद पाइदैनन् त्यस्तै, उच्च आदरवाची क्रियापद पाइदैनन् र अभ्यस्त पक्षका क्रियापद पनि पाइदैनन् । अव्यय समूहमा पर्ने क्रिया विशेषण, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादि बोधक र निपातमा पनि केही असमानता पाइन्छन् । यिनीहरु दुवै भाषामा समान रूपले प्रयोग भएका पाइन्छन् ।

अध्याय-पाँच

उपसंहार

यस अध्ययनमा शोधको सारांश, निष्कर्ष, शैक्षिक प्रयोजन, सुभावावरु, भावी अध्ययनका विषयलाई क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ :

५.१ सारांश

अध्याय एकमा शोधको शीर्षक शोधको प्रयोजन, समस्या कथन रहेको छ । समस्याहरुमा देशहुरिया थारू भाषाको सामान्य परिचय शब्दवर्गको व्यवस्था, नेपाली भाषाका शब्दवर्ग र देशहुरिया थारू भाषाका शब्दवर्गको बिचको तुलनाको अध्ययन गरिएको छ । यस अध्यायमा शोधको औचित्य पनि उल्लेख गरिएको छ । पूर्वकार्यको समीक्षामा विभिन्न व्यक्तिहरुबाट तयार गरिएका शोधपत्रहरुको समीक्षा गरिएको छ । त्यस्तै गरी शोध विधि, तथ्याङ्कका स्रोतहरु अध्ययनको जनसङ्ख्या, जनसङ्ख्याको छनोट, सामग्री निर्माण, शोधको सीमाङ्कन आदि उल्लेख गरिएको छ ।

अध्याय दुईमा भाषाका बारेमा उल्लेख गरिएको छ । भाषाका सम्बन्धमा विभिन्न विद्वान्हरुका परिभाषा दिइएका छन् । थारू जातिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिमा नेपालको तराईमा प्राचीन कालदेखि नै थारूहरुले बसोबास गर्दै आएको उल्लेख गरिएको छ । उनीहरु नेपालका आदिवासी हुन भन्ने समेत उल्लेख गरिएको छ । थारू भाषाको सामान्य परिचय दिँदै यो भाषा वक्ताका आधारमा नेपालको चौथो स्थानमा रहेको बताइरहेको छ । थारू भाषा मागधी प्राकृतबाट विकसित भएको मानिन्छ । यो भाषा नेपालको तराईमा पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्मका थारूहरुले बोल्ने गर्दछन् । यसै थारू भाषा भित्र देशहुरिया थारू भाषा पर्दछ । यो भाषा भारोपेली भाषा परिवार भित्र पर्ने एउटा सदस्य हो । यो भाषा कैलाली, बर्दिया, बाँकेमा विशेष गरी बोलिने भएता पनि तराईका अन्य भागहरुमा पनि बोलिन्छ । कैलालीमा थारू भाषी वक्ताहरु ४१% छन् भने देशहुरिया थारू भाषी वक्ता लगभग २०% जति भएको उल्लेख गरिएको छ । देशहुरिया थारूहरु प्रायः जसो हिन्दु धर्म मान्दछन् कोही क्रिश्चियन कोही स्लाम तथा बौद्ध धर्म पनि मान्दछन् । उनीहरुको रीति रिवाज पनि प्रस्तुत गरिएको छ । उनीहरु धेरै जसो कृषि तथा पशुपालन पेसामा संलग्न

छन् । पछिल्लो समयमा यस भाषाको मौलिकता लोप हुँदै आए पनि अहिले सचेत थारू भाषीहरूले पत्र-पत्रिका, एफ.एम. रेडियो तथा अन्य कार्यक्रमबाट आफ्नो भाषा संरक्षण गर्न जुटेका कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

अध्याय तिनमा देशहुरिया थारू भाषाको शब्दवर्गको अध्ययन गरिएको छ । यस सन्दर्भमा देशहुरिया थारू भाषाका शब्दवर्ग नेपाली भाषाका शब्दवर्ग भन्दा अलग्गै प्रकारका नभई नेपाली भाषा अनुसार नै छन् भन्ने कुरा उल्लेख भएको छ । देशहुरिया थारू भाषाको आफ्नो लिपि तथा व्याकरण नहुँदा नेपाली भाषाको लिपि तथा व्याकरण नै देशहुरिया थारू भाषाको व्याकरणिक आधार रहेको कुरा समेत उल्लेख छ ।

अध्याय चारमा देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाका शब्दवर्ग बिच तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । नेपाली व्याकरण अनुसार शब्दवर्गको विकारी वर्गमा पर्ने नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रिया अविकारी वर्गमा नामयोगी क्रियाविशेषण, विस्मयादि बोधक, संयोजक र निपात पर्ने कुरा उल्लेख गर्दै दुवै भाषाका समानता असमानता देखाइएको छ । नेपाली भाषाका वाक्य संरचनामा भेदक विशेषणमा भेद्य सङ्गतिबाट प्रभावित देखिने तर देशहुरिया थारू भाषाका वाक्य संरचनामा भेद्य सङ्गतिबाट प्रभावित नदेखिने कुरा उल्लेख छ । क्रियापद केही रूपहरूमा समानता पाइए पनि क्रियाको रूपायन हुँदा देशहुरिया थारू भाषामा स्त्रीलिङ्ग, क्रियापद पाइदैनन् , उच्च आदरवार्थी क्रियापद पनि पाइदैनन् र अभ्यस्त पक्षमा क्रियापद पनि नपाइने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषाको अध्ययनबाट प्राप्त भएका निष्कर्षलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

- १) कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषामा रहेका शब्दवर्ग र नेपाली भाषामा रहेका शब्द वर्ग समान प्रकारका छन् ।
- २) देशहुरिया थारू भाषाका र नेपाली भाषाका नामपद समान प्रकारका छन् । नामपदको रूपायन हुँदा दुवै भाषा अनुसार लिङ्ग, वचन र कारकका आधारमा रूपायन गरिन्छ ।

रूपायन हुँदा नेपाली शब्दलाई बहुवचन बनाउँदा 'हरु' लाग्छ भने देशहुरियामा 'हुके' लाग्छ । नेपाली कर्ता कारकमा 'ले' लाग्छ भने देशहुरिया कर्ता कारकमा केही पनि लाग्दैन ।

- ३) देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषामा सर्वनाम समान प्रकारका छन् । सर्वनामको रूपायन हुँदा देशहुरिया थारूमा तपाईं, हजुर जस्ता उच्च आदरार्थी सर्वनाम छैनन् । नेपालीका षष्ठी विभक्ति को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी को व्यवस्था देशहुरिया भाषामा छैन ।
- ४) नेपाली र देशहुरिया थारूका विशेषणका प्रकारमा समानता पाइन्छ । तर देशहुरिया थारूमा कृदन्त बोधक विशेषणको स्त्रीलिङ्गी रूप छैन ।
- ५) कालका प्रकारमा दुवै भाषामा भूत र अभूत गरी दुई काल पाइन्छन् ।
- ६) नेपाली भाषामा पक्षका अभूतका सामान्य, पूर्ण, अपूर्ण र भूतका सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण अभ्यस्त र अज्ञात गरी पाँच प्रकार छन् भने देशहुरिया थारू भाषामा भूतकालको अज्ञात पक्षको व्यवस्था छैन ।
- ७) करण क्रियालाई अकरण बनाउँदा नेपालीमा क्रियाको सुरुमा, बिचमा र अन्त्यमा 'न' को प्रयोग गरिन्छ भने देशहुरियाका सबै क्रिया पदका अगाडि 'नाइ' को प्रयोग गरिन्छ ।
- ८) नेपाली भाषामा जस्तो आदरवाची खानुहुन्छ, जानुहुन्छ जस्ता क्रियापद देशहुरिया थारू भाषामा छैन ।
- ९) क्रियाको रूपायन हुँदा नेपाली भाषाका जस्तो स्त्रीलिङ्गी क्रियापद हुँदैन जस्तै: नेपाली भाषामा लिङ्गका आधारमा रूपायन हुँदा खान्छ, खान्छे, जान्छ, जान्छे हुन्छ भने देशहुरिया थारू भाषामा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग दुवैमा एउटै किसिमको क्रियापदको प्रयोग हुन्छ । जस्तै: खाइँट र जाइँठ ।
- १०) देशहुरिया थारू भाषाका क्रियाविशेषण, नामयोगी संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधक नेपाली भाषा जस्तै समान छन् ।

यसरी समग्रमा प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययन, विश्लेषण र निष्कर्षबाट देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषा एउटै भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने भाषा भए पनि थुप्रै भिन्न विशेषता रहेको पाइन्छ । शब्दवर्गको अवस्थामा नाम, सर्वनाम, विशेषणको रूपायन प्रकृत्यामा रूपगत,

ध्वन्यात्मक र शब्दगत भिन्नताका साथै वचन, आदरमा भिन्नता पाइन्छ । देशहुरिया थारू भाषाका वाक्यमा लिङ्गगत भेदक र भेद्य अप्रभावित देखिन्छ किनकी देशहुरियाका स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गमा एउटै प्रकारका क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ ।

५.३ शैक्षिक प्रयोजन

भाषा शिक्षण एउटा जटिल प्रक्रिया हो । यसलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षकले आफ्ना विद्यार्थीको वैयक्तिक भिन्नता र आवश्यकताको पहिचान गरेर शिक्षण गर्नु पर्दछ । बालबालिकाको घरमा प्रयोग भएको भाषा मातृभाषा मात्र नभई त्यसमा उसको संस्कृति पनि गाँसिएर आएको हुन्छ । त्यसैले मातृभाषाको माध्यमबाट पढाइ भएमा भाषा सहयोगी बन्न सक्छ । यसरी सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षकमा आवश्यक भाषिक ज्ञानको आवश्यकता पर्दछ । यस अध्ययनको शैक्षिक प्रयोजनलाई निम्न बुँदामा प्रस्तुत गरिएको छ :

- १) देशहुरिया थारू भाषा सम्बन्धी अध्ययन गर्ने जो कोहीको लागि पनि शैक्षिक सामग्रीको रूपमा सहयोग पुग्ने छ ।
- २) नेपाली र देशहुरिया थारू भाषाको समानता र असमानता जान्न चाहनेहरूको लागि सहयोग पुग्ने छ ।
- ३) देशहुरिया थारू भाषी वक्तालाई नेपाली भाषा सिकाइमा आउन सक्ने कठिन क्षेत्रहरू पहिचान गरी सोही अनुरूप नेपाली भाषा सिक्न मद्दत पुग्ने छ ।
- ४) प्राथमिक स्तरमा पढाइ हुने मातृभाषाका पाठ्यपुस्तकहरू निर्माण गर्दा सहयोग पुग्ने छ ।
- ५) थारू भाषासँग सम्बद्ध रही अध्ययन गर्न चाहने भावी सनुसन्धान कर्तालाई सहयोग पुग्ने छ ।
- ६) देशहुरिया थारू मातृभाषा बोल्नेहरूलाई आफ्नो भाषाको बारेमा केही थप ज्ञान हासिल गर्न सहयोग पुग्ने छ ।
- ७) देशहुरिया थारू भाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गरी स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षण गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

५.४ सुभाबहरु

देशहुरिया थारू भाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन पश्चात देशहुरिया भाषालाई अझ अध्ययन विश्लेषण गर्न सम्बन्धित पक्षलाई निम्न सुभाब दिइएको छ ।

- १) थारू भाषा भित्र पर्ने देशहुरिया थारू भाषाको वैज्ञानिक ढङ्गले अध्ययनका लागि सम्बन्धित निकायले कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ ।
- २) थारू भाषा भित्रका विभिन्न क्षेत्रीय भेदहरुलाई निक्यौल गरी मानक रूप प्रदान गरी शिक्षाको माध्यम बनाउनु पर्ने ।
- ३) प्राथमिक तहमा मातृभाषामा शिक्षा दिने नीति अनुरूप देशहुरिया थारू भाषामा पाठ्यक्रम निर्माण गरी मातृभाषामा पठनपाठनको व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- ४) देशहुरिया थारू भाषाको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासका लागि यस भाषाको छुट्टै शब्दकोश र व्याकरण निर्माण गर्नु पर्दछ ।
- ५) देशहुरिया थारू भाषाको ऐतिहासिक विकासक्रम सम्बन्धी अनुसन्धान गरी भाषिक परिवर्तनको विश्लेषण गर्नु पर्ने र बहुभाषिक नीति अवलम्बन गरी सबै भाषाको संरक्षण र विकासमा ध्यान दिनुपर्दछ ।
- ६) देशहुरिया थारू भाषाको विकासको लागि अझ व्यक्तिगत तथा संस्थागत रूपले अध्ययन र अनुसन्धान हुन जरुरी छ ।
- ७) देश भित्र रहेका सबै भाषा, संस्कृतिहरु हाम्रा आफ्नै सम्पत्ति भएकाले नेपाल सरकारले यसको संरक्षण, विकास र विस्तार गर्न आवश्यक ध्यान दिनुपर्दछ ।
- ८) रेडियो नेपाल, नेपाल टेलिभिजन जस्ता गरिमामय सरकारी सञ्चार माध्यममा देशहुरिया थारू भाषाको प्रयोग गर्दै विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।
- ९) सम्पूर्ण देशहुरिया थारू भाषी वक्ताले आफ्नो जातीय पहिचान भनेककै भाषा हो भन्ने बुझी भाषाको संरक्षण र विकासका लागि चेतनशील र लगलशील हुनु पर्दछ ।

५.५ भावी अनुसन्धानका थप पक्षहरु

कुनै पनि शीर्षकमा गरिएका अध्ययन तथा अनुसन्धानहरु आफैमा पूर्ण र अन्तिम हुन सक्दैनन् । भाषा एउटा विशाल समुद्र हो जसको चौडाइ र गहिराइ सीमित हुँदैन । भाषाभित्र जति डुब्न सक्थ्यो त्यति थप क्षेत्रहरु उजागर गर्न सकिन्छ । देशहुरिया थारू भाषा

सदियों पुरानो भाषा भए पनि यसको अध्ययन नगन्य रूपमा भएको छ । भएका अध्ययनहरू पनि भाषा वैज्ञानिक रूपमा भएका पाइदैनन् । ती अध्ययनहरूले कुनै एक पक्षलाई मात्र समेट्ने हुँदा त्यसका अन्य पक्षहरूको अध्ययन हुन बाँकी नै हुन्छ । प्रस्तुत शोधपत्र कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहुरिया थारू भाषाको नेपाली भाषासँग तुलनात्मक अध्ययनमा देशहुरिया थारू भाषाको शब्दवर्गको अध्ययन र तिनीहरूको तुलनासँग मात्र सम्बन्धित रहेकोले यस भाषाका अध्ययन गर्ने अन्य धेरै पक्षहरू छन् । तसर्थ भावी अनुसन्धानका लागि निम्न लिखित विषय तथा पक्षहरूमा अध्ययन गर्न सकिन्छ :

- १) देशहुरिया थारू भाषीले मानक नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
- २) थारू भाषाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिको अध्ययन ।
- ३) थारू भाषाको भाषिक भेदहरूको अध्ययन ।
- ४) थारू भाषा र निकटवर्ती भाषाहरू बिचको तुलनात्मक अध्ययन ।
- ५) थारू भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको अध्ययन
- ६) थारू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन ।
- ७) थारू भाषा र नेपाली भाषाका बिच व्यतिरेकी अध्ययन ।

सन्दर्भ सूची

सन्दर्भ ग्रन्थ

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२), **समसामयिक नेपाली व्याकरण**, भोटाहिटी : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

आचार्य, माधव प्रसाद र राम प्रसाद गौतम (२०६३), **सामाजिक तथा मनोभाषा विज्ञान**, काठमाडौं : दीक्षान्त प्रकाशन ।

आचार्य, माधव प्रसाद र रामप्रसाद गौतम (२०६५), **नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण**, काठमाडौं : दीक्षान्त प्रकाशन ।

चौधरी, महेश, (२०६४) **नेपालको तराई तथा यसका भूमिपुत्रहरु**, दाङ्ग: शान्ति चौधरी ग्रामीण महिला विकास संस्था ।

ढकाल, शान्ति प्रसाद (२०६५), **सामान्य भाषा विज्ञान**, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।

दहित, गोपाल (२०५४), **थारू-नेपाली- अंग्रेजी शब्दकोश**, काठमाडौं : युनिक नेपाल
नेउपाने, पशुपति र ढुण्डिराज पहाडी (२०६७), **परिमार्जित नेपाली व्याकरण** काठमाडौं :
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन

पाण्डेय, मधुसुदन (२०६५), **“नेपालका जनजातिहरु”** काठमाडौं : एम हाउस पुतली सडक
पोखरेल, केशवराज (२०६५), **सामान्य र प्रायोगिक भाषा विज्ञान**, काठमाडौं : प्रधान बुक
हाउस ।

भण्डारी, पारसमणि (२०६३), **साधारण नेपाली**, काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन ।

वाग्ले, ईश्वर चन्द्र (२०६५), **नेपाली गद्य भाषा र साहित्य परिचय**, काठमाडौं : दीक्षान्त
प्रकाशन ।

शोधपत्रहरू

अधिकारी, मञ्जु (२०५७), कछाडिया र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन (अप्रकाशित शोधपत्र स्नातकोत्तर तह त्रि.वि. वि.) ।

आड्देम्बे, खड्गनारायण (२०६६), लिम्बु र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन, काठमाडौं : शोधपत्र स्नातकोत्तर तह त्रि.वि.।

उप्रेती, मञ्जु (२०५५), नेपाली र राजवंशी भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन (अप्रकाशित शोधपत्र स्नातकोत्तर तह त्रि.वि.वि.) ।

गिरी, इन्दिरा (२०६०), थारू भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन (अप्रकाशित शोधपत्र स्नातकोत्तर तह त्रि.वि. वि.) ।

चौधरी, महेश प्रसाद (२०६५), सप्तरी जिल्लामा बोलिने थारू भाषा एक अध्ययन (अप्रकाशित शोध- पत्र स्नातकोत्तर तह त्रि.वि.वि.) ।

पोखरेल, खेमनाथ (२०५७), मेचे र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन (अप्रकाशित शोधपत्र स्नातकोत्तर तह त्रि.वि. वि.) ।

भट्टराई, मञ्जु (२०६५), बर्दिया जिल्लाका थारू भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन (अप्रकाशित शोधपत्र स्नातकोत्तर तह त्रि.वि.वि.) ।

राई, रामकुमार (२०५३) , नेपाली र दुमी भाषाको शब्द निर्माण र व्याकरणिक कोटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन, (अप्रकाशित शोधपत्र स्नातकोत्तर तह त्रि.वि.वि.) ।

पत्र पत्रिकाहरू

कोपिला, छविलाल (२०६६), लावा डगर, दाङ्ग: कुसुम्हियाँ अपसेट प्रेस, लमही ।

चौधरी, भोजराज (२०६३), तिरीया जलम, कैलाली: अभिनव अपसेट प्रेस टीकापुर ।

चौधरी, लाहुराम (२०६६), फुलरिया (गजल संग्रह), कैलाली: अभिनव अपसेट प्रेस टीकापुर ।

डेमनडौरा, सोम (२०६६), सरासर, बाँके : महालक्ष्मी छापाखाना तथा अपसेट प्रिन्टस् नेपालगञ्ज ।

साहित्यिक पत्रिका जलमौती (२०६५), कैलाली : अभिनव अपसेट प्रेस टीकापुर

परिशिष्ट 'क'

(सामग्री सङ्कलन गर्नका लागि प्रयोग गरिएका प्रश्नावली फाराम)

शोधपत्र प्रश्नावलीहरु

उत्तरदाताको नाम थर :	जात :
पेसा :	धर्म :
शिक्षा :	लिङ्ग
उमेर :	
ठेगाना : अस्थाई : जि.	अं :
स्थाई जि :	अं :
सम्पर्क नम्बर	मिति :

आदरणीय विद्वान महोदयज्यूमा मेरो स्नातकोत्तर तहको आंशिक परीक्षा पूरा गर्नका लागि मैले यस कैलाली जिल्लामा बोलिने देशहरिया थारू जातिले बोल्ने भाषा र नेपाली भाषा विच के कस्तो सम्बन्ध तथा अन्तरहरु पाइन्छन् ? भनी शब्द वर्गका आधारमा शोधपत्र तयार गर्ने मेरो यो प्रयासमा तपाईंहरुको सहर्ष सहयोगको आशा राखी यी प्रश्नहरु समावेश गर्दै हजरहरुबाट ससम्मानका साथ यी प्रश्नहरु हेरी गौरवका साथ उत्तर दिनु भएर मलाई मेरो यस अनुसन्धानको कार्यमा थप सहयोग गरिदिनु भएमा तथा आवश्यक राय सल्लाह सुभावा दिनु भएमा मेरो यस कार्यमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गर्दै म यहा प्रति आभारी हुने छु ।

शोधार्थी

देनकला रावल

एम.एड.शिक्षाशास्त्र सङ्काय

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस

टीकापुर, कैलाली

नेपाली शिक्षा

(तलका प्रश्नहरूको उत्तर तोकिएको खाली ठाउँमा नअटाउनु भए यसै पृष्ठको तल-माथि, दायाँ-बायाँ, किनारमा वा छुट्टै कागजमा प्रश्न नं. तोकेर उत्तर लेखिदिनुहुन अनुरोध गर्दछु।)

१. देशहुरिया थारूहरूको पुख्यौली थलो कहाँ हो ?

.....

२. तपाइहरू कुन-कुन चाडपर्व मनाउनु हुन्छ ?

.....

३. देशहुरिया थारूहरूको रीतिथिति वा चालचलनहरू के के हुन् ? बुँदागत रूपमा लेख्नुहोस् ।

क) न्वारन = सुत्केरी भएको ५ वा ६ दिनमा नवजात शिशुको नाम राख्ने दिन

ख) .....

ग) .....

घ) .....

ङ) .....

४. तपाइको परिवारमा बोल्ने भाषा कुन हो ?

.....

५. आफ्नो घर परिवारमा थारू भाषामात्रै बोल्नु हुन्छ कि नेपाली भाषा पनि ?

.....

६. देशहुरिया थारू भाषामा साहित्यिक लेखहरू पनि छन् ? छन् भने कथा कविता चुटकिला आदि के कस्ता लेखहरू छन् ? लेख्नुहोस् ।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

७. देशहुरिया थारू भाषाको लिपि कुन हो ?

.....

८. देशहुरिया भाषाको उत्पत्ति कसरी भयो ?

.....

.....

.....

९. देशहुरिया भाषाको उत्पत्ति कहिले भयो ?

.....

१०. देशहुरिया थारू भाषा नेपालमा बोलिने कुन भाषा परिवार भित्र पर्दछ ?

.....

११. देशहुरिया थारू भाषामा अनुवाद गर्नुहोस् ।

क) नाम

नाम	नेपाली	देशहुरिया थारू
व्यक्तिवाचक	आमा, काठमाडौं, राम, तिहार, सयपत्री, सीता	
जातिवाचक	मानिस, फुल, चरा, पहाड नदी	
समूहवाचक	ताँती, गोला भिड, हुल	
द्रव्यवाचक	सुन, चाँदी, चामल, पिठो, दुध, पानी	
भावभावक	दया, माया, करुणा, रिस, साहस	

ख) सर्वनाम

सर्वनाम	नेपाली भाषा	देशहुरिया थारू भाषा
१. पुरुषवाचक		
प्रथम पुरुष	म, हामी	
द्वितीय पुरुष	तँ, तिमी, तपाईं, हजुर, तिनीहरु तपाईंहरु	
तृतीय पुरुष	त्यो, ऊ,तिनी, उनी, उहाहरु, उनीहरु, तिनीहरु	

२. दर्शक सर्वनाम	यो, यी, यिनीहरु, त्यो, तिनीहरु, ऊ, उनीहरु यहाँ, उहाँ	
३. सम्बन्धवाचक	जो, जोजो, जे, जेजे, जुन, जुनजुन, जोसुकै, जेसुकै, जुनसुकै	
४. प्रश्नवाचक	को, कोको, के, केके, कुन, कुनकुन, कोही, कोही,कोही, केही, कुनै	
५. निश्चयवाचक	प्रत्येक, हरेक, सबै, अर्को, अझ, दुवै	
६. अनिश्चयवाचक	कुनै, जोकोही, जुनसुकै, कतिपय, केही, कोही	
७. पारस्परिक	एक-आपस, एक अर्का	
८. निजवाचक	आफै, स्वयम्	

ग) विशेषण

विशेषण	नेपाली भाषा	देशहुरिया थारू भाषा
गुणबोधक	तितो, पिरो, अमिलो, बुढो, गुलियो, विद्वान, मोटो, लाटो, कालो	
परिमाणबोधक	धेरै, कम, अलिकति, प्रशस्त, सबै	
सार्वनामिक	यो, त्यो, यही, त्यही, जो, जुन, जुनसुकै, कुन, के, कति, कत्रो, कोही, केही, कतिपय, कुनै	
भेदक विशेषण	श्यामका, श्यामकी, श्यामको, मेरो, मेरा, मेरी, आफ्नो, आफ्ना, आफ्नी, आजको हिजोको	
सङ्ख्याबोधक	एक, दुई, पहिलो, दोस्रो, दोहोरो, तेब्वर, आधा, पौने, चौथाइ	
तुलनात्मक	भन्दा सानो, भन्दा ठूलो, उच्चतर, उच्चतम	
कृदन्तबोधक	उडेको चरा, लेखेको कविता, नपढ्ने विद्यार्थी, नबसेको ठाउँ	

घ) क्रिया

क्रिया	नेपाली भाषा	देशहुरिया थारू भाषा
१. कर्मका आधारमा क) अकर्मक ख) सकर्मक ग) द्विकर्मक	आउछ, जान्छ, सुन्छ, उठ्छ, उफ्रन्छ, हास्छ, रुन्छ, कराउँछ, बस्छ खान्छ, लेख्छ, पकाउछ, सोध्छ, भन्छ रामले सीतालाई आँप पठायो । भाइले बहिनीलाई कलम दियो ।	
२. पूरकापेक्षी क्रिया	गीता असल छे । हरिले भाइलाई कवि बनायो ।	
३. प्रेरणार्थक क्रिया	म गीतालाई लेखाउँछु । बुवा छोरालाई दूध पिलाउनु हुन्छ ।	
४. समापनका आधारमा क) समापिका ख) असमापिका	लेख्यो, भन्यो, सुतेछ, भन्नुहोस्, दर्गुछ पढेर, गएर, नाचदै, बस्दै, लेख्दै, सुनेर	
५. अर्थका आधारमा क) मुख्य क्रिया ख) सहायक क्रिया	खादै छ, गरेका छन्, दुलेका थिए, पढेको हुनेछ खेलेर आयो, सतेकी छे, हिँडेका छन्, रुदै गयो	
६. बनोटका आधारमा क) सरल क्रिया ख) संयुक्त क्रिया	गयो, खायो, भन्छ, सुन्छ, खेल्छ, लेख्छ खाइ सक्यो, लेख्दै छ, पढ्न थाल्यो, हाँसी रहेको थियो	

ड) नाम योगी

नामयोगी	नेपाली भाषा	देशहुरिया थारू भाषा
१. कालिक	अघि, पछि, पुव, पश्चात खेर पटक	
२. स्थानिक	वारि, पारि, तल, माथि, भित्र, बाहिर, नजिक	
३. रीतिवाक	बमोजिम, मुनाविक, अनुसार, समान जस्तै	
४. दिशा बोधक	तिर, तर्फ, सामुन्ने, पट्टि	
५. अवधिवाचक	मात्र, सम्म, पर्यन्त, केवल, मध्ये	
६. विनिमय बोधक	सट्टा, बदला, ठाउँमा, वाफत	
७. तुलनावाची	भन्दा, भै, जस्तै	
८. अभाववाची	विना, वेगर, बाहेक	
९. परिमाणवाची	भर, जति, भरी, प्रशस्त, असाध्यै	
१०. सहार्थ बोधक	सँग, सित, समेत, सहित	

च) क्रियोगी / क्रियाविशेषण

क्रियायोगी	नेपाली भाषा	देशहुरिया थारू भाषा
१. स्थान बोधक	माथि, मुनि, यहाँ, त्यहाँ, बाहिर, भित्र, यता, उता	
२. समय बोधक	हिजो, पोहोर, आघौ, भोलि, बिहान, साँझ	
३. परिमाण बोधक	ज्यादै, थोरै, धेरै, मनग्यै, प्रशस्त, थुप्रै	
४. रीति बोधक	बेस्सरी, राम्ररी, सुस्तरी, ढीलो, तुरुन्तै चाँडै, भट्टै,	
५. कारण बोधक	गर्नाले, हुनाले, पढनाले, यसर्थ, तसर्थ, जस्तै : पढनाले जागिरे भएँ ।	
६. आवृत्तिवाचक	बारम्बार, सधैजसो, कहिल्य पनि, धेरै जसो, यदाकदा	

छ) विस्मयादि बोधक

विस्मयादि बोधक	नेपाली भाषा	देशहुरिया थारू भाषा
१. आश्चर्यवाचक	ओहो ! बाप रे ! आम्मै !	
२. हर्षवाचक	आहा ! जय !	
३. दर्दबोधक	ऐया	
४. शोक बोधक	हाय ! हरे ! शिवशिव !	
५. सम्बोधन बोधक	ए ! ऐ ! औ ! हौ ! रे ! अरे !	
६. अभिवादन बोधक	नमस्ते ! प्रणाम ! जदौ ! दण्डवत	
७. आभार बोधक	धन्यवाद ! बधाई ! साधुवाद !	
८. निश्चय बोधक	साच्चै ! धरोधर्म ! गाइ खाने	

ज) संयोजक

संयोजक	नेपाली भाषा	देशहुरिया थारू भाषा
१. निरपेक्ष	र, अति, तर, किनभने, पनि, त्यसैले, तसर्थ, यसर्थ, तथापि, नत्र, किन्तु	
२. सापेक्ष	जब-तब, जहाँ-तहाँ, जो-जो, जसरी त्यसरी, जहिल-तहिले, के ..... भने यदि..... भने, भने	

झ) निपात

निपात	नेपाली भाषा	देशहुरिया थारू भाषा
१. एकाक्षरी	अँ, कि, त, पो, नै, है, खै, क्या, ल, लौ	
२. अनेकाक्षरी	अरे, नाँइ, क्यारे, सके, हगि, केरे, चाइने	

परिशिष्ट 'ख'

देशहुरिया भाषाका आधारभूत शब्दावलीहरुको सामान्य जानकारी

क) साइनो सम्बन्धी

नेपाली	देशहुरिया थारु
बुवा-आमा, काका-काकी	बाबा-डाई, काका-काकी
दाजु-भाई, दिदी-बहिना	दादा-भौजी, दिदी-बैनियाँ
लोग्ने-स्वास्नी	थरुवा-जन्नी
मामा-माइजू	मामा-माई
सासू-ससुरा	माउँ-ससुर
साला-साली	साला-साली
बेहुला-बेहुली	दुल्हा-दुल्ही
सौता-जार	सौतिनियाँ-जार
जेठाजु-जेठानी	जेठौवा-जेठिनियाँ
कान्छा-कान्छी	छोटका-छोटकी

ख) शरीर सम्बन्धी

नेपाली	देशहुरिया थारु
शरीर, हात, खुट्टा	देह, हात, गोर
मुख, नाक, कान	मुह, नाक, कान
टाउको, कापाल	मुन्ही, भुत्ला
आँखा, गाला, अनुहार	आँखी, गाल, मुहार
हाड, घाँटी, छाला	हड्डी, घेचा, छाल
चिउडो, ओठ, गिजा	ढेबर
ढाड, काध	ढाड, कन्धा
औला, हत्केला	औरी, पञ्जा
मुटु कलोजो, फोक्सो	मुटु, कजेजो, फेफडा
थुक, आसु, सिगान	थुक, आँस, सेफ
रगत, पसिना	खुन, पसिना
घुँडा, तिघ्रा	ठेउनी, फिल्ली

ग) पशुपंक्षी सम्बन्धी

नेपाली	देशहुरिया थारु
सुंगुर, कुखुरा, काग	सुँअर, मुर्गा, कौवा
कुकुर, विरालो	कुक्का, विलरा
रांगा, भैसी, गाई, गोरु	भैसा, भैसी, गैया, गोरु
बाछ्छो, बाच्छी, पाठो, पाठी	पाडा, पाडी, पठरु
कमिलो, माहुरी	चिम्मट, मौरी
चरा, डाँफे, मयुर	चिरै, डाँफे, मजुर
सर्प, भ्यागुतो	सपुवा, मेघिया
मुसो, छुचुन्द्रो, किरा	मुसुवा, छुचुन्द्रिया, किरा
हात्ती, चितुवा, भालु	हथीया, चितुवा, भालु

घ) खाद्य पदार्थ वा फलफूल सम्बन्धी

नेपाली	देशहुरिया थारु
काँक्रो, फर्सी	ककडी, कवली
धान, गहुँ, मकै	धान, गहु, मकै
मेवा, नारिवल, आँप	मेवा, गन्नी, आम
आलु, पिडालु, सिस्नु	आलु, घुइया, सिस्नु
केरा, दारीम, कागती	केरा, अनार निवुवा
मास, भटमास, गहत	उरुद, भट्ट, गत
नुन, खुर्सानी, प्याज	नोन, मिर्चा, प्याज
सयपत्री, मखमली	गेडा, सुपारी फुल
अदुवा, लसुन, मेथी	अदुवा, लसुन, मेथी
कोपिला, फुल	टेम्री, फुला
मालती फुल	केवँराक फुला

ड) धातु, भाडावर्तन तथा सरसमान सम्बन्धि

नेपाली	देशहुरिया थारु
लोहटा, कचौरा	लोटिया, खोरीया
थाल, गिलास	थठिया, गिल्सा
डेक्की, कराही	भगनुवा, करैयाँ
नाड्लो, डालो	सुप्पा, डिलीया
कुचो, हसियाँ	बहन्नी, हसियाँ
कोदालो, कुटो	फरुवा, बौसा
ढोका, भ्याल	ड्वार, मोका
ढुङ्गा, माटो	पत्थर, मट्टी
काठ, दाउरा	कठुवा, काठी
सुन, चाँदी	सोना, चाँदी
खाट, डोरी	खटिया, लस्री
गोठ, पाल्की	घारी, ओसार

च) रोग सम्बन्धी

नेपाली	देशहुरिया थारु
रुघा, खोकी, ज्वरो	रुघा, खाँसी, जुरी
कपाल दुख्ने	मुन्टी पिरैना
घाटी दुख्ने	घेचा पिरैना
पेट दुख्नु	पेट पिरैना
चिलाउने, पोल्नु	खुजैना, डहना
बान्ता आउने	उल्टी आइना
लुतो	खटखेरा
खटिरा हुनु	खाटी हुइना
विरामी हुनु	बेमार हुइना
चक्कर लाग्ने	घुम्री लगना
पखाला लग्नु	हेग्नी पकरना

छ) मानवीय बुझाउने शब्दहरू

नेपाली	देशहुरिया थारु
अन्धो	अन्धरा
बलवान	बलगर
रिसाह, मुख	रिसाह
भलादमी, बुभुकी	भलमनसा, बुभुक्क
कुरौटे, बौलाह	बौरहवा
मगन्ते, जोगी	मगाहा, जोगया
बौद्धिक, अज्ञानी	बुद्धिवान, मूर्ख

ज) समय तथा मौसम सम्बन्धी

नेपाली	देशहुरिया थारु
दिन, रात पोहर	दिन, रात, पोहर
साँझ, बिहान	सञ्झ्या, सखारे
हिजो, भोलि, पर्सि	काल, काल, परौ
अघि, पछि	आघे, पाछे
खाना खाने बेला	कलुवा जुन
दिउसो, सन्ध्या	दुपहर, बेरीजुन
अध्याँरो, उज्यालो	अन्धार, ओजरार
बादल, वर्षा	बदरी, पानी पर्ना

झ) रङ बुझाउने शब्द

नेपाली	देशहुरिया थारु
कालो, सेतो	करिया, उज्जर
पहेँलो, हरियो	पियर, हरियर
रातो, गुलाबी	लाल, गुलाबी
खैरो, निलो	खैयर, निल

ब) भावनासँग सम्बन्धीत

नेपाली	देशहुरिया थारु
ढोग गर्नु	ढोक लगना
नमस्कार गर्नु	प्रणाम कैना
मोटाउनु, दुब्लाउनु	ठुलैना, डोडगलैना
प्रथाना गर्नु	प्रथाना कैना
देवता पुज्नु	डिउटा पुज्ना
माया गर्नु	मैयाँ करना
मन पराउनु	मन परैना
घृणा गर्नु	हेला करना
कुरा लगाउनु	बात लगैना
भगडा गर्नु	भगर करना
तिर्खा मेटाउनु	प्यास मिटैना
नसा लाग्नु	मतवार होइना
जड्याहा	मडुवा

परिशिष्ट 'ग'
देशहुरिया थारु भाषामा चार दिशा सात बार र बाह्र महिना
आदिका नाम

क) चार दिशाका नाम

देशहुरिया	नेपाली
पुरुव	पूर्व
पश्छिउ	पश्चिम
उत्तर	उत्तर
दखिन	दक्षिण

ख) सात बारका नाम

देशहुरिया	नेपाली
अटुवार	आइतबार
सोमवार	सोमबार
मङ्गरवार	मङ्गलबार
बुढवार	बुधवार
बिफवार	बिहवार
शुक्करवार	शुक्रवार
शनिश्चरवार	शनिवार

ग) बाह्र महिनाका नाम

देशहुरिया	नेपाली
बैशाख	बैशाख
जेठ	जेठ
असार	असार
सावन	श्रावण
भाडौ	भदौ

कुवॉर	असोज
कार्तिक	कार्तिक
मङ्सिर	मङ्सिर
पुस	पौष
माघ	माघ
फागुन	फागुन
चैत्र	चैत

परिशिष्ट 'घ'
सूचकहरुको नामावली

नाम	उमेर	ठेगाना
१. श्री जनक चौधरी	४५	उ.मा.वि.शि.विरेन्द्र विद्या मन्दिर
२. श्री राज कुमार चौधरी	२५	नि.मा.वि.शि.मेरिगोल्ड एकाडेमी, टीकापुर
३. राम सिंह चौधरी	४३	मा.वि.सैपाल स्कुल टीकापुर
४. श्री प्यारु राम चौधरी	३७	उ.मा.वि.शि.अरुणोदय उ.मा.वि.खैरीफाँटा
५. राम लाल चौधरी	४५	मा.वि.शि.श्री सरस्वती मा.वि.वनगाउँ
६. श्री लीलादास चौधरी	४७	नि.मा.वि.शि.श्री बीरेन्द्र विद्या मन्दिर
७. श्री जुगलाल चौधरी	४६	नि.मा.वि.शि.अरनिको मा.वि.टीकापुर कैलली
८. श्री हेमराज महतौ	४६	नि.मा.वि.शि.मेरिगोल्ड एकाडेमी वि.म.
९. आशा कठरीया	२७	मेरिगोल्ड एकाडेमी मा.वि.
१०. खुशी राम चौधरी	४२	मा.वि.शि. माउण्ट सैपाल स्कुल
११. खीना चौधरी	१५	विद्यार्थी (१०) मेरिगोल्ड एकाडेमी.मा.वि
१२. दीपा चौधरी	१५	विद्यार्थी (१०) मेरिगोल्ड एकाडेमी मा.वि.
१३. सरीता चौधरी	१५	विद्यार्थी (१०) जनजागृती उ.मा.वि.सीतापुर
१४. अर्जुन चौधरी	१५	विद्यार्थी (१०) जनजागृती उ.मा.वि. सीतापुर
१५. कल्पना वि.सी.	१५	विद्यार्थी (९) कालिका नि.मा.वि.सीतापुर

१६. पदमा थापा	१४	विद्यार्थी (९) कालिका नि.मा.वि.
१७. जेनिशा, खड्का	१५	विद्यार्थी (१०) खड्ग स्मृती उ.मा.वि.टीकापुर
१८. नन्दा के.सी.	१३	विद्यार्थी (८) खड्ग स्मृती उ.मा.वि.टीकापुर
१९. कमला खड्का	१३	विद्यार्थी (८) खड्ग स्मृती उ.मा.वि.टीकापुर
२०. शिवानी विष्ट	१४	विद्यार्थी (९) गणेश बाबा मा.वि.टीकापुर
२१. पवित्रा धामी	१५	विद्यार्थी (१०) मेरिगोल्ड एकाडेमी मा.वि.टीकापुर
२२. पुजा धामी	१५	विद्यार्थी (९) मेरिगोल्ड एकाडेमी मा.वि.टीकापुर
२३. निराजन विष्ट	१४	विद्यार्थी (९) मेरिगोल्ड एकाडेमी मा.वि.टीकापुर
२४. धनुवा चौधरी	२६	टीकापुर-८, सीतापुर
२५. टेकुवा चौधरी	२८	टीकापुर-८, सीतापुर
२६. गणेश चौधरी	३२	टीकापुर-८, सीतापुर
२७. मनिराम चौधरी	२४	टीकापुर-८, सीतापुर
२८. चाँदनी चौधरी	२८	टीकापुर-८, सीतापुर
२९. रुढनी चौधरी	२४	परथरैया-६, भगरैया
३०. चुनकी चौधरी	३२	परथरैया-६, भगरैया
३१. सोनिया चौधरी	२२	परथरैया-६, भगरैया
३२. जुगनी चौधरी	४२	परथरैया-६, भगरैया
३३. जानकी चौधरी	२४	दुगौली-२, भगतपुर
३४. रोइनी चौधरी	४२	दुगौली-२, भगतपुर
३५. फुल कुँवारी चौधरी	३४	दुगौली-२, भगतपुर
३६. चैती चौधरी	४५	शक्ति नगर मुक्त कमैया शिविर

३७. फुलरानी चौधरी	४४	शक्ति नगर मुक्त कमैया शिविर
३८. सीमा चौधरी	२१	शक्ति नगर मुक्त कमैया शिविर
३९. सीतारानी चौधरी	२२	शक्ति नगर मुक्त कमैया शिविर
४०. अशोक चौधरी	२४	सुवर्णपुर-७, पथरैया
४१. राम शंकर चौधरी	२३	सुवर्णपुर-७, पथरैया
४२. विजय चौधरी	२३	सुवर्णपुर-७, पथरैया
४३. हर्क भण्डारी	१६	पथरैया-९, जगतपुर
४४. दिनेश देवकोटा	१७	पथरैया-९, जगतपुर
४५. निमेश खड्का	१७	पथरैया-९, जगतपुर
४६. रोसन विष्ट	१८	पथरैया-९, जगतपुर
४७. श्याम कुँवर	१८	टीकापुर-९, टीकापुर
४८. हरि खड्का	२२	टीकापुर-९, टीकापुर
४९. टेक ब. विष्ट	२३	टीकापुर-३, नुक्लीपुर
५०. हरेश खड्का	३३	टीकापुर-३, नुक्लीपुर
५१. गंग ब. विष्ट	४१	टीकापुर-८, सीतापुर
५२. तर्क बुढा	३६	टीकापुर-८, राजीपुर
५३. सृजना बोहरा	२६	टीकापुर-८, सीतापुर
५४. मनोज सोडारी	२३	टीकापुर-८, सीतापुर
५५. एकेन्द्र विष्ट	२५	टीकापुर-८, सीतापुर
५६. धर्मेन्द्र रावल	२४	टीकापुर-८, सीतापुर
५७. मेनका रावल	१९	टीकापुर-८, सीतापुर
५८. मञ्जु विष्ट	२३	टीकापुर-८, सीतापुर
५९. निरा विष्ट	२७	टीकापुर-८, सीतापुर
६०. भंकर विष्ट	३७	टीकापुर-८, सीतापुर
६१. पूर्ण बहादुर विष्ट	३२	टीकापुर-८, सीतापुर
६२. जगत बहादुर विष्ट	२५	टीकापुर-८, सीतापुर
६३. मिन बहादुर कुँवर	३४	टीकापुर-८, सीतापुर

परिशिष्ट 'ड'
कैलाली जिल्लाको नक्सा

कैलाली जिल्लाको नक्सा

परिशिष्ट 'च'
थारु भाषासँग सम्बन्धित तस्बिर तथा चित्रहरु

थारू महिलाले लगाउने गहनाको झलक

थारू जातिले अनाज राख्न प्रयोग गर्ने डेहरी कुठलाहरू

थारू जातिका महिलाहरु

थारू जातिका बालबालिकाहरु